

AUGUST KOVAČEC

Razred za filološke znanosti

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

Trg Nikole Šubića Zrinskog 11, HR-10000 Zagreb

august.kovacec@inet.hr

OPIS FONOLOŠKOGA SUSTAVA GOVORA JESENJA

U radu se donosi opis fonološkoga sustava govora najvećega dijela Župe Jesenje i Općine Jesenje, govora koji pripada području arhaičnih kajkavskih govora Zagorja i doline rijeke Bednje, odnosno središnjozagorskom dijalektu prema klasifikaciji M. Lončarića. Prikazuje se prozodija (prozodija riječi) s četiri melodijska naglasaka (tromi, dugosilazni, akut te dvosložni i dvovršni; ovim posljednjim naglaskom zamjenjuje se tradicionalni slijed tzv. prednaglasne dužine i tromog) te sustav samoglasnika i sustav suglasnika. Nakon opisa četiriju naglasaka, u prozodiji se daju mnogobrojni primjeri kojima se ilustrira njihova razlikovna funkcija. U vokalizmu se, nakon navođenja nekoliko minimalnih parova i osnovnih podataka o funkcioniranju svakoga samoglasničkoga fonema, za svaki samoglasnik donosi velik broj primjera dotičnoga samoglasnika u kombinaciji sa svakim od četiriju melodijskih naglasaka. Slijedi zatim prikaz funkcioniranja vokalizma, prikaz razlike između maksimalnoga broja samoglasnika pod naglaskom (šest samoglasnika u kombinaciji s 'tromim' i sedam samoglasnika u kombinaciji s ostala tri naglasaka) i reduciranoga broja samoglasnika u nenaglašenom položaju (pet samoglasnika u zanaglasnom položaju te četiri, u nekim slučajevima i tri, u prednaglasnom položaju). Nakon naznake osnovnih značajki (razlikovnih obilježja) konsonantizma (mjesto artikulacije, način artikulacije, zvučnost-bezvučnost), svaki se fonem određuje s pomoću relevantnih minimalnih parova iz govora Jesenja. Suglasnički fonemi opisuju se ovim slijedom: okluzivi i afrikate te odgovarajući frikativi (uključujući i palatalni sonant, prema drugoj kategorizaciji frikativ, /j/), nazali, laterali i vibrant. Prikaz suglasničkoga sustava završava se shemom samih suglasničkih fonema uz navođenje nekih njihovih realizacija (osnovnih kontekstualnih varijanata).

Karta 1: Jesenje na karti Republike Hrvatske.

1. Uvod

U ovom se radu nastoji opisati fonematski sustav u kajkavskom govoru kakav je u uporabi na najvećem dijelu Župe Jesenje (sa sjedištem u Gornjem Jesenju; župa postoji od druge polovice 18. st.) i Općine Jesenje (sa sjedištem također u Gornjem Jesenju). Govor Donjega Jesenja (g. 2011. oko 360 stanovnika), Gornjeg Jesenja (g. 2011. oko 750 stanovnika) i Brda (službeno Brdo Jesenjsko, g. 2011. oko 170 stanovnika) može se, unatoč određenim malobrojnim razlikama od naselja do naselja, smatrati jedinstvenim govorom, ali se ovaj opis temelji ponajprije na građi prikupljenoj iz govora Donjega Jesenja, a samo povremeno i iz ostalih dijelova. Premda skup zaselaka Lužan (službeno: Lužani Zagorski; godine 2011. oko 125 stanovnika) ulazi u sastav i Župe Jesenje i Općine Jesenje na njezinu sjevernom rubu, njihov je govor bliži bednjanskomu tipu govora. Govor Koprivnice (službeno Koprivnice Zagorske), udaljene od Donjeg Jesenja oko dva kilometra, kao i govor nedalekog zaselka Vincelji, po svojim je značajkama znatno bliži govoru Đurmanca. Uostalom, Koprivnica je već neko vrijeme u sastavu Općine Đurmanec, a samo djelomice ostaje vezana sa Župom Jesenje. I govor Cerja Jesenjskog (g. 2011. oko 175 stanovnika) pokazuje stanovite „afinitete” s bednjanskim govorom.

Stanovništvo živi u zaselcima (uglavnom do 20 kućanstava), u izdvojenim manjim skupinama kućanstava (dva do pet kućanstava) ili u posve izdvojenim kućanstvima. Zaselci su smješteni najčešće uz obronke bregova, ali je s obzirom na brdovitost terena (uske doline uz potoke i razmjerno strmi bregovi) visinska razlika između pojedinih naselja znatna (Donje Jesenje 242 m nad morem, Gornje Jesenje 360 m n/m, Brdo Jesenjsko 456 m n/m, Cerje Jesenjsko 285 m n/m, Lužani Zagorski 321 m n/m; radi usporedbe, Đurmanec je na 210 m n/m, Krapina na 178 m n/m, Bednja na 235 m n/m). Općina Jesenje graniči na jugozapadu i jugu s Gradom Krapinom, na zapadu i sjeverozapadu s Općinom Đurmanec, na sjeveroistoku i istoku s Općinom Bednjom, na jugu-jugoistoku s Općinom Radoboj i na jugoistoku s Općinom Novi Golubovec. Kako je sjeverno od područja Općine Jesenje granica između Općine Đurmanec i Općine Bednja, Općina Jesenje nema izravnoga dodira s državnom granicom sa Slovenijom. Unatoč tomu što (na kratkom potezu) administrativno graniči i s Općinom Novi Golubovec, izravna komunikacija među stanovništvom na tom dijelu nije osobito razvijena. Druge osnovne podatke o gospodarskim, društvenim, demografskim i sociolingvističkim prilikama relevantnima za govor Jesenja izložili smo u uvodnom dijelu rada o sklonidbi imenica (Kovačec 2019: 1–6). Zbog velikih sociolingvističkih promjena koje su se dogodile nakon početka 1980-ih, ovaj opis više prikazuje stanje govora iz 1960-ih i 1970-ih nego današnje stanje. Opis fonološkoga sustava temelji se ponajprije na građi koju sam prikupio tijekom 1960-ih i 1970-ih godina.

U zapisivanju građe (pa tako i u ovom radu) služio sam se vlastitim sustavom zapisivanja (transkripcije). Za izrazito otvoreni *e* pod naglaskom upotrebljava se slovo *æ*, jer slovo *ɛ* ne ističe dovoljno stupanj otvorenosti toga glasa. Diftongoidni samoglasnici (ili prejotirani *e* [*ie*] i prelabiljalizirani *o* [*uo*], ne diftonzi) u kombinaciji s dugosilaznim naglaskom, akutom i dvosložnim naglaskom bilježe se digrafima (*ie*, *uo*). Za samoglasnik koji (osobito) u prednaglasnom položaju, umjesto naglašenoga *æ*, dolazi ispred suglasničke skupine kojoj je prvi element *r*, upotrebljava se znak (*a*) (*a* među zagrada) jer se, ovisno o tempu govora i o individualnim navikama, može ostvariti u rasponu između [*a*] i [*ə*] ([*ə*] je tada samo kontekstualna varijanta fonema /*a*/). Od suglasnika, šuštava zvučna afrikata bilježi se znakom /*ǰ*/, palatalni lateral znakom /*ʎ*/ te palatalni nazal znakom /*ɲ*/. Nisam siguran ima li razloga za izdvajanje fonema /*ʒ*/ pa taj glas bilježim znakom /*dz*/ (dva uzastopna fonema?). Na kraju riječi (osim za prijedloge, za koje se u tekstu bilježe asimilacije prema početku iduće riječi) bilježi se razlika između bezvučnih i ('etimološki') zvučnih suglasnika (okluziva, afrikata i frikativa) ispred pauze, jer su i govornici svjesni obezvučenja okluziva, afrikata i frikativa ispred pauze na kraju riječi.

Pri usustavljanju građe od velike mi je pomoći bilo nekoliko studija za kajkavski općenito ili pak za druge dijelove kajkavskoga područja (Zečević 1993: 41–63 et passim; Lončarić 1996: 39–113; Maresić 1992: 71–92; Celinić 2011; Celinić i Menac-Mihalić 2017; Marinković 2018). Ipak, radi mogućnosti uspoređivanja arealno bliske građe, posebno sam i u ovom opisu nastojao pratiti onu građu koju je za bednjanski izložio Josip Jedvaj (Jedvaj 1956, posebno str. 283–293). Naime, bez obzira na prvi dojam posvemašnje iznimnosti, upravo neobičnosti bednjanskoga govora (ponajprije zbog osebujne fonologije i fonetike), u fonologiji (posebice u vokalizmu) bednjanski pokazuje vrlo sustavne podudarnosti s govorom Jesenja, a u morfologiji i leksiku, barem u načelu, stanovito nešto ‘starije’ stanje.

Treba još istaknuti da su svi moji zapisi nastali kao rezultat bilježenja na sluh u ‘spontanim’ govornim situacijama i da nisam građu ni snimao (npr. magnetofonom) niti provjeravao analizama u fonetskom laboratoriju.

2. Melodijski naglasci

U nekoliko ranijih radova naveo sam osnovne značajke govora Jesenja (posebno Donjega Jesenja) unutar kajkavskoga narječja. Također sam za taj govor, koliko je bilo nužno, naznačio osnovne značajke fonološkoga sustava, kako vokalizma i konsonantizma tako i prozodije (Kovačec 1989: 18–22; 1990a: 249–253; 1990b: 52–54; 2019: 4–6). U ovom ću radu nastojati izložiti sustavniji i potpuniji pregled fonologije (prozodije, vokalizma i konsonantizma) govora Jesenja.

Što se prozodije tiče, govor Jesenja pripada skupini konzervativnih kajkavskih govora prema Ivšićevoj klasifikaciji na temelju akcenta (Ivšić 1936: 71) ili prema Brozoviću, preciznije, zagorsko-međimurskomu dijalektu kajkavskoga narječja (Brozović 1988: 85), tj. u skupinu govora koji se govore u Međimurju, u Zagorju i na manjem području između rijeke Save i Kupe, na Savi zapadno od Zaprešića sjeveroistočno od Samobora, na Kupi između Karlovca i Ozlja (Ivšić 1936: 70, 80, 83; Brozović 1988: 92; Lončarić 1996: 141–148; Zečević 1993: 31–35). Za tu skupinu govora (izuzev dijela gornjosutlanskih govora i nekih međimurskih (usp. Celinić 2011: 25–31) bio bi karakterističan troakcenatski sustav (‘tromi’ naglasak, ‘dugosilazni’ naglasak i ‘akut’ ili ‘zavinuti’ naglasak). Prednaglasna dužina samoglasnika ima silaznu (dugosilaznu) melodijsku krivulju, s tim da u slogu iza nje može dolaziti samo tromi naglasak (Brozović 1988: *ibid.*). Promatrajući s dijakronijskoga gledišta i sa stajališta glasovnih realizacija ovakav je sustav svojstven također govoru Jesenja i većini drugih kajkavskih govora spomenutoga područja. I zemljopisno i po svojim značajkama govor Jesenja nalazi se na polovici puta od Začretja do Bednje. Nakon ovih nekoliko nužnih preliminarnih napomena u ovom se radu izbjegavaju izravna arealna i dijakronijska razmatra-

nja, a pozornost je usredotočena, koliko je to moguće, isključivo na opis stanja u govoru, ponajprije tijekom 1960-ih i 1970-ih godina.

No, pristupajući s čisto funkcionalnoga (fonološkoga) stajališta, moramo uočiti činjenicu da u govoru Jesenja u slogu s ‘prednaglasnom dužinom’ dolazi inventar samoglasničkih fonema kakav je inače karakterističan za naglašeni slog s dugosilaznim i s akutom (sedam samoglasnika /i, ie, æ, a, o, uo, u/), dok u slogu s ‘tromim’ naglaskom iza ‘prednaglasne dužine’ dolazi reducirani inventar samoglasničkih fonema (pet samoglasnika /i, e, æ, a, u/), kakav je inače karakterističan za finalne nenaglašene slogove. To, drugim riječima, znači da se u slogu s ‘tromim naglaskom’ iza ‘prednaglasne dužine’ pojavljuje samo nenaglašeni zanaglasni inventar samoglasničkih fonema. Inače, kada tromi nije vezan za položaj iza prednaglasne dužine, on se kombinira sa šest samoglasničkih fonema /i, e, æ, a, o, u/ (jer se opreka /uo/ ~ /o/ neutralizira, a [e] i [ie] su varijante istoga fonema u kombinaciji s različitim melodijskim tonovima). To bi dakle značilo da prozodijski sustav govora Jesenja treba tumačiti nešto drugačije nego za susjedne govore. Daljnjom usporedbom i analizama moglo bi se utvrditi da se i u govorima bednjanskoga tipa slijed ‘prednaglasna dužina’ i ‘tromi naglasak’ mogu tumačiti kao ‘dvosložni i dvovršni naglasak’.

Naglasak je isticanje jednoga segmenta riječi (ili minimalne sintagme), npr. sloga. Takav naglasak sam po sebi ima kulminativnu ulogu ili u jezicima gdje je naglasak vezan npr. na prvi slog demarkativnu ulogu. No, on sam po sebi ne može imati razlikovnu ulogu, ali razlikovnu ulogu može imati njegovo mjesto u višesložnim riječima. Ako se naglasak kombinira s različitim tonovima ili melodijskim linijama, on pomoću njih dobiva razlikovnu ulogu jednaku onoj ulozi fonema. Neki jezici različite melodijske linije imaju unutar jednoga sloga (npr. standardni hrvatski ili litavski) ili pak takva linija može zahvaćati i dva sloga (npr. u švedskom ili u norveškom; usp. Martinet 1956: 20–21; 39). Govor Jesenja ima tri naglasaka (dakle tri različite razlikovne ili pertinentne melodijske linije) koji zahvaćaju jedan slog i jedan naglasak (jednu složenu razlikovnu melodijsku liniju) koji se proteže na dva sloga.

Za tromi naglasak Ivšić navodi da se on, u načelu, ostvaruje kao kratak, ali da se kadšto, osobito sa samoglasnikom /a/, može ostvariti i kao lagano produljen (Ivšić 1936: 66–67). Mogućnost takvih realizacija potvrđuju i drugi autori (za Bednju, Jedvaj 1956: 283–284). Prema mojim zapisima, tzv. tromi doista se najčešće ostvaruje kao kratak, no bila mu intonacija (melodijska linija) uzlazna ili silazna, njezina je krivulja uvijek ravnomjerna pa bi se taj tip mogao nazvati i ravnomjernim (Kovačec 1989: 16–18). Pritom se kvantiteta ovdje može smatrati samo fakultativnom popratnom pojavom (melodijskoga naglasaka). Takvo produživanje nije obvezno i nije ga uvijek lako uočiti. Osobito u govoru starijih žena, pri opuštenom tempu govora, zabilježili smo (1960-ih, 1970-ih) niz slučajeva kada

se tromi ostvaruje kao ‘poludugi uzlazni’, a rjeđe gotovo kao novoštokavski ‘dugi uzlazni’. Tako se riječi *díma* ‘kući (smjer, cilj), doma’, *děnes* ‘danas’, *sědem* ‘sedam’, *bráta* ‘brata’, *dǒbre* ‘dobro’, *zútra* ‘sutra’, kod određenih govornika i u određenim okolnostima, mogu ostvariti kao [*díma*, *děnes*, *sědem*, *bráta*, *dǒbre*, *zútra*] s ravnomjernom melodijskom linijom koja podsjeća na melodijsku liniju novoštokavskoga dugouzlaznoga. Bez izravne veze s govorom Jesenja, nije na odmet primijetiti da na HTV-u neki meteorolozi, koji inače besprijekorno vladaju standardnim jezikom (ali vjerojatno imaju kakav snažniji doticaj s nekim kajkavskim govorom), nerijetko standardni kratkosilazni (‘brzi’: *pàda*, *sùtra*, *kǐša*) ostvaruju na sličan način, kao poludugi uzlazni ([*páda*, *sútra*, *kíša*]). U ovom radu takav sam naglasak bilježio znakom za ‘tromi’ (_), ukošenim u desno, ali ako se vodi računa o svemu što je gore rečeno, mogao bi se umjesto njega koristiti i znak za ‘brzi’ (^), ukošen u lijevo.

Čini se da takva ‘produžena uzlazna ravnomjerna melodijska linija (intonacija)’ ima ulogu isticanja dane riječi u govoru. Za ilustraciju, navest ću primjere iz govora Jesenja. To se ogleda u jednoj žustroj razmjeni riječi između foringaša (vozara seoskih zaprežnih kola), koji se mučio s pripremanjem konja i kola za posao, i dječaka, kojega je to zanimalo pa se previše približio konjima. No, foringašu je, očito, dječakova nazočnost zasmatala. Kada dječak nije od prve poslušao foringaševo upozorenje da se makne od konja, foringaš mu je oštro rekao *Dáj sæ vǔgni at kuǒnav próč, drǔgač ti kmǒm bráta naprâvim*. Dječak je odgovorio *Ně čum já bráta*, a foringašev odgovor je bio *Tě pa ráčci uóči nǒj ti pěseka naprâvi* ([*bráta*, *pěseka*] za *bráta*, *pěseka*). U posljednjim replikama dvaju sugovornika riječi *bráta* i *pěseka* zvučale su gotovo novoštokavski kao [*bráta*] i [*pěseka*]. No, za takve slučajeve karakteristično je da se melodijska krivulja naglasaka uvijek odvija ravnomjerno.

Dugosilazni naglasak (budući da dužina prema ovoj interpretaciji nije sama po sebi razlikovna, dovoljno bi bilo reći samo ‘silazni naglasak’, bez obzira na to što je ovdje izgovor uvijek produžen, dug), u okviru izrazito produljene emisije sloga, započinje kao kratka lagano uzlazna melodijska linija koja se zatim prema kraju sloga (produljeno) spušta, npr. *mǐrni* ‘miran’, *tiěste* ‘tijesto’, *pâet* ‘pet’, *spât* (supin) ‘spavati’, *rǒku* ‘ruku’, *suól* ‘sol’, *kûm* ‘kum’. Kao što se vidi, za taj je melodijski naglasak karakteristična neravnomjerna glavnom silazna melodijska krivulja.

Akut (ili zavnuti naglasak) započinje laganim usponom melodijske krivulje, zatim slijedi kratkotrajno ravnomjerno njezino kretanje pa pri kraju emisije sloga ponovno njezin lagani uspon, kao npr. u riječima *pǐšæm* ‘pišem’, *miěšam* ‘miješam’, *věžžæm* ‘vežem’, *h kvâru* ‘u šteti, u kvaru’, *pǒtic* ‘puteljak, staza’, *buǒsi* ‘bos’, *h mǔļu* ‘u mulju’. Iako drugačije nego za dugosilazni, i melodijska linija akuta kreće se, dakle, neravnomjerno, i to uzlazno.

Kada u govoru Jesenja imamo slijed prednaglasna dužina i tromi naglasak (*zīmá* ‘zima’, *diěcá* ‘djeca’, *pāērě* ‘pero; list’, *pārǎ* (jd G) ‘para’, *lamōrǎ* ‘ormara’, *uōrě* ‘orah’, *mūļǎ* (jd G) ‘mulja’), s fonološkoga stajališta to treba tumačiti kao jedinstven ‘dvosložni i dvovršni naglasak’ (bilježimo ga samo na prvom od dvaju slogova: *zīma*, *diěca*, *pǎere*, *pǎra*, *lamōra*, *uōre*, *mūļa*). Tomu je naglasku razlikovna težina na prvome slogu dok je u drugome slogu samo popratni melodijski nastavak (dovršetak) prvoga. Za takvo tumačenje postoji nekoliko razloga. Prvo, u slogu s takozvanom prednaglasnom dužinom (tj. u prvome od dvaju slogova s tim naglaskom) dolazi puni inventar samoglasničkih fonema (sedam fonema /i, ie, æ, a, o, uo, u/) kakav inače dolazi u kombinacijama s dugosilaznim i s akutom. Drugo, bez obzira na to što se u drugome od dvaju slogova ‘tromi naglasak’ fizički ostvaruje vrlo jasno, u tome je slogu sam inventar samoglasničkih fonema reduciran na onaj koji inače dolazi u zanaglasnim slogovima (pet fonema /i, e, æ, a, u/; pritom treba istaknuti da su realizacije [e] i [ie] pod naglaskom varijante istoga fonema u kombinaciji s različitim tonskim naglascima). Treće, bez obzira na pravilo, u tradicionalnom rječniku (u leksemima) i u gramatičkim morfemima mjesnoga govora, naglašeno /a/ u susjedstvu nazala ili skupine s nazalom prelazi obvezatno u /o/ (odnosno, u tom položaju dolazi do neutralizacije opreke /a/ ~ /o/; usp. *dōm* ‘dam’ prema *dāš* ‘daš’, *dā* ‘da’ od glagola *dāti* ‘dati’, *znōm* ‘znam’, *znōš*, *znō* od glagola *znōti* ‘znati’, ali u nenaglašenom položaju dolazi *nǎ dam*, *nǎ daš*, *nǎ znam*, *nǎ znaš*, *nǎ zna*; drugi primjeri *nōm* ‘nama’, *vōm* ‘vama’, *nōš*, ali *vāš* ‘vaš’, *mlōtim* ‘mlatim’ itd.). Da se taj drugi slog ponaša kao nenaglašen, svjedoči i to što u njem /a/ ne prelazi u /o/ u susjedstvu nazala ili suglasničke skupine s nazalom. Dok u nominativnim oblicima riječi kao što su *bǎršļan* ‘bršljan’, *kuōstań* ‘kesten’, *vǎgan* ‘vagan (starinska mjera za žito)’ fonem /a/ u drugom slogu s dvosložnim naglaskom u susjedstvu nazala ostaje nepromijenjen (kao i inače u nenaglašenim slogovima, npr. *aglōdan* ‘oglodan’, *zvǎzan* ‘svezan’), kada u deklinaciji oni dođu pod naglasak (i kada ni ‘prednaglasna dužina’ nije više pod naglaskom), ostvaruje se kao /o/ (odnosno, i tu dolazi do neutralizacije opreke /a/ ~ /o/; npr. genitiv jednine: *b(a)ršļōna*, *kastōna*, *vagōna*). Slična alternacija samoglasnika, ovisno o njihovu položaju u odnosu na naglasak, redovita je i za neke druge vokale, npr. *žǎlud* ‘plod u obliku žira; žir’, gen. *žalōda* (također i *žalōd*, *žalōda*), *žīvat* ‘(ljudsko) tijelo’, gen. *živuōta*, *puōplat* ‘potplat, džon’, gen. *paplāta*, *puōtek* ‘potok’, gen. *patōka*, *jǎčman* ili *jǎčmæn* ‘ječam’, gen. *jačmǎna* (također i *ječmǎna*), *jǎžzik* ‘jezik’, gen. *jazīka*, *mǎdved* ‘medvjed’, gen. *madvēda*. Takav bi se melodijski naglasak mogao označiti kao dvosložni i dvovršni naglasak.

Sustav melodijskih naglasaka našega govora mogao bi se sažeto prikazati ovako:

	JEDNOSLOŽNI NAGLASCİ		DVOSLOŽNI I DVOVRŠNI NAGLASAK	
SILAZNI	"	˘	˘	SILAZNI
		˘		
UZLAZNI		˘		
	RAVNOMJERNI	NERAVNOMJERNI		

Svaka samostalna riječ u rečenici ili, preciznije rečeno, svaka jednostavna (minimalna) sintagma u rečenici, ima jedan od četiriju melodijskih naglasaka. To znači da naglasak ima kulminativnu funkciju, tj. pokazuje koliko je sintagmatskih cjelina u rečenici. Treba reći da melodijski naglasci također imaju jednaku razlikovnu funkciju kao i fonemi, ali u mnogim slučajevima (npr. u sklonidbi imenica, također i u sprezanju glagola) melodijski su naglasci i (nužna) popratna pojava nekih linearnih gramatičkih morfema (usp. jd *D k vârtu* ‘prema vrtu’, jd *L h vârtu* ‘u vrtu’, jd *A krâvu* ‘kravu’, jd *I s krâvu* ‘s kravom’ i sl.). Drugim riječima, naglasak sam za sebe ne može funkcionirati kao razlikovno obilježje u okviru jezičnoga znaka (riječi), on se nužno kombinira sa slogom (slogovima) kojemu je jezgra samoglasnik. No, kao što ćemo pokazati, zato mjesto naglasaka (koje je u govoru Jesenja promjenljivo) ima razlikovnu ulogu (usp. i Martinet 1956: 45). U imperativu nekih glagola opreka između tromoga i dvosloznoga ima stilističku vrijednost, odnosno ističe stupanj inzistiranja na zapovijedi (npr. *dôjdi/duôjdi*) (usp. Kovačec 2013: 223–229).

Unatoč tvrdnji da svaka funkcionalno samostalna riječ (minimalna sintagma) u rečenici nosi svoj naglasak, valja istaknuti da u slučajevima tzv. polusloženica (kada se riječ osjeća kao složena, ali kada barem jedan njezin dio ne dolazi samostalno), u govoru Jesenja nalazimo primjere dvaju naglasaka na riječi, npr. *mîš.čâflin* ‘lopatica za smeće’, *fâjar.câjg* ‘upaljač (za cigarete)’, *prêg.zûtra* ‘prekosutra’, *prêk.hčære* ‘prekjučer’, *puôl.næ* ‘podne’, *puôl.næva* ‘podneva’, *puôl.nôči* ‘ponoći’,...), a to je pravilo za tvorbu superlativa pridjeva i priloga (*nôj.bôl* ‘najjače; najbolje’, *nôj.buôli* ‘najbolji’, *nôj.b(a)rziê* ‘najbrže’, *nôj.stâraša* ‘najstarija’ i sl.). Neke od tih riječi kod pojedinaca kadšto mogu doći samo s jednim naglaskom (npr. *fâjarcajg*, rjeđe *prêgzutra*), a za superlative samo leksikalizirani oblici kao npr. *nôjbærš* ‘vrlo vjerojatno, najvjerojatnije’. Ipak, osim u superlativu takvi su primjeri dvostrukoga naglasaka na riječima marginalna pojava.

Kada smo istaknuli da je funkcija naglasaka kulminativna a ne demarkativna (kao npr. u mađarskom, ili u češkom, ili u standardnom makedonskom), treba također istaknuti da ne samo vrsta melodijskoga naglasaka nego i njegovo mjesto u riječi ima fonološki razlikovnu ulogu. Naime, teoretski svaki od četiriju melo-

dijskih naglasaka u govoru Jesenja može dolaziti na bilo kojem slogu riječi (minimalne sintagme), osim dakako dvosložnoga naglasaka koji po definiciji obuhvaća i posljednja dva sloga i ne može dolaziti na jednosložnim riječima. Na posljednjem slogu riječi dolaze najčešće dugosilazni i akut (*abâd* ‘obad’, *parôt* ‘(ptičje) krilo’, *jalsjã* ‘jošik, gaj od johe’, *z ačmĩ* ‘s očima’ itd.), dok je tromi u tom položaju rjeđi (*paradâjz* ‘rajčica’, *zaděl jã* ‘zapeo je’ i sl.). Najčešće su naglašeni predzadnji i pretpredzadnji slog u riječima (*kaļêne* ‘koljeno’, *kapõna* ‘kopanja’, *hju̯tre* ‘ujutro’, *pũšãem* ‘pušem’, *zatěknati* ‘začepiti, zatvoriti čepom’, *sĩrutka* ‘sirutka’, *pũhati* ‘puhati’ itd.), rjeđe četvrti slog od kraja (*cõp(a)rnica* ‘vještica’, *ilavica* ‘ilovača’, *sõpunica* ‘sapunica’), ali nisu isključeni ni osobito rijetki slučajevi kao npr. (*pãre z*) *gõsaničinimi (jãjci)* ‘list s jajašcima od gusjenice’ gdje je naglasak na šestom slogu od kraja. Budući da je mjesto naglasaka promjenljivo, u nekim slučajevima mjesto naglasaka ima razlikovnu funkciju (poput samoga melodijskoga naglasaka ili pak fonema). Evo nekoliko primjera: *kũpica* ‘čaša’ ~ *kupĩca* ‘plast (sijena)’ (genitiv množine: *kũpic* ~ *kupĩc*), *ļēsica* ‘mala ljesa’ ~ *ļesĩca* ‘lisica’, *skãļiti* ‘špranjiti’ ~ *skaļĩti* ‘zanutiti (vodu)’, *zļãgati* ‘slagati’ ~ *zlagãti* ‘slagati, izreći laž’, *krãjiti* ‘hodati bez cilja, lutati’ ~ *krajĩti* ‘krojiti’, *navãditi* ‘naviknuti’ ~ *navadĩti* ‘udjenuti (konac u iglu)’, *ablačĩ sã* ‘oblači se, navlače se oblaci’ ~ *ablãci sã* ‘odijeva se’, *fãļi* ‘hvali’ ~ *faļĩ* ‘nedostaje’ itd.

Ima slučajeva kada se promjena mjesta naglasaka ili pak vrste naglasaka koristi u stilističke svrhe. Tako se kletva *buõg ti srãčã nã daj* pojačava ako se kaže *buõg ti srãčã nã daj* (ali samo: *õna nẽma srãčã*). Da bi se ublažio prijekor *vrãg tã dãl*, kaže se *vrãbec tã dãl* gdje se mjesto uobičajenoga naziva u izvornom značenju ‘vrabac’ *vrãbec* upotrebljava lik *vrãbec*. Konstatacija *tuõ jã sramõta* izražava se intenzivnije ako se kaže *tuõ jã srãmota* (s naglašenim /a/ ispred nazala, te s nenaglašenim /o/).

Razlikovna funkcija melodijskih naglasaka (kao i razlikovna funkcija fonema) može se pokazati pomoću minimalnih parova. Naravno, kao i kod fonema, i ovdje su samo neke od izravnih parnih opreka u uporabi. Rijetki su slučajevi kada nalazimo primjere za opreku između svih četiriju naglasaka (u kombinaciji s istim samoglasničkim fonemom), kao npr. *pĩla*, gen. jed. od *pĩle* ‘voda za pojenje blaga; piće’ ~ *pĩla*, nom. mn. od iste riječi ~ *pĩla*, part. radni ž. r. od glagola *pĩti* ~ *pĩla*, ‘pila za piljenje’. Pritom moramo upozoriti da velik broj glagola (onih s imperativom na -i u 2. licu jednine) ima imperativ s tromim (npr. *vãži* ‘veži’, *dõjdi* ‘dođi’, *glãđi* ‘gledaj’, *pĩli* ‘pili, pilaj’), ali usporedno ima i ‘intenzivni imperativ’ s dvosložnim naglaskom (npr. *vãži*, *duõjdi*, *glãđi*, *pĩli*) kojim se inzistira na zapovijedi (usp. Kovačec 2013). Riječ je ovdje, dakle, o opreci među različitim stupnjevima istoga značenja (ili o stilističkoj opreci). No primjera za parne opreke (minimalne parove) može se naći mnogo pa u onome što slijedi to ilustriramo primjerima iz žive uporabe.

FONEM /i/ (/ĩ, î, ĩ, ĩ/)

<i>(Væč niê) pîla</i>	<i>(Tuô su niê) pîla</i>	<i>(Ŏna niê nîč) pîla</i>	<i>(Tuô jæ uôštra) pîla</i>
<i>(Sôme tî) pîli</i>	<i>(Ŏni su) pîli</i>	<i>(Ŏn ciêli diên) pîli</i>	<i>(Dâj) pîli!</i>
<i>(Diêdek ga jæ) bîl</i>	<i>(I ōn jæ túj) bîl</i>	.....	.....
<i>(I ōna jæ) bîla</i>	<i>(Ŏna ga jæ) bîla</i>	.....	.....
.....	<i>(Kŏn jæ væč) pîl</i>	<i>(pæ̂t) pîl</i>	.....
<i>patîrati</i> 'potjerati'	.....	.....	<i>patîrati</i> 'razbijati'
<i>patîram, patîrala</i>	.....	<i>patîram, patîrala</i>	.....
<i>pakrîti</i> 'pokriti'	<i>pakrîti</i> 'pokriven(i)'	.....	.....
.....	<i>rîs</i> 'crta kao oznaka'	<i>(hûdi kâk) rîs</i> 'ris'	.....
.....	.....	<i>(h gôstam) rîsu</i> '(u gustom) vrijesku'	<i>(k) rîsu</i> 'k vrijesku; k risu'
.....	<i>(Niê vîdeti) rîsa</i>	.....	<i>(Vîdel sum) rîsa</i>
.....	.....	<i>(Îdæ tæca za) mladînu</i>	<i>(Karûza za) mladînu</i>
.....	.....	<i>(Rôgi na) bîku</i>	<i>(Pæ̂laju krâvu g) bîku</i>

Jâ čítam knîgu, ōn pa sedî s knîgu. Rîs jæ skuočil vûn z rîsa.

FONEM /u/ (/ũ, û, ũ, ũ/)

<i>pûcu</i> (jd A) 'djevojkju'	<i>(s) pûcu</i> (jd I)	.....	.....
<i>vûru</i> (jd A) 'sat'	<i>(z) vûru</i> (jd I)	.....	.....
<i>vûricu</i> (jd A) 'satić'	<i>(z) vûricu</i> (jd I)	.....	.....
<i>brûsi</i> (imperat.)	<i>brûsi</i> 'brusni kamenovi'	<i>(Ŏn kôsu) brûsi</i>	<i>brûsi</i> (imperat.)
<i>(Ŏn dôbre) račûna</i>	.....	.....	<i>(bez) račûna</i>
.....	.....	<i>(na) račûnu</i>	<i>(k) račûnu</i>
.....	.....	<i>(h) štacûnu</i> (jd L)	<i>(k) štacûnu</i> (jd D)

.....	<i>kûpec</i> 'hrpa'	.....	<i>kûpec</i> 'kupac'
.....	<i>lûdi</i> (mn N) 'ljudi'	<i>lûdi</i> (mn G) 'ljudi'	.....
.....	<i>panûjan</i> 'ponuđen'	<i>panûjan</i> 'nuđan'	.....
.....	<i>parûšim</i> 'srušim'	<i>parûšim</i> 'šibam' (npr. vjetar)	.....
<i>parûšiti</i> 'srušiti'	.....	.....	<i>parûšiti</i> 'šibati' (vjetar)

FONEM /e/ (/ě, iê, iě, iě/)

<i>děla</i> (jd G od <i>děle</i>)	(<i>Ŏn</i>) <i>diêla</i>	.....	(<i>Fŭ tam ôna</i> <i>něma</i>) <i>diêla</i>
(<i>Muôrati jæ ŭti g</i>) <i>dělu</i>	.....	(<i>I ôna je h</i>) <i>diêlu</i>	.....
<i>tě</i> 'tada'	<i>tiê</i> 'taj; ti'	<i>tiě</i> (mn G) 'tih, tijeh'	.....
<i>pavědati</i> 'kazati'	.....	.....	<i>paviědati</i> 'pričati'
<i>pavědale</i> 'reklo'	.....	.....	<i>paviědale</i> 'pričalo'
.....	<i>paviědala</i> 'kazala'	<i>paviědala</i> 'pričala'	.....
.....	<i>paviědan</i> 'rečen'	<i>paviědan</i> 'pričan'	.....
.....	<i>paviê</i> (<i>mi zděj tuô</i>)	(<i>Ŏn ti</i>) <i>paviě</i> 'on će ti reći'	.....
(z) <i>dělam</i>	(<i>Jă</i>) <i>diêlam</i>	.....	(<i>Z jænim</i>) <i>diêlam</i>
<i>Să jæ at sniêga biêle. Môršæ jæ biêle.</i>			

FONEM /uo/ (/ô, uô, uô, uô/)

<i>pôp</i> 'svećenik'	<i>puôp</i> 'ljepilo od brašna'	.....	.....
.....	<i>puôpa</i> 'ljepila'	.....	<i>puôpa</i> 'svećenika'

.....	<i>puôpu</i> 'ljepilu'	<i>(pri) puôpu</i> 'pri svećeniku	<i>(k) puôpu</i> 'k svećeniku'
<i>(jžnega) kôla</i> (jd G) 'jednoga kola'	<i>kuôla</i> (sr mn N) '(dva) kola, kotača'	<i>kuôla</i> '(zaprežna) kola, taljige'	<i>kuôla</i> (jd G) 'kolca'
.....	<i>(pa) vuôli</i> 'po volji'	<i>(z) vuôli</i> 's volovima'	<i>vuôli</i> (mn N, A) 'volovi, -e'

Tiê vuôli su mi pa vuôli. Bez sôli jæ za jêsti buôle neg pa ône dë jæ sæ h suôli.

FONEM /o/ (/ô, ô, õ, õ/)

<i>zôbi</i> (jd G) 'zobi'	<i>zôbi</i> (mn N) 'zubi; usta'	<i>zôbi</i> (mn G) 'zuba; usta'	.....
.....	<i>parôti</i> (mn N) 'krila'	<i>parôti</i> (mn G) 'krila'	<i>(na) parôti</i> 'na krilu'
<i>klôpi</i> (jd G, mn N) 'klupe'	.....	<i>klôpi</i> (mn G) 'klúpā'	<i>(na) klôpi</i> 'na klupi'
<i>kôpam</i> 'kopam'	.....	<i>kôpam</i> 'kupam'	.....
.....	.....	<i>(na) stôpu</i> 'na stupu'	<i>(k) stôpu</i> 'k stupu'
<i>pamôtan, -a</i> 'pomotan, -a'	.....	<i>pamôtan, -a</i> 'pomatan, -a'	.....
<i>(k) pôpu</i> 'k pupu'	<i>(na) pôpu</i> 'na pupu'	.....	.....
<i>pakôči</i> 'pokucaj'	<i>pakôči</i> 'pokuca'	.....	.....
.....	<i>bôhu</i> 'buhu'	<i>(z) bôhu</i> 's buhom'	.....

Dôk kôpamæ, h švicu sæ kôpamæ.

FONEM /æ/ (/ǣ, â, ã, ǣ/)

<i>tǣcu</i> (jd A) 'tetu'	<i>(s) tǣcu</i> (jd I) 's tetom'	<i>(pri) tǣcu</i> 'kod tetka'	<i>(lǣmæ k) tǣcu</i> (jd D)
<i>pamǣtan</i> 'pobacan'	<i>pamǣtan</i> 'pometen'	.....	.....

<i>pamæsti</i> 'pomesti'	.....	<i>pamæsti</i> 'obrisati (tanjur) kruhom'	.....
.....	(<i>Ōna si jæ</i>) <i>sæla</i>	(<i>Tŏm su trī</i>) <i>sæla</i>	(<i>Daļéke jæ da</i>) <i>sæla</i>
.....	.....	(<i>h</i>) <i>sælu</i>	(<i>k</i>) <i>sælu</i>
.....	<i>tæ</i> (<i>ž mn N</i>) 'ove, te'	<i>tæ</i> (<i>ž jd G</i>) 'ove, te'	.....
<i>zglædati</i> 'ugledati'	.....	.....	<i>zglædati</i> 'izgledati'
.....	<i>zglædam</i> 'ugledam'	<i>zglæždam</i> 'izgledam'	.....

FONEM /a/ (/ǎ, â, ã, ǎ/)

<i>pāru</i> (<i>jd A</i>) 'paru'	(<i>s</i>) <i>pāru</i> (<i>jd I</i>)	(<i>h</i>) <i>pāru</i> 'u paru'	(<i>k</i>) <i>pāru</i> 'k paru'
<i>pakāpati</i> 'pòkapati'	.....	.....	<i>pakāpati</i> 'pokopavati'
.....	<i>pakāpam</i> 'pokapljem'	<i>pakāpam</i> 'pòkopavam'	.....
<i>pakāpal</i> 'pòkapao'	.....	.....	<i>pakāpal</i> 'pokopavao'
.....	<i>pakāpala</i> 'pòkapala'	<i>pakāpala</i> 'pokopavala'	.....
<i>prāšiti</i> 'orati prvi put'	.....	.....	<i>prāšiti</i> 'dizati prašinu'
.....	<i>prāšila</i> 'oralu prvi put'	<i>prāšila</i> 'prāšila'	.....
<i>ablāči</i> 'odijevaj'	.....	(<i>Ōna</i>) <i>ablāči</i> 'odijeva'	<i>ablāči</i> 'odijevaj'
<i>pāriti sæ</i> 'pariti se'	.....	.....	<i>pāriti sæ</i> 'družiti se'
.....	(<i>Ōna sæ</i>) <i>pāri</i> 'inhalira'	(<i>Ona sæ</i>) <i>pāri</i> 'druži se'	.....
(<i>Dāj mŏle</i>) <i>pāzi</i> 'pripazi'	(<i>Ōn čez ōbluk</i>) <i>pāzi</i> 'gleda'	.....	.....
(<i>g</i>) <i>brātu</i>	(<i>pri</i>) <i>brātu</i>	.....	.....
.....	(<i>g.</i>) <i>grādu</i>	(<i>h</i>) <i>grādu</i>	.....
.....	(<i>hīti</i> <i>z</i>) <i>vrāta</i>	(<i>atpriēti</i>) <i>vrāta</i>	.....

<i>stāti</i> 'stati, zastati'	.....	<i>stāti</i> 'stajati'	.....
.....	<i>stāla</i> '(za)stala'	<i>stāla</i> 'stajala'	.....
<i>stāle</i> '(za)stalo'	.....	<i>stāle</i> 'stajalo'	.....
<i>Brāt jæ īšel v(a)rgōñæ brāt. I krāļi su krāļi. Kuōni īdæju s kuōni.</i>			

3. Segmentni fonemi

Fonem se može smatrati skupom razlikovnih obilježja koja se ostvaruju simultano (Martinet 1956: 40). To je naša predodžba o glasovima vlastitoga jezika, u okviru koje ne razlikujemo pojedine konkretne fonetske jedinice (Brozović 2007: 54). Između (pod)sustava samoglasničkih i (pod)sustava suglasničkih fonema nema oštrih i neprobojnih granica pa se oni zajedno mogu promatrati kao jedinstven sustav fonema. Iako u nekim jezicima, u rijetkim slučajevima, možemo naći primjere opreke između samoglasnika i suglasnika (usp. franc. *pays* 'zemlja, država' i (il) *paye* '(on) plaća'), obično su samoglasnici i suglasnici u govornom lancu jedni s drugima u kontrastu (samo zahvaljujući pojavljivanju zajedno s vokalima u govornom nizu, suglasnici se u jeziku mogu kvalitetno čuti), a ne dolaze u odnosu fonološke opreke. Svaki segmentni fonem (svaki samoglasnik ili svaki suglasnik) skup je razlikovnih obilježja pomoću kojih se izdvaja kao fonem. Najjednostavniji je način utvrđivanja fonema pomoću minimalnih parova, odnosno pomoću postupka (testa) komutacije. Mi ćemo u fonematici prikazati zasebno sustav (podsustav) samoglasničkih i zasebno sustav (podsustav) suglasničkih fonema.

Idealno bi bilo kada bi se za svaki fonem danoga sustava postupkom (testom) komutacije mogle navesti opreke svakoga fonema sa svim ostalim fonemima danoga jezika, onako kao što je to Dalibor Brozović učinio za sustav suglasničkih fonema u hrvatskome standardnom jeziku (Brozović 2007: 59–64). No, za mjesni govor koji se rabi u ograničenim komunikacijskim prilikama, koji nema pisane tradicije, to bi bilo neizvedivo. Zato smo minimalne parove odredili (primijenili komutacijski postupak) samo za najbliže foneme koji se, po mogućnosti, razlikuju prema jednome razlikovnom obilježju.

Naglasak sam po sebi pa ni melodijski naglasci ne mogu, kao što smo vidjeli, svoju funkciju (pa tako ni onu razlikovnu) obavljati samostalno, nego samo u kombinaciji sa slogovima (odnosno njihovom jezgrom – samoglasnicima) pa se zato označuju i kao suprasegmentni elementi. Fonemi u govornom lancu (u riječima) dolaze jedni za drugima, kao uzastopni segmenti, pa se zato kadšto označuju i kao segmentni elementi.

4. Naglašeni samoglasnici

Samoglasnici su rezultat glasa (treperenja glasnica) koji se pri prolazu zračne struje različito nijansira promjenljivim oblikom i volumenom (veličinom) usne šupljine (kadšto, u nekim jezicima, i nosne šupljine, usp. Martinet 1956: 18, 30). Veličina i oblik usne šupljine ovise o razmaku između jezika i nepca, a o tom razmaku ovisi stupanj otvorenosti samoglasnika (s tim da svaki jezik organizira stupnjeve otvorenosti samoglasnika i njihov broj na svoj način), zatim o položaju jezika u usnoj šupljini (u prednjem dijelu, u srednjem dijelu ili u stražnjem dijelu) te o obliku usana (razvučene ili pak zaokružene i ispupčene). Na temelju tih fizikalnih čimbenika samoglasnike (vokale) dijelimo na prednje, na srednje te na stražnje (u govoru Jesenja prednji su nezaokruženi, a stražnji ujedno i zaokruženi), kao i po određenom stupnju otvorenosti. Ako se vrh jezika nalazi u prednjem dijelu usne šupljine, a zrak struji između prednjega dijela jezika i (prednjega dijela) nepca, nastaju prednji samoglasnici. Ako su leđa jezika povučena prema stražnjem dijelu nepca i resici, nastaju stražnji samoglasnici jer zrak struji između stražnjega dijela jezika i stražnjega dijela nepca. Najmanji volumen usne šupljine imamo kada su jezik i nepce približeni i propuštaju struju zraka (za [i] i [u]). Ako je jezik položen na dnu usne šupljine, nastaju srednji samoglasnici. Najveći volumen usne šupljine imamo kada je razmak između nepca i jezika (između gornje i donje čeljusti) najveći, kada je jezik položen na dnu usne šupljine, a usne su razvučene; to je značajka najotvorenijega samoglasnika u sustavu, samoglasnika /a/ (u govoru Jesenja četvrti stupanj otvorenosti). Što se tiče stupnjeva otvorenosti, sustavi u načelu teže paralelizmu između prednjih i stražnjih samoglasnika, ali je manevarski prostor za ostvarivanje paralelizma u stražnjem dijelu usne šupljine manji nego u prednjem dijelu pa se takav paralelizam pri većem broju od tri stupnja otvorenosti ne uspostavlja uvijek. Najčešće su najzatvoreniji samoglasnici [i] (prednji nezaokruženi) i [u] (stražnji, i u govoru Jesenja zaokruženi), a najotvoreniji je samoglasnik [a] (srednji; nezaokruženi). Ovisno o veličini razmaka između nepca i jezika, u govoru Jesenja imamo nekoliko stupnjeva otvorenosti, kako prednjih samoglasnika (/i/, /[e, ie]/, /æ/) tako i stražnjih (/u/ te /[o, uo]/ i /o/). I prednji i srednji samoglasnici mogu se tvoriti pomoću razvučenih ili pomoću zaokruženih (i ispupčenih) usana, ali u govoru Jesenja stražnji ili velarni samoglasnici ujedno se izgovaraju sa zaokruženim usnama, prednji pak i srednji s razvučenim usnama. Stražnji samoglasnički fonemi drugoga stupnja otvorenosti razlikuju se (u kombinaciji s dugosilaznim, s akutom i s dvosložnim naglaskom) tako što je jedan snažno prelabijaliziran, diftongoidan (/uo/), a drugi nije (/o/), tj. kompaktan je ili homogen. Za prednji samoglasnik drugoga stupnja otvorenosti, paralelno stražnjemu labijaliziranomu samoglasniku, imamo u kombinaciji sa spomenuta tri naglaska snažnu prejotaciju, ali ona ovdje nije razlikovna ([ie] je

samo kontekstualna varijanta fonema /*[e, ie]*/). Naime, prejotacija i prelabilizacija ne dolaze ni ispred jednoga drugoga samoglasnika (ti se elementi ne mogu komutirati ni s jednim drugim elementom).

Maksimalni inventar samoglasnika pod naglaskom (i to pod dugosilaznim, akutom i dvosložnim naglaskom) u govoru Jesenja tvori sedam vokala (/i, ie, æ, a, o, uo, u/). No u kombinaciji s tromim naglaskom vokalskih je fonema šest (/i, e, æ, a, o, u/), pri čem treba istaknuti da su homogeni [ě], u kombinaciji s tromim, i prejotirani diftongoidni [ie], u kombinaciji s drugim naglascima ([iê, iê, iě]), varijante jednoga fonema (dakle /*[e, ie]*/), dok među stražnjim i zaobljenim samoglasnicima (velarnim labijaliziranim vokalima) u kombinaciji s dugosilaznim, s akutom i s dvosložnim naglaskom jasno stoje u opreci samoglasnički homogeni (nediftongoidni) fonemi /o/ (/ô, ô, ô/) i prelabilizirani diftongoidni /uo/ (/uô, uô, uô/). U kombinaciji s tromim opreka /o/ ~ /uo/ se neutralizira pa, u toj kombinaciji, imamo samo fonem /ô/ (odnosno arhifonem). Koji od dvaju fonema taj arhifonem predstavlja u konkretnim primjerima, može se vidjeti samo u fleksijskim ili u tvorbenim oblicima pojedinih riječi (npr. *pôp* ‘pup, pupoljak’ prema (*na*) *pôpu* ‘na pupoljku’, *pôp* (pejorativno) ‘svećenik’ prema (*pri*) *puôpu* ‘kod svećenika’). Samoglasnici /e/ i /o/ drugoga su stupnja otvorenosti (otvoreniji od /i/ i /u/), a među prednjima veći (treći) stupanj otvorenosti ima /æ/ koji, po stupnju otvorenosti, nema izravne paralele u stražnjem nizu. Prejotirani [ie] i prelabilizirani [uo] približno su jednakoga stupnja otvorenosti kao /e/ i /o/ pa se već prejotacijom i prelabilizacijom razlikuju od /e/, /o/, iako su [ie] i [e] samo varijante istoga fonema (/*[e, ie]*/), dok je stražnji fonem s tromim naglaskom /ô/ rezultat neutralizacije opreke /o/ ~ /uo/ (/ô, ô, ô/ ~ /uô, uô, uô/). Maksimalni bi samoglasnički inventar dakle bio ovaj: /i/, /*[ě, ie]*/, /æ/, /a/, /o/, /*[ô, uo]*/, /u/. U kombinaciji sa svim naglascima inventar samoglasnika u govoru Jesenja izgledao bi ovako:

	Prednji (nezaokruženi)	Srednji (nezaokruženi)	Stražnji (zaokruženi)
Najzatvoreniji	í î ï ĭ		ú û ù ů
	iê iě iě		uô uô uô
	ě		ô
			ô ô ô
	æ æ æ æ		
Najotvoreniji		á â ã ä	

Određen broj minimalnih parova za ilustraciju opreka između samoglasnika već je naveden u primjerima za opreke među melodijskim naglascima. U onome što slijedi nastojat ćemo sustavno navesti primjere za opreke među samoglasnicima (i to u različitim položajima u riječi), ali, radi lakše usporedbe sa srodnim i

susjednim govorima, za svaki ćemo samoglasnik, osim minimalnih parova opreka, navesti i primjere u kojima oni dolaze (bez navođenja opreka). U primjerima se najprije navode jednosložne riječi, zatim u zagradama jednosložni naglašeni prijedlozi, riječi s naglaskom na posljednjem slogu ili koja druga posebna skupina riječi, a nakon toga primjeri višesložnih riječi (dvosložnih, trosložnih itd.). Istim se slijedom za svaki samoglasnički fonem navode primjeri s danim samoglasnikom za sva četiri melodijska naglasaka. Uz primjere se navode standardnojezični ekvivalenti, a kada je potrebno, daju se i gramatičke oznake (npr. *jd* i *mn* za jedninu i množinu, za padeže *N* nominativ, *G* genitiv, *D* dativ, *A* akuzativ, *L* lokativ, *I* instrumental).

Pri određivanju samoglasničkih fonema, uz osnovna razlikovna obilježja u zagradama se dodaju i redundantna. Iako su prednji (palatalni) i srednji samoglasnici samo nezaokruženi, a stražnji (velarni) su uvijek samo zaokruženi, nakon navođenja obilježja prednji i srednji u zagradi se navodi i nezaokruženi, a iza obilježja stražnji u zagradi se navodi i zaokruženi.

Fonem /i/ (/ī, î, ĩ, ĩ/), prednji (ili palatalni /i/ ~ /u/; nezaokruženi), najzatvoreniji (/i/ ~ /[e, ie]/).

Prednji (ili palatalni; /i/ ~ (u)): *strīna* ‘strina’ ~ *strūna* ‘struna’, *mīšica* ‘mišica’ ~ *mūšica* ‘mušica’, *strîn* (mn G) ~ *strûn* (mn G), *mīšic* (mn G) ~ (mn G) *mūšic*, *štīklec* ‘pomoćna prostorija’ ~ *štūklec* ‘komadić za nadogradnju’, *pīšæm* ‘pišem’ ~ *pūšæm* ‘pušem’, *sīčæm* ‘psičem’ ~ *sūčæm* ‘sučem’, *sīkal* ‘psikao’ ~ *sūkal* ‘sukao’; **najzatvoreniji** (/i/ ~ /[e, ie]/): *tī* ‘ti’ ~ *tiê* ‘taj (jd); ti (mn)’, *sīna* (jd G) ~ *siêna* ‘sijena’ (jd G), *līžæ* ‘liže’ ~ *ližæ* ‘liježe’, *rīma* (jd G) ‘(grada) Rima’ ~ *riêma* (jd G) ‘okvira’, npr. za sliku. Kao što ćemo vidjeti, fonem /i/ dolazi također u prednaglasnom i u zanaglasnom položaju. Ispred fonema /i/ opreka /l/ ~ /l̥/ se neutralizira pa u tom položaju dolazi samo /l̥/ (usp. *līpa* ‘lipa’, *līžæ* ‘liže’, mn *kuōli* ‘kolci’ prema jd *kōl* ‘kolac’).

Primjeri: *bīč* ‘bič’, (*ōn mæ jæ*) *bīl* ‘on me je tukao’, *dīm* ‘dim’, *kīln* ‘klin’, *mīš* ‘miš’, *sīm* ‘ovamo’, *sūr* ‘sir’, *sūt* ‘sit’, *štīh* ‘potez; udarac’, *švīc* ‘znoj’, *zīc* ‘sjedalo, sic’ (ali i *zīc*) (prijedlozi: *prī mane* ‘kod mene’, *prī tam* ‘kod toga’); *bīti* ‘biti; tući’, *cīgel* ‘opeka’, *čīžel* ‘zrno šljunka, kamenčić’, *glīva* ‘gljiva’, *hīža* ‘kuća’, *īgla* ‘igla’, *kīta* ‘pletenica; vijenac’, *knīga* ‘knjiga’, *krīpa* ‘ograđeni prostor za teret na kolima’, *līka* ‘liko’, *līpa* ‘lipa’, *rība* ‘riba’, *sīte* ‘sito’, *skrīti* ‘sakriti’, *sība* ‘šiba’, *vīdra* ‘vidra’, *žīla* ‘žila’, *žīte* ‘žito’, *blazīna* ‘blazina’, *dvarīšæ* ‘dvorište’, (z) *jazīkam* ‘s jezikom’, *kabīla* ‘kobilica’, *kapīte* ‘kopito’, *kaprīva* ‘kopriva’, *kasīšæ* ‘držak kose’, *kaštrīga* ‘uholaža’, *klabasīca* ‘kobasica’, *kušīga* ‘kazna’, *pačīna* ‘špilja; pećina’, *palnīca* ‘podrum’, *ravnīca* ‘ravnica’, *taļīca* ‘telica’, *zarnīca* ‘zornica’, *acvīrati* ‘otapati salo, slaninu’, *cīmarman* ‘tesar’, *hīlade* ‘tisuću’, *īlavica* ‘ilovača’, *kīsali* ‘kiseo’, *sīrutka* ‘sirutka’, *īšavina* ‘drvo od tise, od crnogorice’;

(*õn jæ*) *bil* ‘on je bio’, *čì* ‘kèi’, *glì* ‘upravo, taman’, *lìst* ‘list; pismo’, *nìt* ‘nit’, *sìn* ‘sin’; (mnogi (jednosložni) genitivi množine: *gñíd* ‘gnjida’, *gljív* ‘gljiva’, *kít* ‘pletenica’, *knìg* ‘knjiga’, *vìl* ‘vila’; dvosložni i trosložni genitivi množine (u nominativu trosložnih i višesložnih) imenica: *blazìn* ‘blazina’, *davaníc* ‘krvavica’, *kabìl* ‘kobilica’, *klabasíc* ‘kobasica’, *ladìn* ‘ledina, travnjaka’, *presíc* ‘prasica’, *tafíc* ‘telica’; *aštaríja* ‘gostionica’, *brítva* ‘britva’, (*za*) *hìžu* ‘iza kuće’, *k(a)rñíčka* ‘obla drvena zdjela izdubljena u komadu drveta’, *kìšta* ‘kutija, kištra’, *kučíja* ‘kočija’, *lìkuh* ‘likovo’, *nìčkæ* ‘drveno korito izdubljeno u komadu drva, za miješenje tijesta i sl.’, *pìcek* ‘pile’, *pìnuh* ‘kobac’, (*s*) *pačìnu* ‘pećinom, špiljom’, (*z*) *rìbu* ‘s ribom’, (*z*) *rìti* ‘iz guzice’, *šìbjæ* ‘šiblje’, (*š*) *šenícu* ‘sa pšenicom’, *šìnak* ‘šija’, *tafíčka* ‘mlado žensko tele’, *zìpka* ‘kolijevka, zipka’, (*z*) *blazínu* ‘s blazinom’, (*na*) *jazíku* ‘na jeziku’, (*s*) *kaprìvu* ‘s koprivom’, *pacílnak* ‘mladi kukuruzni klas za pečenje ili kuhanje’, (*s*) *strínu* ‘sa strinom’, (*š*) *škrabuínu* ‘s povijušom’, *zidínæ* ‘zidovi, zidinje’, *pìšanci* ‘pilići, pilad’, (*s*) *tvarílicu* ‘s cjediljkom za sir’, (*z*) *rìtasnicu* ‘s gūzom’;

bìk ‘bik’, *kìp* ‘slika (sveca)’, *kríž* ‘križ’, *pìl* (mn G) ‘pila’, *rìs* ‘vrijesak; (zvijerka) ris’, *ablačì* (*sæ*) ‘oblači se’, *bežìm* ‘bježim; trčim’, *d(a)ržìm* ‘držim’, *dušník* ‘dušnik’, (*z*) *ìglu* (i z *ìglu*) ‘s iglom’, *kašìm* ‘kosim’, (*na*) *lìcu* ‘na licu’, (*z*) *ludmì* ‘s ljudima’, *platìm* ‘platim’, *zdrabiš* ‘zdrobiš’, *zìmski* ‘zimski’, (*z*) *zubmì* ‘zubima’, *žìvi* ‘živ’, *bujíca* ‘bujica’, (*h*) *dušniku* ‘u dušniku’, (*s*) *hajdínu* (i *hãjdinu*) ‘s heljdom’, *hdìrañæ* ‘udaranje’, *kìpic* ‘sličica (sveca)’, *lìstjæ* ‘lišće’, (*z*) *mladínu* ‘s peradi’, *pišíčka* ‘mala pilica’, *suníčkæ* ‘(male) saonice, sanjke’, (*h*) *vínu* ‘u vinu’, *zajíca* ‘zečica’, *zapìrañæ* ‘zatvaranje’, (*na*) *zìdu* ‘na zidu’, *žìškav* (mn G) ‘žizaka’, *žrebíca* ‘ždrebica’, *prežìmejæm* ‘prezimim’.

Dvosložni i dvovršni naglasak na dvosložnim riječima i riječima s više od dva sloga: *bìka* (jd G) ‘bika’, *grìzæm* ‘grizem’, *kìpa* (jd G) ‘slike (sveca)’, *krívec* ‘krivac’, *lìce* ‘lice’, *pìšek* ‘zadak; zadnjica’, *pričest* ‘pričest’, *rìsa* (jd G) ‘vrijeska; (zvijerke) risa’, *vìne* ‘vino’, *zìma* ‘zima’, *žìvat* ‘(ljudsko) tijelo’, (*ona jæ*) *žìva* (uz *žìva*) ‘ona je živa’, *žìžek* ‘žizak’; *hajdìna* (uz *hãjdìna*) ‘heljda’, *hñzati* ‘rzati’, *kupìna* ‘guštik od kupine, kupinje’, *mladìna* ‘perad’, *bljesikati* ‘bljeskati’, *cvìliti* ‘cviliti’, *dìšati* ‘mirišati’, *hdìrati* ‘udarati’, *hmìvati* ‘umivati’, *kìhnati* ‘kihnuti’, *patìrati* ‘razbijati, trijeti’, *pìjæmæ* ‘pijemo’, *rìtati* ‘ritati, udarati nogama’, *šìvati* ‘šivati, šiti’, *vrìskati* ‘vrištati’, *zìbati* ‘njihati, zibati’, *zìdati* ‘zidati’, *žìveti* ‘živjeti’, *žmìkati* ‘izažimati (rublje), žmikati’.

Fonem /u/ (ú, û, ũ, ů), stražnji (ili velarni /u/ ~ /i/; zaokruženi), najzativore-niji (/u/ ~ /o, uo/, /u/ ~ /o/).

Strážnji (v. /i/ ~ /u/); **najzativoreniji** (/u/ ~ /o, uo/): *kúsa* ‘kuja’ ~ *kósa* ‘kosa’, *kús* (mn G) ‘kuja’ ~ *kuôs* (mn G) ‘kosa’; (jd N) ‘(ptica) kos’; (*z*) *mùlci* ‘s glupanima’ ~ (*z*) *muòlci* ‘s moljcima’, *mùlil* ‘nanosio mulj, činio muljevitim’ ~ *muòlil*

‘molio (Boga)’; (/u/ ~ /o/): *skûčim* ‘spojim; sastavim’ ~ *skôčim* ‘skucam, s mukom pribavim’, *smûcam* (*sæ*) ‘lunjam, krećem se bez cilja’ ~ *smôcam* ‘pomažem vodom ili oblozima nekomu komu je pozlilo ili se onesvijestio’, *smûcati* (*sæ*) ‘kretati se kradom i bez cilja’ ~ *smôcati* ‘pomagati oblozima ili vodom nekomu komu je pozlilo ili se onesvijestio’. Fonem /u/ dolazi u prednaglasnom i u zana-glasnom položaju.

Primjeri: *grûšt* ‘skela (pri gradnji)’, *ġûňġ* ‘(ukrasna) perlica’, *hnûk* ‘unuk’, *krûh* ‘kruh’, *plûg* ‘plug’, *skûp* ‘skupa, zajedno’, *tûj* ‘ovdje’, *tûnk* ‘mjesto s dubokom vodom u potoku’, *vûn* ‘van’; (naglašeni prijedlozi sa zamjenicama: *fû mane* ‘u meni’, *fû nam* ‘u njem’, *fû tam* ‘u tom’; naglasak na posljednjem slogu: *farštûk* ‘dovratnik’); *blûza* ‘bluza’, *cûra* ‘vagina’, *dûda* ‘krmača’, *grûda* ‘gruda’, *hnûka* ‘unuka’, *gûšar* ‘gušter’, *jûtre* ‘jutro’, *kûsa* ‘kuja’, *lûla* ‘lula’, *mûden* ‘spor; trom’, *mûla* ‘glupača’, *mûlec* ‘glupan’, *mûrva* ‘dud’, *pûšeļ* ‘svežanj; buket’, *pûter* ‘maslac’, *skûla* ‘krasta’, *tûren* ‘toranj’, *ûrlab* ‘dopust’, *vûdrim* ‘udarim’, *žûpnik* ‘župnik’, *abûtel* ‘obuća’, *azûjti* ‘izuti’, *farštûki* ‘dovratnici’, *glazûta* ‘tvornica stakla’, *karûza* ‘kukuruz’; *abûteļi* (jd G) ‘obuće’, *brûnčani* ‘mjedeni’, *hnûčica* ‘unučica’, *jûžina* ‘južina’, *kûhati* ‘kuhati’, *kûhiņa* ‘kuhi-nja’, *kûmica* ‘kuma; (dobra) susjeda’, *kûpica* ‘čaša’, *mûšica* ‘mušica’, *tûnica* ‘posuda za tučenje maslaca (iz vrhnja)’, *vûļetjæ* ‘proljeće’, *klûčanica* ‘brava, ključanica’;

brûs ‘brusni kamen’, *bûdak* ‘glupan’, *bûmbar* ‘bumbar’, *dûjcek* ‘praščić’, *hnûk* (mn G) ‘unuka, unučica’, *hûd* ‘ljut, žestok’, *klûn* ‘kljun’, *kûm* ‘kum; (dobar) susjed’, *kûs* (mn G) ‘kuja’, *mûdzg* ‘koštana srž, moždina; sočna srčika’, *skûl* (mn G) ‘krasta’, *strûn* (mn G) ‘struna’, *sûh* ‘suh’; (z) *blûzu* ‘s bluzom’, *hġûtre* ‘ujutro’, *hnûčic* (mn G) ‘unučica’, *hrûška* ‘kruška’, *hûpati* ‘usuditi se’, (*na*) *krûhu* ‘na kruhu’, *lûkna* ‘rupa’, *mûjcejæ* ‘dlačice, resice (od biljke)’, *plûžni* ‘od pluga, za plug’, *plûček* ‘pljuvačka’, *vûhe* ‘uho’, *gûšarav* (mn G) ‘guštera’, (z) *jûžinu* ‘s užinom’, *karûžňak* ‘hambar za kukuruz, kukuružnjak’, *kûhaňæ* ‘kuhanje’, *ûrlabav* (mn G) ‘dopusta’;

čûk ‘ćuk’, *gûň* ‘gunj’, *klûč* ‘ključ’, *mûļ* ‘mulj’, *rûd* ‘rudo’, *sûļ* ‘miraz (u rublju, posteljini, namještaju)’, *trût* ‘trut’, *žûn* (mn G) ‘žuna’; *kapût* ‘kaput, sako’, *lapûh* ‘lopuh’, *lavûr* ‘lavor’, *mahûr* ‘mjehur’, *pastûh* ‘pastuh’, *brûsim* ‘brusim’, *fûrkav* (mn G) ‘balvana’, *hrûstam* ‘jedem hrskavo’, *hûdi* ‘ljut’, (*na*) *klûču* ‘na ključu’, (*pri*) *kûmu* ‘kod kuma’, (*h*) *mûdzgu* ‘u koštanoj srži; u srčići’, *pûcka* ‘djevojčica’, *pûšæm* ‘pušem’, (*pa*) *rûdu* ‘po rudu’, *sûša* ‘spremište za alat i kola, suša’, (*na*) *vûhu* ‘na uhu’; *adznûtra* ‘(od) iznutra’; *adzvûna* ‘(od) izvana’, *vûsnica* ‘usna’ (i rjeđe *vûsnica*), *pûkati* ‘čupati’, *žûkati* ‘njihati’.

Dvosložni i dvovršni naglasak na dvosložnim riječima i na riječima s više od dva sloga: *čûka* (jd G) ‘ćuka’, *dûša* (pored *dûša*) ‘duša’, *fûrek* ‘balvan’,

gŭna (jd G) ‘gunja’, (s) *kapŭta* ‘sa sakoa, s kaputa’, *kŭna* ‘kuna’, *kŭpec* ‘kupac’, *kŭpiti* ‘kupiti’, *lapŭha* ‘lopuha’, *międzga* ‘(mekana) srčika’, (z) *mŭla* ‘iz mulja’, *pastŭha* (jd G) ‘pastuha’, *pŭhati* ‘puhati’, *slŭžiti* ‘služiti’, *trŭden* ‘umoran’, *trŭtu* ‘trutu’, *vŭdril* ‘udario’, *Vŭzem* ‘Uskrs’, *žŭna* ‘žuna’.

Fonem /e/ (/ě, iě, iě, iě/) prednji (ili palatalni /[e, ie]/ ~ /o, uo]/, /[e, ie]/ ~ /o/; nezaokruženi); drugoga stupnja otvorenosti (/ [e, ie]/ ~ /æ/; v. /i/ ~ /[e, ie]/).

Prednji (/ [e, ie]/ ~ /o, uo]/): *męgla* ‘magla; oblak’ ~ (*őna jæ*) *mőgla* ‘ona je mogla’, *nięhet* ‘nitna’ ~ *nuőhet* ‘nokat’, (*h*) *dięlu* ‘u dijelu’ ~ (*h*) *duőlu* ‘na nizbrdici’, *namiętal* ‘nabacivao’ ~ *namuőtal* ‘namotao’; (/e, ie/ ~ /o/): *dęž* ‘kiša’ ~ *dőž* ‘dulje’, *sięnce* ‘sjena’ ~ *sőnce* ‘sunce’, *štiięngæ* ‘stube’ ~ *štőngæ* ‘motke, štange’, (*h*) *mięhu* ‘u mijehu, mješini’ ~ (*h*) *mőhu* ‘u trenu’, *namiętala* ‘nabacivala’ ~ *namőtala* ‘namotavala’, *namiętal* ‘nabacivao’ ~ *namőtal* ‘namotavao’; **drugoga stupnja otvorenosti** (v. /i/ ~ /e, ie/; /e, ie/ ~ /æ/): *kę* ‘gdje’ ~ *kę* ‘što’, *prežmęknati* ‘prikliještiti u struku’ ~ *prežmőknati* ‘pretegnuti, prevagnuti’, *tię* (jd m r N) ‘taj’; (mn m r N) ‘ti’ ~ *tę* (mn ž r N, A) ‘te, ove’, *sviięti* ‘svijetli’ ~ *svőti* ‘sveti’; *tię* (mn G) ‘tih, tijeh’ ~ *tę* (jd ž r G) ‘te’. Ispred samoglasnoga /ie/ (s dugosilaznim naglaskom, s akutom i s dvosložnim naglaskom) suglasnici se palataliziraju (osim suglasnika /n/ i šuštavih). Za suglasnike /t/ i /d/ [t’, d’] te za /k/ i /g/ [k’, g’] ta je palatalizacija zamjetnija. Naprotiv, kako će se vidjeti, suglasnik /j/ ne palatalizira prethodni /t/ pa se umjesto *tjęden* ‘tjedan’, kako bi se izbjeglo poistovjećivanje slijeda /t.j/ s palataliziranim [t’] iz *tię* ‘taj’, kadšto kod nekih govornika ostvaruje kao [k.jęden]. U nenaglašenom položaju mjesto fonema / [e, ie]/ dolazi samo /e/, s tim da je u prednaglasnom položaju kadšto nestabilan (jer se zamjenjuje i s /a/ kao i fonem /æ/).

Primjeri: *cęc* ‘sisa’, *dę* ‘gdje’, *dęd* ‘djed’, *glęn* (i *dļęn*) ‘sluz na tekućini (vinu)’, *hlęb* ‘okrugli oblik (pečenoga kruha)’, *kę* ‘gdje’, *męn* ‘manje’, *pęk* ‘pekar’, *pęs* ‘pas’, *plęt* ‘pled’, *sęn* ‘san, spavanje’, *šęft* ‘posao; trgovina’, *vęs* ‘sav’, *będnęc* ‘badnjić’, *bręfęc* (i *bręhęc*) ‘brežuljak’, *cęci* ‘sise’, *cękar* ‘ceker, pletena torba s ručkama’, *cęna* (i *cięna*) ‘cijena’, *dęęc* ‘dječak’, *dęle* ‘posao, rad’, *dęska* ‘daska’, *dręta* ‘uzica, špaga; postolarski konac’, *fęder* ‘opruga’, *kęfa* ‘četka’, *lęte* ‘ljetno; godina’, *męsec* ‘mjesec’, *męžnar* ‘crkvenjak; zvonar’, *męgla* ‘magla; oblak’, *męra* ‘mjera’, *mręna* ‘mrena’, *pęna* ‘pjena’, *stęna* (rjeđe *stięna*) ‘(pregradni) zid u kući’, *stręla* ‘strijela (na nebu)’, *svękle*, *svęklast* ‘svjetlo, svjetlost’, *vęter* ‘vjetar’, *zdęla* ‘zdjela’, *zvęzda* ‘zvijezda’, *žęlva* ‘potočna školjka’, *žrępęc* ‘ždrepcić’, *ablęznati* ‘obliznuti’, *ameglęti* ‘onesvijestiti se’, *hęnati* ‘jenjati; oslabjeti’, *kalęne* ‘koljeno’, *latęti* ‘trčati’, *nadęla* ‘nedjelja’, *navęsta* ‘bratova žena’, *pavęsme* (i *pavęsma*) ‘povjesmo’, *predęhnati* ‘odahnuti; prodisati’, *sadęti* (i *sedęti*) ‘sjediti’, *talęga* ‘dio volovskoga jarma’, *t(a)rpęti* ‘trpjeti, podnositi’, *zatęknati* ‘začepiti (čepom)’, *zmęriti* ‘izmjeriti’, *žalęze* ‘željezo; kovina’, *aręhavina* ‘orahovina’, *azmęknati*

‘izažeti (rublje), ožmikati’, *blěsnati* ‘bljesnuti’, *dělati* ‘raditi’, *děhnati* ‘vonjati, zaudarati’, *děnašni* ‘današnji’, *garěti* ‘gorjeti’, *htěknati* ‘utaknuti’, *htrěči* ‘otrgnuti’, *jězditi* (*sæ*) ‘igrati se skačući jedno na drugo (npr. mačići)’, *kělike* ‘koliko’, *lětašni* ‘ljetošnji; ovogodišnji’, *mědanica* ‘zdjela (kastrola) od pečene gline’, *mědaňak* ‘tupan’, *měrica* ‘mjerica’, *měsačina* ‘mjesečina’, *natěnkama* ‘na tanko’, *něštarni* (i *naštærni*) ‘nekoji (nepoznat)’, *paděhnati* ‘pomirišati’, *padměknati* ‘podmetnuti (komu) nogu’, *pavrěči* ‘okotiti, oteliti’, *pěhnati* (i *pehnōti*) ‘dirnuti’, *radasějiti* ‘vijati žito u velikom rešetu (*radasėja*)’, *razdělati* ‘rastranširati (zaklanu svinju)’, *rězati* ‘rezati’, *Sěsvatae* ‘Dan Svih svetih’, *spatěknati* (i *spateknōti*) ‘prigovoriti’, *spļěsniveti* ‘opljesniviti’, *srěbati* ‘srebati’, *t(a)rpěti* ‘trpjeti’, *tělike* ‘toliko’, *věrvati* (i *věruvati*) ‘vjerovati’, *větarnák* ‘vjetrenica (stroj za vijanje žita)’, *zatěknati* (i *zateknōti*) ‘začepiti’, *zdělica* ‘zdjelica’;

ciěl ‘cio’, *cviet* ‘cvijet’, *diēn* ‘dan’, *briēg* ‘brijeg’, *kliēt* ‘klijet’, *miēh* ‘mijeh’, *miěl* ‘klizište’, *piēn* ‘panj’, *pliēš* ‘ogoljelo mjesto, bez raslinja’, *priē* ‘prije, ranije’ (i prijedlog: *priē mǣnæ*), *riēz* ‘rez, mjesto na drvetu gdje se pililo’, *sniēg* ‘snijeg’, *sniēt* ‘snijet’, *sliēp* ‘slijep’, *sviēt* ‘svijet’, *tiē* ‘taj; ti’, *viēs* (samo u izrazu *īti na viēs* ‘ići na razgovor u susjedstvo iz okolice’), *agriē* ‘zagrij, ogrij’, *žliēb* ‘žlijeb’, *briēnka* ‘bačva’, *ciēcav* (mn G) ‘sisa’, *čriēšna* ‘trešnja’, *čriēve* ‘crijevo’, *diēča*, *diēčak* ‘dječarac’, *diēdek* ‘djed, djedica’, (z) *diēklu* ‘sa služavkom’, (z) *driētu* ‘sa špagom, s uzicom’, *driēve* ‘drvo, stablo’, *fiēdra* ‘sigurnosna igla’, *hliēbec* ‘hljebac kruha’, (*ōna jæ*) *jiēla* ‘ona je jela’, (s) *kiēfu* ‘sa četkom’, *liētni* ‘ljetni’, *miēsec* ‘Mjesec (nebesko tijelo)’, (s.) *sniēhu* ‘sa snahom’, *piēgla* ‘glačalo’, (s) *pliēvu* ‘s pljevom’, (*ōn jæ*) *premiēnil* ‘on je promijenio’, *priēkļa* ‘vodoravna motka koja drži ogradu’, *riēzanec* ‘rezanac’, *siēne* ‘sijeno’, (*pat*) *sniēgam* ‘pod snijegom’, *sriēda* ‘srijeda’, *stiēska* ‘ustava (umjetno jezerce) na potoku’, *sviēdrec* ‘malo svrdlo’, *šiēfla* ‘zaimača’, *šiēftati* ‘baviti se poslovima, trgovanjem’, (*pa*) *špiēku* ‘po slanini’, *tiēglin* ‘vaza’, *tiēste* ‘tijesto’, (*na*) *viētru* ‘na vjetru’, *žaliēzni* ‘željezni’, *zmiērjan* ‘izmjeren’, *žniēranec* ‘vezica za cipelu’, *žriēbæ* ‘ždrijebe’, *žviēgla* ‘frulica’, (*ōna jæ*) *amegliēla* ‘ona se onesvijestila’, *jumbriēla* ‘kišobran’, (*ōn jæ*) *naliējal* ‘on je nalio’, (*za*) *naviēstu* ‘iza nevjeste’, *nōj.miēni* ‘najmanji’, *pakiērati* ‘pakirati’, *pundiēlek* ‘ponedjeljak’, *taļiēžnák* ‘željezni klin kojim se vrat goveda zatvara sa strane u jaram’, *hiēkļati* ‘kukičati’, (z) *miēdanicu* ‘s glinenom kastrolom’, (z) *miēricu* ‘s mjericom’, *pliēzati* ‘penjati se po stablu obuhvaćajući ga nogama i rukama’, (z) *viētarňaki* ‘s vjetrenicama’;

bliēj ‘bleji’, *ciēp* ‘trs (biljka) za cijepljenje; cijepljeni trs’, *čriēv* (mn G) ‘crijeva’, *diēl* ‘dio’, *jiēm* ‘jedem’, *kriēs* ‘krijes’, *niē* ‘nije’, *smiēj* (*sæ*) ‘smij se’, *siēm* ‘svima’, *tiēm* ‘tima, ovima’, (na posljednjem slogu: *aniēm* ‘onima’, *kumpiēr* ‘krumpir’, *m(a)rtviēc* ‘mrtvac’, *naliēj* ‘nalij’, *p(a)rdiēc* ‘prdac’,

šakriēt (i *šekriēt*) ‘zahod’, *taniēr* ‘tanjur’, *vadiēr* ‘vodijer’, *vagiēr* ‘vagir, ždrepcanik’, *čriēva* ‘crijeva’, (h) *biēdnū* ‘u badnju’, *biēlim* ‘ličim vapnom’, *diēvaj* ‘stavljaj’, (na) *briēgu* ‘na bijegu’, (h) *čiēbru* ‘u čabru’, (na) *diēžu* ‘na kiši’, (na) *gliētvu* ‘na dlijetu’, (h) *gniēzdu* ‘u gnijezdu’, *hdriēti* ‘udariti’, *hmriēti* ‘umrijeti’, *kliēša* ‘kliješta’, (h) *miēlu* ‘na klizištu’, (na) *miēhnū* ‘na mahovini’, (na) *papiēru* ‘na papiru’, (na) *piēnu* ‘na panju’, *piēsji* ‘pasji’, *priēvniak* ‘kum na svadbi’, (pa) *sniēgu* ‘po snijegu’, (na) *sviētu* ‘na svijetu’, *tiēnki* ‘tanak’, (h) *žliēbu* ‘u žlijebu’, (h) *žriēlu* ‘u ždrijelu; u usjeku’, *abliēči* ‘odjenuti, obući’, *acvriēti* ‘otopiti slaninu’, *kaļiēna* (i *kuōlena*) ‘koljena’, *padriēti* ‘srušiti’, *patpriēti* ‘poduprijeti’, *vliēči* ‘vući’, *vudiēnka* ‘popodne (između ručka i večere)’, *vuļatiēšni* ‘prolještošnji’, *zavriēti* ‘zakočiti (kola)’, *žaļiēzjæ* ‘(kojekakvi) komadi željeza’, *ciēpanica* ‘cjepanica’, *kriēsnica* ‘krijesnica’, *papiēvañæ* ‘pjevanje’, *vuziēlnica* ‘uskršnji krijes’, (*ōna jæ*) *žmiērela* ‘ona je žmirila’.

Dvosložni i dvovršni naglasak na dvosložnim riječima i na riječima s više od dva sloga: *biēdeñ* ‘badanj’, *biētve* ‘batvo’, (pa) *ciēne* ‘po cijeni’, (*ōn jæ*) *ciēcal* ‘on je sisao’, (*ōn jæ*) *ciēpal* ‘on je cijepao’, *cviētæm* ‘cvatem’, *čiēber* ‘čabar’, *diēla* (jd G) ‘dijela, udjela’, *diētæ* ‘dijete’, (z) *diēžam* ‘s kišom’, *gliētve* ‘dlijeto’, *gniēzde* ‘gnijezdo’, *hmiērji* (i *hmērji*) ‘umri’, (*mī*) *jiēmæ* ‘mi jedemo’, *kriēsa* (jd G) ‘krijesa’, *liēska* ‘lijeska’, (pa) *miēgle* (i *mēgle*) ‘po magli’, *miēheñ* ‘mahovina’, (*ōn jæ*) *piēhnal* ‘on je dodirnuo, taknuo’, *piēsa* (jd G) ‘psa’, *sliēčæm* ‘svučem’, (*já sæ*) *smiējæm* ‘ja se smijem’, (*ōn jæ*) *spiēhnal* ‘on (stolar) je pomno i precizno izgadio (dasku)’, (*ōna jæ na*) *viēsi* ‘ona je u susjedstvu na čakulanju’, *sviēča* ‘svijeća’, (na) *stiēne* (i *stēne*) ‘na pregradnom zidu’, *sviētiti* ‘svijetliti’, *škiēdeñ* ‘pomoćna građevina za čuvanje uroda (žita) i alata’, *biēļiti* ‘ličiti vapnom’, *biēžati* ‘bježati, trčati’, *diēvati* ‘stavljati’, *abliēčæm* ‘odjenem, obučem’, (*ōn jæ*) *amiēgļel* ‘on se on-svijestio’, (*on jæ*) *diēhnal* ‘on je vonjao, zaudarao’, (*ōn jæ*) *ažmiēknal* ‘on je izažeo (rublje), ožmikao’, *hmiēļati* (*sæ*) ‘klizati, odronjavati se (o zemljištu)’, *m(ar)rtviēca* (jd G) ‘mrtvaca’, *mriēstiti* (*sæ*) ‘mrijestiti se’, *papiēra* (jd G) ‘papira’, *pariēvati* ‘gurati’, (*mōle jæ*) *prediēhnal* ‘malo je predahnuo’, *prigriēvati* ‘dobro grijati; prigrijavati’, *sviētiti* ‘svijetliti’, (s) *taniēram* ‘s tanjurom’, (*ōn jæ*) *zatiēknal* ‘on je začepio’, *ziēhati* ‘zijeovati’.

Fonem /**[o, uo]**/ (**/ō, uō, uō, uō/**), stražnji (ili velarni; /**[o, uo]**/ ~ /**[e, ie]**/; /**[o, uo]**/ ~ /**æ/**; zaokruženi); drugoga stupnja otvorenosti (/b>[o, uo]/ ~ /u/); diftongoidan, ili nehomogen /b>[o, uo]/ ~ /o/).

Stražnji (v. /**[e, ie]**/ ~ /b>[o, uo]/); (/b>[o, uo]/ ~ /æ/): *tuō* (jd sr r N A) ‘to’ ~ *tæ* (mn ž r N A) ‘te’; *namuōtal* ‘namotao’ ~ *namætal* ‘nabacao’; **drugoga stupnja otvorenosti** (v. /u/ ~ /uo/); **diftongoidan** (prelabijaliziran /o, uo/ ~ /o/): *muōst* ‘most’ ~ *mōst* ‘mast’; *tuō* (jd s r N A) ‘to’ ~ *tō* (jd ž r A) ‘tu, ovu’; *muōrati* ‘morati’ ~

môrati ‘mariti’; (z) *guôsti* ‘sa svadbe; iz svatova’ ~ *gôsti* ‘gusti’; *kuôpal* ‘kopao’ ~ *kôpal* ‘kupao’; *namuôtal* ‘namotao’ ~ *namôtal* ‘namotavao’. U prednaglasnom položaju opreka /*[o, uo]*/ ~ /*a*/ se neutralizira pa u tom položaju mjesto oba fone- ma nalazimo samo /*a*/.

Primjeri: *bôļ* ‘jače, više; bolje’, *glôg* ‘glog’, *grôb* ‘grob’, *grôf* ‘grof’, *grôzd* ‘grozd’, *jôš* ‘još’, *kôļ* ‘kolac’, *kôn* ‘konj’, *kôš* ‘koš’, *krôv* ‘krov’, *môšt* ‘mošt’, *nôš* ‘naš’, *nôž* ‘nož’, *pôst* ‘post’, *stôļ* ‘stol’, *špôt* ‘stid, sram’, *tôrk* ‘utorak’, *vôļ* ‘vol’ (naglašeni prijedlozi: *pôd nêga* ‘pod njega’, *pôd nas* ‘pod nas’, ali *puôd nu* ‘pod nju’), *bôsti* ‘bosti’, *čôrav* ‘čorav, slijep’, *dôbi* (jd G) ‘dobi’, *dôbre* ‘dobro’, *dôjim* ‘dojim’, *dôktar* ‘doktor’, *drôžæ* ‘vinski talog’, *glôba* ‘globa’, *glôjæm* ‘glođem’, *gôspan* ‘gospodin; župnik’, *hôdim* ‘hodam’, *klôšter* ‘samostan’, *kôle* ‘kolo; kotač’, *kôpam* ‘kopam’, *kôsa* ‘kosa (za košnju)’, *kôsti* (mn N) ‘kosti’, *kôza* ‘koza’, *ôbluk* ‘prozor’, *ôčuh* ‘očuh’, *ôdma* ‘odmah, smjesta’, *ôfca* ‘ovca’, *ôke* ‘oko’, *ôsa* ‘osa’, *pôkļe* ‘poslije, zatim’, *pôplan* ‘poplun’, *pôsel* ‘posao’, *skôre* ‘gotovo, zamalo’, *smôla* ‘smola’, *sôpun* ‘sapun’, *škôda* ‘šteta’, *špôrhat* ‘štednjak’, *štôplin* ‘(pluteni) čep’, *vôda* (i *vuôda*) ‘voda’, *vôzim* ‘vozim’, *zlôžne* ‘složno’, *zôbi* (jd G) ‘zobi’, *acpôdi* (*ad.spôdi*) ‘ispod, odozdola’, *atrôval* ‘otrovaio’, (*ôna*) *gavôri* ‘ona govori’, *kanôpļa* ‘konoplja’, *paškôden* ‘poštetan’, *patôka* (jd G) ‘potoka’, *sabôta* ‘subota’, *snubôki* ‘društvo koje ide u prosidbu djevojke’, *côļinga* ‘(redovita) isplata za obavljanje posla’, *côparnâk* ‘vještac, čarobnjak’, *dvôjčeci* ‘blizanci’, *lôtrišæ* ‘nosiva motka ljestava’, *môčiti* ‘mučiti’, *môtika* ‘motika’, *ôbarvi* ‘obrve’, *ôgraja* ‘prostor okružen ogradom’, *ôprava* ‘haljina, odijelo’, *ôrgulæ* ‘orgulje; usna harmonika’, *pôlnačka* ‘ponočka’, *rôdbina* ‘rodbina’, *côparnica* ‘vještica’, *sôpunica* ‘sapunica’;

buôļ ‘bol’, *duôb* ‘razdoblje dana; dob’, *duôļ* ‘nizbrdica; dol’, *druôt* ‘žica’, *druôž* (mn G) ‘vinskoga taloga’, *kuôs* ‘(ptica) kos’, *kuôst* ‘kost’, *luôj* ‘loj’, *muôst* ‘most’, *nuôč* ‘noć’, *nuôr* ‘lud’, *nuôs* ‘nos’, *uôs* ‘os, osovina’, *pluôt* ‘plot’, *puôļ* ‘pola’, *ruôļ* ‘dimnjak’, *stuô* ‘sto, stotinu’, *suôļ* ‘sol’, *vuôjšk* ‘vosak’, *vuôz* ‘zaprežna kola (s teretom)’, *zuôb* ‘zob’, *aduôjek* ‘odojak’, (*na*) *abuôku* ‘na prozoru’, *buôgec* ‘jadnik’, (*h*) *guôsti* ‘na svadbu’, (*ôn sæ jæ*) *htuôpil* ‘on se je utopio’, *kuôčâk* ‘svinjac’, *kuômen* ‘spremnik za drva ispod (zidanoga) štednjaka ili (krušne) peći; katarakta u potoku’, *kuôža* ‘koža’, (*h*) *muôštu* ‘u moštu’, *nuôhet* ‘nokat’, *škuôla* ‘škola’, *šuôjka* ‘šojka’, *tuôrba* ‘torba’, *zbuôgam* ‘zbogom’, *abmuôrtati* ‘uprljati žbukom; ožbukati’, *baruôvina* ‘crnogorično raslinje’, *côp(a)rriak* ‘vještac, čarobnjak’, *cuôprati* ‘čarati’, *fijuôlica* ‘đurđica’, *huôblati* ‘blanjati’, *hvuôgladi* (pril.) ‘(i)ci u oglede, izvide (prije prosidbe djevojke)’, *kaluôvrat* ‘kolovrat’, *muôrati* ‘morati’, (z) *muôtik* ‘s motikom’, *paškuôdnâk* ‘štetočina’ (samo kao prijekor djetetu), (s.) *sabuôtu* ‘sa subotom’, *špuôrhata* (mn G) ‘štednjaka’, *špuôtati* ‘grđiti, koriti’, (*nad*)

uôgraju ‘iznad ograđenoga prostora’, (z) *uôpravu* ‘s haljinom, s odijelom’, (naglašeni prijedlozi: *puô mæ* ‘po mene’, *puô næ* ‘po njih’; na posljednjem slogu: *adzduôl* ‘odozdo, ispod’, *adzguôr* ‘odozgor, iznad’, *baruôn* ‘barun’, *kakuôš* ‘kokoš’, *kakuôt* ‘pijetao’, *luôtra* ‘(prenosive) ljestve’, *patrijuôl* ‘petrolej’, *plafuôn* ‘strop’);

(z) *druôž* (i (z) *druôž*) ‘iz vinskoga taloga’, *muôj* ‘moj’, *nuôj* ‘njoj’ (naglasak na posljednjem slogu: *mazuôl* ‘čir’), (h) *druôbu* ‘u utrobi’, (pa) *druôtu* ‘po žici’, *duôbri* ‘dobri’, (h) *duôlu* ‘na nizbrdici’, *glibuôki* ‘duboki’, *gruôbjæ* ‘groblje’, (na) *gruôbu* ‘na grobu’, (na) *gruôzdu* ‘na grozdu’, (z) *guôsti* ‘sa svadbe’, *jaguôdjæ* ‘bobice, jagode’, *kakuôši* (mn G) ‘kokoši (kokošiju)’, *kuôla* ‘(zaprežna) kola’, (s) *kuôni* ‘s konjima’, *kuôruš* ‘(crkveni) kor’, (h) *luôncu* ‘u loncu’, (na) *muôstu* ‘na mostu’, (na) *nuôsu* ‘na nosu’, (h) *uôctu* ‘u octu’, (na) *pluôtu* ‘na plotu’, (na) *puôslu* ‘na poslu’, (pa) *vuôjsku* ‘po vosku’, (na) *vuôlu* ‘na volu’, *dvuôriša* (i *dvariša*) ‘dvorišta’, *gnuôjšica* ‘tekućina od gnoja’, (s) *kuôljeni* (i *kaliëni*) ‘s koljenima’, *kuôrita* (i *karîta*) ‘korita’, *kuôšnáva* ‘kosidba, košenje’, *puôgadba* ‘pogodba’.

Dvosložni i dvovršni naglasak na dvosložnim riječima i na riječima s više od dva sloga: *Buôžič* ‘Božić’, (da) *gruôba* ‘do groba’, *hduôvec* ‘udovac’, (*ôn jæ*) *huôdil* ‘on je hodao’, *kruôva* (jd G) ‘krova’, *kuônec* ‘konac’, *kuôni* ‘konji’, *kuôstañ* ‘kesten’, *kuôzel* ‘jarac’, *luônec* ‘lonac’, *luôvec* ‘lovac’, *muôdræz* ‘poskok’, (*ôn jæ*) *muôjil* ‘on je molio (Boga)’, *nuôža* (jd G) ‘noža’, *puôplat* ‘potplat, džon’, *puôtek* ‘potok’, *stuôļec* ‘stolac’, *suôva* ‘sova’, (at.) *tuôrka* ‘od utorka’, *tvuôrec* ‘tvor’, *uôbed* ‘objed, ručak’, *uôbraz* ‘obraz’, *uôcet* ‘ocat’, *uôća* ‘otac, tata’, *uôgeñ* ‘oganj, vatra’, *uôven* ‘ovan’, *vuôla* (jd G) ‘vola’, *vuôļi* (mn N, A) ‘volovi; volove’, (*ôn jæ*) *vuôzil* ‘on je vozio’, *zvuônec* ‘zvonce, zvono’, (h) *zuôbi* ‘u zobi, u polju zobi’, *zuôvæm* ‘zovem’, (*ôn jæ*) *gavuôril* ‘on je govorio’, (z) *mazuôlam* ‘s čirom’, *pa nuôçi* (*pa nuôçi*) ‘noću’.

Fonem /o/ (/ô, ô, õ, õ/) stražnji (velarni; /o/ ~ /[e, ie]/, /o/ ~ /æ/; zaokruženi), drugoga stupnja otvorenosti (/o/ ~ /u/); homogen (nediftongoidan, /o/ ~ /[o, uo]/).

Stražnji (v. /e, ie/ ~ /o/), (/o/ ~ /æ/): *sô* ‘svu’ ~ *sæ* ‘sve’, *namæ̂tala* ‘nabacala’ ~ *namô̂tala* ‘namotala’, *tô* ‘tu, ovu’ ~ *tæ* (mn ž r N A) ‘te, ove’, (s) *tô* ‘s tom’ ~ (s) *tæ* ‘s te, s ove’, *namô̂tal* ‘namotavao’ ~ *namæ̂tal* ‘nabacao’; **drugoga stupnja otvorenosti** (v. /u/ ~ /o/); (/o/ ~ /a/): *pô̂lica* ‘polica’ ~ *pâ̂lica* ‘palica, štap’, *skô̂çi* ‘skoči’ ~ *skâ̂çi* ‘skači’, *abrô̂ča* (jd G) ‘obruča’ ~ *abrâ̂ča* ‘okreće, obrće’, (on) *skrô̂ti* ‘iščupa stablo savijajući ga’ ~ (on) *skrâ̂ti* ‘on skrati’, (jâ) *skô̂pam* ‘ja okupam’ ~ *skâ̂pam* ‘iskopavam’, (*ôn jæ*) *skô̂pal* ‘on je okupao’ – (*ôn jæ*) *skâ̂pal* ‘on je iskopavao’. **Homogen** (nediftongoidan; v. /o, uo/ ~ /o/). U prednaglasnom položaju opreka /o/ ~ /u/ se neutralizira pa u tom položaju dolazi samo /u/.

Primjeri: *glōnc* ‘saj’, *gōmb* ‘dugme’, *gōńk* ‘hodnik; predsoblje; trijem’, *gvōnt* ‘rublje za pranje ili iz pranja’, *klōp* ‘krpelj’, *kōm* ‘kamo’, *lōnc* ‘lanac’, *mōk* ‘mak’, *mrōz* ‘mraz’, *nōš* ‘naš’, *pōnt* ‘spojka, šarka, pant’, *pōp* (jd G *pōpa*) ‘pup; pupoljak’, *štōmf* ‘čarapa’, *tōm* ‘ondje, tamo’, *žmōh* ‘okus’, *vōńk* ‘zaobljeni vrh brijega’, *gnōča* ‘uvala, blago udubljenje uz obronak’, *lōmpi* ‘ralje’, *mlōka* ‘mlaka’, *mōčkar* ‘zamaškarani muškarac’, *mōgar* ‘daždvenjak (sa crnožutim prugama)’, *mōkav* ‘makov’, *mōma* ‘mama’, *mōti* ‘mati’, *nōški* ‘naški, po našem’, *pōmat* ‘pamet’, *pōmuk* ‘pamuk’, *rōma* ‘rame’, *rōne* ‘rano’, *rōńgel* ‘teča’, *slōma* ‘slama’, *štōmfi* ‘čarape’, *vrōna* ‘vrana’, *žmōhen* ‘ukusan, slasan’, *kapōna* ‘kopanja’, *kastōna* (jd G) ‘keštena’, *kastōnav* ‘kestenov, od keštena’, *pamōči* ‘pomoći’, *pamōlu* ‘pomalo’, *piłōna* ‘pilana’, (z) *vagōnam* ‘s vaganom’, *zanemōle* ‘zamalo’, *bōńica* ‘banjica (drvena posuda za mast i sl.)’, *kastōnavina* ‘kostanjevina’, *mōčkari* ‘maškare’, *mōčuha* ‘mačeha’, *mōkavnjak* ‘makovnjača’, *mōzati* ‘mazati’, *pōmaten* ‘pametan’, *tōmbura* ‘tambura’, *gōmbašnica* ‘pribadača’, *plōnduvati* ‘plandovati, dangubiti’, (naglasak na posljednjem slogu: *farbōnt*, danas češće *farbānt*, ‘zavoj’);

čōb (mn G) ‘usana’, *dōg* ‘dug (u novcu); obveza’, *gōt* ‘grlo’, *glōn* (danas i *dlōn*) ‘dlan’, *gōbec* ‘gubica’, *hōstim* ‘huckam’, *klōp* ‘klupa’, *kōčim* ‘kucam’, *kōk* ‘kuk’, *mōčim* ‘mučim’, *mrōk* ‘mrak’, *mōst* ‘mast’, (z) *nōmi* ‘s nama’, *prōt* ‘prut’, *rōm* (mn G) (uz rijetko *rumāen*) ‘ramena’, *sōm* ‘sam’, *strōn* ‘strana’, *trōm* ‘tram, stropna greda’, *vōk* ‘vuk’, *znōm* ‘znam’, *zōb* ‘zub’, *žōč* ‘žuč’, *bōbeń* ‘bubanj’, *bōha* ‘buha’, *bōmbreg* ‘bubreg’, *dōgi* ‘dug, dugačak’, *dōžen* ‘dužan’, (z) *dōžicu* ‘s dužicom’, (*ōna jæ*) *gnōla* ‘ona je gonila’, (*h*) *gvōntu* (jd L) ‘u rublju za pranje’, *hkōnim* ‘obmanem, prevarim’, (*za*) *hōstu* ‘iza šume’, (*na*) *klōpu* ‘na krpelju’, *lōmpa* ‘svjetiljka, lampa’, (z) *lōmpi* ‘s raljama’, *mlōjši* ‘mlađi’, *mōčka* ‘mačka’, (z) *mōmu* ‘s mamom’, *mōžæm* ‘mažem’, *mrōmļa* ‘mrav’, (*na*) *mrōzu* ‘na mrazu’, (*ōn jæ*) *napōdil* ‘on je otjerao (npr. ptice, mačke)’, *nōjdek* ‘nahoče’, *pasōda* ‘posuda; posuđe’, (*mōčka jæ*) *pavōhala* ‘mačka je ponjušila’, *pōhek* ‘mali puh’, (*pri*) *pōhu* ‘kod puha’, *pōni* ‘pun’, (*na*) *pōpu* ‘na pupu, na pupoljku’, *pōpek* ‘pupak’, (z) *rōbaču* ‘s košuljom’, (*na*) *rōku* ‘na ruku’, *rōni* ‘rani’, (*s*) *slōmu* ‘sa slamom’, *slōne* ‘slano’, *sōnce* ‘sunce’, *sōni* ‘saone’, *šnōjdar* ‘krojač’, *takōti* (mn N) ‘tekuti’, *vōgel* ‘ugao’, (z) *vrōnu* (jd I) ‘s vranom’, (*ōn sæ jæ*) *zadōžil* ‘on se je zadužio’, *znōmæ* ‘znamo’, *zōba* (jd G) ‘zuba’, *žmōhni* ‘ukusan’, *žōči* ‘žuči’, *žōman* ‘ispit savjesti (uoči kakva vjerskoga čina)’, *hčarōni* ‘jučerašnji’, *kasmōti* ‘dlakav, kosmat’, (z) *mōčkari* ‘s maškarama’, *mužōni* ‘mozak’, *parōti* (mn N) ‘krila’, *pažmōhati* ‘okusiti; uživati u okusu’, *pijōnec* ‘pijanac’, (*pri*) *siramōku* ‘kod siromaha’, *zamōzan* ‘uprljan’, *žalōdec* ‘želudac’, (z) *bōńicu* (jd I) ‘s banjicom’, *mlōjšega* ‘mlađega’, *mōčkarav* ‘maškara’, (z) *mōčuhu* ‘s mačehom’, *mōrati* ‘mariti’, (z) *mōtarju* ‘s materom’, *nagōstama* ‘na gusto’, *nōjdana* ‘nađena (i: žensko

nahoče), (s) *pômatju* ‘s pameću’, *tôncati* ‘plesati’, *žômatni* ‘od samta’, (z) *gômbašnicu* ‘s pribadačom’, (s) *sônčanicu* ‘sa suncokretom’ (s naglašenim prijedlozima *zô mæ*, *zô nú*; na posljednjem slogu: *anô* ‘onu’, *galôb* ‘golub’, *jedanôjst* ‘jedanaest’, *parôt* ‘krilo’, *prevrôč* ‘prevruć’, *takôt* ‘tekut (nametnik)’, *znôm* ‘znam’);

(z) *anô* ‘s onom’, *anôd* ‘onuda’, *bôh* (mn G) ‘buha’, *dôm* ‘dam’, *dôn* ‘dan (p. od glagola dati)’, *hôm* ‘ham, homut’, *kôd* ‘kuda’, *kôt* ‘kut’, (ž) *nô* ‘s njom’, *pôt* ‘put’, *pôž* ‘puž’, *sôz* (mn G) ‘suza’, *adznôkel* ‘s poda, s tla’, *amômim* ‘omamim, ošamutim’, (z) *bôhu* ‘s buhom’, (z) *brônu* ‘s branom, drljačom’, *brônim* ‘branim; zabranjujem’, (h) *dôgu* ‘u dugu’, *dôpsti* ‘dupsti’, (z) *galôbi* (mn I) ‘s golubovima’, (na) *glônu* (i *dlônu*) ‘na dlanu’, *gôska* ‘guska’, *gôsti* ‘gust’, (h) *gôtu* ‘u grlu’, *jedanôjsti* ‘jedanaesti’, *kônim* ‘kanim, namjeravam’, *kôpam* ‘kupam’, *lôni* ‘lani’, *lônski* ‘lanjski’, *mlôtim* ‘mlatim (i žito)’, *môtim* (sæ) ‘zabavljam (dijete), igram (se)’, (z) *nôder* ‘iz njedara, iz krila’, *nôjti* (i *nôjti*) ‘naći’, *pamôžæm* ‘pomažem’, (pa) *pôtu* ‘putem’, *prôtjæ* ‘pruće’, *skôpi* ‘skup’, *sôdim* ‘sudim; smatram’, *stôči* ‘istući; istucati’, *stôňæ* ‘građevina; gospodarska zgrada’, *strôňski* ‘tuđi, strani’, *tôžim* ‘tužim’, *vôňkuš* ‘jastuk’, *vrôči* ‘vruć’, *zôbi* (mn G) ‘zuba, zubiju’, *brônimæ* ‘branim; zabranjujemo’, *nôhiža* ‘tavan; potkrovlje’, (na) *nôhiže* ‘na tavanu’, *gôsanica* ‘gusjenica’, (z) *gôsaničinimi* (*jâjci*) ‘s jajašcima od gusjenice’ (naglasak na posljednjem slogu: *azvôn* ‘ozvan (u crkvi radi vjenčanja)’, *lamôr* ‘ormar’, *palavnôk* ‘(srednje velika) bačva’, *sæ pasôd* ‘posvuda’, *paštaňôk* ‘poštenjačina’, *s(a)rňôk* ‘srndać’, *seňôk* ‘sjenik, spremište za sijeno’, *šumôr* ‘šumar (inženjer šumarstva)’, *v(a)r-gôn* ‘vrganj’, *živinôr* ‘veterinar’).

Dvosložni i dvovršni naglasak na dvosložnim riječima i na riječima s više od dva sloga: (*ôn jæ*) *brônil* ‘on je branio; zabranjivao’, *klônc* ‘put usječen u teren; klanac’, *kôpel* ‘kupelj’, (dva) *kôti* (mn N) ‘dva kuta’, *môček* ‘mačak’, (s) *pôžam* ‘s pužem’, *rôbec* ‘rubac’, *rôka* (i *rôka*) ‘ruka’, *vôćec* ‘učac (oboljelost vrata goveda)’, *vôže* ‘uže’, *vrôče* (pril.) ‘vruće’, *žgônci* ‘žganci’, *amômiti* ‘omamiti, ošamutiti’, *hrôniti* ‘hraniti’, *kôniti* ‘kaniti, namjeravati’, *kôpati* ‘kupati’, *lamôra* (jd G) ‘ormara’, *môčati* ‘šutjeti, mućati’, *môjæmæ* ‘tresemo (granje, stablo)’, *môtiti* ‘zabavljati igrom’, *mlôtiti* ‘mlatiti (i žito)’, *predômæ* ‘prodamo’, *sôđiti* ‘suditi; smatrati’, *stôniti* ‘namještati; nagovarati’, *tôžiti* ‘tužiti’, *zvirôňek* ‘izvor, vrelo’, (ž) *živinôram* ‘s veterinarom’, *žutôňek* ‘žumanjak’, *m(a)rňôfkati* ‘mijaukati’, *pamôgati* ‘pomagati’, (s) *purônæm* ‘s puranom’, (s) *s(a)rňôkam* ‘sa srndaćem’.

Fonem /æ/ (/æ̃, æ̃, æ̃, æ̃/) prednji (palatalni; /æ/ ~ /[o, uo]/, /æ/ ~ /o/; nezaokruženi); **trećega stupnja otvorenosti** (znatno otvoreniji nego velarni vokal /o/), (/æ/ ~ /[e, ie]/, /æ/ ~ /a/).

Prednji (v. /o/ ~ /æ/, /[o, uo]/ ~ /æ/); **trećega stupnja otvorenosti** (v. /[e, ie]/ ~ /æ/; /a/ ~ /æ/): *sǣ* (jd sr r N A) ‘sve’ ~ *sǣ* (jd ž r N) ‘sva’, *glǣdi* ‘gledaj’ ~ *glǣdi* ‘gladi’, *lǣži* ‘leži’ ~ *lǣži* ‘laži’, *pǣter* ‘osobno (i svetačko) ime, Petar’ ~ *pǣter* (rijetko) ‘svećenik, fratar’, (*na*) *pǣru* ‘na peru; na listu’ ~ (*h*) *pǣru* ‘u paru’, *plǣča* ‘pleća, leđa’ ~ *plǣča* ‘plaća’, *zglǣdati* ‘izgledati’ ~ *zglǣdati* ‘doglodavati’, (*s*) *pǣram* ‘s perom; s listom’ ~ (*s*) *pǣram* ‘s parom, sa sebi ravnim’. Kako je riječ o samoglasniku izrazite otvorenosti (taj je samoglasnik znatno otvoreniji od onoga koji se obično bilježi kao /e/), mi ga bilježimo slovom æ (u bednjanskom govoru jesenjanskomu /æ/ odgovara samoglasnik koji Jedvaj bilježi kao /a/, ali je riječ o najotvorenijem prednjem samoglasniku koji bi bilo bolje bilježiti kao /ä/, usp. za punkt Pleš Celinić i Menac-Mihalić 2012: 152–156). U prednaglasnom položaju dolazi do neutralizacije opreke /æ/ ~ /a/ pa u tom položaju dolazi samo /a/. U zanaglasnom položaju fonem /æ/ dolazi u sklonidbenim i spregovnim dočetcima, ali nalazimo rijetke slučajeve neutralizacije opreke /æ/ ~ /a/ u zatvorenim slogovima pridjeva i participa kada se javlja samo /a/.

Primjeri: *čǣp* ‘čep’, *drǣk* ‘izmet, govno’, *jǣn* (i *jǣden*) ‘jedan’, *kǣ* ‘što’, *kǣrst* ‘krštenje’, *nǣ* ‘ne’, *pǣrst* ‘prst’, *rǣšt* ‘zatvor’, *sǣ* ‘sve’, *tǣrs* ‘trs, čokot’, *vǣč* ‘već’, *vǣrt* ‘vrt’, *zǣj* ‘sada’, *zǣt* ‘zet’, (*ǫn jǣ*) *žǣl* ‘on je žeo’, *žǣp* ‘džep’ (usp. i prijedloge; *bǣz manǣ*, i *bǣz manǣ*, ‘bez mene’, *bǣž nǣga* ‘bez njega’, *čǣž nǣga* ‘kroz njega’, *mǣd nas* ‘među nas’, *prǣd nǣga* ‘pred njega’); *adzǣjti* (i *adzǣjti*) ‘oduzeti’, *batǣžna* ‘bolesna’, *bǣdra* ‘bedro’, *bǣka* ‘žuta vrba, beka’, *bǣrže* ‘brzo’, *čǣšelj* ‘češalj’, *dǣvat* ‘devet’, *dǣsat* ‘deset’, *ǣngel* ‘anđeo’, *dǣrži* (i *dǣrži*) ‘drži’, *fǣrči* (i *fǣrči*) ‘frči, uvrči’, *gǣrse* ‘ružnije’, *glǣdi* (i *glǣdi*) ‘gledaj’, *hǣǣre* ‘jučer’, *jǣdna* ‘jedna’, *kǣrpa* ‘krpa’, *kǣršan* ‘kršten’, (*at*) *kǣrvi* ‘od krvi’, *lǣči* (*si*) ‘leći’, *lǣti* (i *lǣti*) ‘trči’, *mǣhke* ‘meko, mekano’, *mǣkla* ‘metla’, *mǣlǣm* ‘meljem’, *mǣlin* ‘mlin’, *mǣrti* ‘možda’, *mǣrzle* ‘mrzlo’, *mǣšter* ‘majstor’, *najǣmput* ‘odjednom’, *pačǣjti* (i *pačǣjti*) ‘početi’, *pǣči* ‘peći’, *pǣrhek* ‘prhak’, *pǣrsi* ‘prsna, grudi’, *pǣrši* (i *pǣrši*) ‘leti’, *pǣršan* ‘peršin’, *pǣta* (i *pǣta*) ‘peta’, *prǣja* ‘grubi konac od konoplje’, *prǣša* ‘tjesak, preša’, (*ǫn jǣ*) *rǣkel* ‘on je rekao’, (*ǫna jǣ*) *rǣkla* ‘ona je rekla’, *sǣsti* ‘sjesti’, *sǣršan* ‘stršljen’, *srǣča* ‘sreća’, *srǣčna* ‘sretna’, *šmǣrkel* ‘slina iz nosa, šmrkalj’, *tǣca* ‘teta’, *tǣri* (i *štǣri*) ‘koji’, *tǣrpi* ‘trpi’, *tǣrta* ‘trta’, *tǣške* ‘teško’, *trǣhtar* ‘lijevak’, *vǣčar* ‘večer’, *vǣži* (i *vǣži*) ‘veži’, *vǣrštat* ‘radionica’, *zǣrne* ‘zrno’, *žǣhtar* ‘posuda za dojenje krave’, *žǣjti* ‘žeti’, *žǣni* (*sǣ*) ‘ženi se’, *žǣnih* ‘ženik’, *žǣrvi* ‘žrvi’, *žmǣhek* ‘težak’, *abǣrnati* (i *abarnǫti*) ‘okrenuti, obrnuti’, *atklǣnati* ‘otključati’, *cǣravina* ‘cerovina’, *dǣtaļa* ‘djetelina’, *gǣrļica* ‘grlica’, *mǣtvica* ‘metvica’, *nadabǣlama* ‘na debelo’, *pǣdasat* ‘pedeset’, *prǣšļica* ‘preslica’, *šǣzdasat* ‘šezdeset’, *tǣrgati* ‘trgati’, *vǣrcati* ‘vrcati (med)’, *vǣrtati* ‘bušiti svrdlom’, *zadǣrčiti* ‘zavezati u nerazrješiv čvor’, *zaklǣnati* ‘zaključati’, *zglǣdati* (*sǣ*) ‘osvrnuti se’,

zmæ̀rznati (sæ) ‘smrznuti se’, *žlabæ̀ńknati* ‘ljtosnuti svom težinom’, *čæ̀t(a)r-dasat* ‘četrdeset’, *dæ̀vadasat* ‘devedeset’, *sæ̀damdasat* ‘sedamdeset’;

bæ̀rv ‘brv’, *čæ̀rn* ‘crn’, *čæ̀rv* ‘crv’, *hæ̀rž* ‘raž’, (*õn jæ*) *hmæ̀r* ‘on je umro’, *jæ̀ž* ‘jež’, *kæ̀rt* ‘krt, krtica’, *kæ̀rv* ‘krv’, (*õn jæ*) *klæ̀l* ‘on je psovao (kleo)’, *læ̀d* ‘led’, *mæ̀d* ‘med’, *pæ̀č* ‘peć’, *pæ̀t* ‘pet’, *sæ̀rp* ‘srp’, *svæ̀rž* ‘grana’, *stæ̀rn* ‘strn, požnjevena njiva’, *šæ̀st* ‘šest’, *tæ̀* (mn ž r N, A) ‘te, ove’, *tæ̀c* (mn G) ‘teta’, (*vës*) *tæ̀rd* ‘sav tvrd’, (*õn jæ*) *zæ̀l* ‘on je uzeo’, *žæ̀rt* ‘žrd, motka kojom se pritišće sijeno na zaprežnim kolima’ (s prijedlozima: *čæ̀z mæ* ‘kroz mene’, *mæ̀d hæ* ‘među njih’, *præ̀d mæ* ‘preda me’; na posljednjem slogu: (*õn jæ*) *adzæ̀l* ‘on je oduzeo’, *kacæ̀n* ‘kočanj’, (*õn jæ*) *pačæ̀l* ‘on je počeo’, (*õn jæ*) *prijæ̀l* ‘on je primio’, *papæ̀l* ‘pepeo’, *vuglæ̀n* ‘ugarak’); *atæ̀čan* ‘otečen’, *čæ̀la* ‘pčela’, (*na*) *čæ̀šļu* ‘na češlju’, *dabæ̀li* ‘debeo’, (*za*) *dnæ̀va* ‘za dana’, *drevæ̀ni* ‘drveni’, *gæ̀rde* ‘ružno’, *htæ̀rgnæm* ‘otkinem, otrgnem’, *hvæ̀čar* ‘navečer’, (*s*) *kapæ̀rtu* ‘s pokrivačem’, (*já si*) *læ̀žæm* ‘ja legnem’, *mæ̀ļa* ‘brašno’, *mæ̀se* ‘meso’, (*z*) *mæ̀stri* ‘s majstorima’, *neštæ̀rni* (i *naštæ̀rni*, *něštarni*) ‘nekoji’, *næ̀be* ‘nebo’, *paklæ̀knæm* ‘poklekнем’, (*na*) *pæ̀rse* ‘na prsima’, (*na*) *pæ̀rste* ‘na prstima’, *pæ̀rvi* ‘prvi’, (*s*) *præ̀ju* ‘s konopljenim koncem’, *præ̀šati* ‘tiještiti, prešati’, (*pat*) *præ̀šu* ‘pod prešom’, (*h*) *ræ̀štu* ‘u zatvoru’, *tæ̀rde* (pril.) ‘tvrdno’, *tæ̀rgam* ‘kidam, trgam’, *vačæ̀rja* ‘večera’, *vadæ̀ni* ‘vodeni’, *væ̀rcam* ‘vrcam’, *væ̀rtam* ‘bušim svrdlom’, *zadæ̀rčim* ‘zavežem u neraztrješiv čvor’, *zæ̀rnæ* ‘zrnje’, *zglæ̀dam* (sæ) ‘osvrnem se’, *zmæ̀rznæm* (sæ) ‘smrznem se’, (*õna jæ*) *žæ̀la* ‘ona je žela’, *žæ̀tva* ‘žetva’, *žlabæ̀ńknæm* ‘zviznem na pod, padnem kao vreća’, (*na*) *hramæ̀stafce* ‘na hrskavicama’, (*z*) *mæ̀tvicu* ‘s metvicom’, (*z*) *væ̀varicu* ‘s vjevericom’;

cæ̀r ‘cer’, *gæ̀rm* ‘grm’, *ńæ̀* ‘nje’, *plæ̀č* (mn G) ‘pleća, leđa’, *tæ̀* (jd G) ‘ove, te’, *tæ̀c* ‘tetak’, *tæ̀rn* ‘trn’ (na posljednjem slogu: *paræ̀c* ‘perec’); *čæ̀rni* ‘crn’, (*na*) *čæ̀rvu* ‘na crvu’, *devæ̀ti* (i *davæ̀ti*) ‘deveti’, *desæ̀ti* (i *dasæ̀ti*), ‘deseti’, *hæ̀rčæm* ‘hrčem’, (*õna jæ*) *hmæ̀rla* ‘ona je umrla’, (*na*) *jæ̀žu*, *jæ̀tra* (mn N) ‘jetra’, *jæ̀ter* (mn G) ‘jetre’, (*na*) *kæ̀rstu* ‘na krštenju’, (*na*) *læ̀du* ‘na ledu’, (*h*) *mæ̀du* ‘u medu’, *mæ̀hki* ‘mek, mekan’, *pačæ̀ni* ‘pečen’, *paštæ̀ni* ‘pošten’, *pæ̀ršæm* ‘letim (mašući krilima)’, (*na*) *pæ̀ru* ‘na peru; na listu (od biljke)’, *pæ̀ti* ‘peti’, *plæ̀ča* ‘pleća, leđa’, (*h*) *sæ̀dlu* ‘u sedlu’, *sæ̀dma* ‘sedma’, (*h*) *sæ̀lu* ‘u selu’, *sæ̀rčæm* ‘srčem’, (*õn jæ*) *spræ̀gel* ‘on je ispregnuo’, *stæ̀kļi* ‘bijesan’, *šæ̀sti* ‘šesti’, *tæ̀ļiči* ‘telad’, *tæ̀rdi* ‘tvrdi’, *tæ̀rnæ* ‘trnje’, *tæ̀ški* ‘teški’, *træ̀jti* ‘treći’, *væ̀žæm* ‘vežem’, *žæ̀jni* ‘žedan’, *žæ̀ńska* ‘ženska (osoba)’, (*h*) *žæ̀pu* ‘u džepu’; *azæ̀psti* ‘opezsti’, *batæ̀žni* ‘bolestan’, *četæ̀rti* ‘četvrti’, *dražæ̀ńka* ‘rakija od vinskoga taloga, droženka’, *kacæ̀ńæ* ‘kočanj’, (*õna jæ*) *pačæ̀la* ‘ona je počela’, *pačæ̀ńka* ‘pečenka’, *paštæ̀ńæ* ‘poštenje’, *saļæ̀ka* ‘solenjka’, *vačæ̀rka* (i *vučæ̀rka*) ‘kasno popodne’, *vuglæ̀ńæ* ‘ugarci, ugljevlje’, *živļæ̀ńæ*

‘život, življenje’, *pačelǎnejæm* ‘pocrvenim’, *vačǎernica* (rijetko i *vučǎernica*) ‘večernja’, (*õna jæ*) *zvǎzala* ‘ona je zavezala’.

Dvosložni i dvovršni naglasak na dvosložnim riječima i na riječima s više od dva sloga: *bǎršlan* ‘bršljan’, (*s*) *cǎera* (jd G) ‘s cera’, *čǎle* ‘čelo’, (*õn jæ*) *dǎrʒal* ‘on je držao’, (*pad*) *gǎermam* ‘pod grmom’, (*õn jæ*) *glǎedel* ‘on je gledao’, *hǎerja* ‘hrđa’, *jǎzik* ‘jezik’, (*h*) *kǎervi* ‘u krvi’, (*õn jæ*) *lǎtel* ‘on je brzo trčao’, (*õn jæ*) *lǎžal* ‘on je ležao’, *mǎedved* ‘medvjed’, *pǎčæm* ‘pečem’, (*õn jæ*) *pǎļal* ‘on je vodio, vozio’, *pǎetek* ‘petak’, (*õn jæ*) *pǎrhal* ‘on je letio (krilima)’, *prǎdæm* ‘predem’, (*õn jæ*) *prǎstal* ‘on je prestao’, *rǎebre* ‘rebro’, *sǎerna* ‘srna’, *sǎestra* ‘sestra’, (*on jæ*) *smǎrdel* ‘on je smrdio’, *tǎle* ‘tele’, *tǎrbuh* ‘trbuh’, (*on jæ*) *tǎrpel* ‘on je trpio’, *zdǎnec* ‘zdenac, bunar’, *žǎjjen* ‘žedan’, (*na*) *zǎmļi* (i (*na*) *zǎmļe*), *žǎnæm* ‘gonim’, (*na*) *žǎrti* ‘na žrđi’, *atǎčæm* ‘oteknem’, *azǎbæm* ‘ozebem’, (*õn sæ jæ*) *ažǎnil* ‘on se je oženio’, *bǎercati* ‘razbacivati nogama’, *fǎerkati* ‘frkati’, *hǎerkati* ‘hrkati’, *htǎgnati* ‘dospjeti, stići’, *kǎerhnati* ‘snažno udariti’, *klǎčati* ‘klečati’, (*štǎla sæ*) *padǎræ* ‘štala se poruši’, (*õn jæ*) *pačelǎnel* ‘on je pocrvenio’, *pǎrhati* ‘letjeti (mašući krilima)’, *pǎršati* ‘pršati’, *rušǎte* ‘rešet’, *s(k)lazǎna* ‘slezena’, *vǎzati* ‘vezati’, *zglǎedati* ‘izgledati’.

Fonem /a/ (ǎ, â, ã, ǎ) srednji (ni prednji ni stražnji, /a/ ~ /ǎ/, /a/ ~ /o/, /a/ ~ /o, uo/); **najotvoreniji u sustavu** samoglasnika (nezaokruženi).

Srednji (v. /ǎ/ ~ /a/, /o/ ~ /a/). **Najotvoreniji** samoglasnik u sustavu samoglasnika (v. /ǎ/ ~ /a/); (/a/ ~ /o, uo/), /a/ ~ /o/): *kǎsa* ‘blagajna’ ~ *kõsa* ‘kosa (za kosidbu)’, (*s*) *kǎsu* ‘s blagajnom’ ~ (*s*) *kuõsu* ‘s kosom’ (i s *kuõsu*), *kǎs* ‘(konjski) kas’ ~ *kuõs* ‘(ptica) kos’, (*h*) *kǎsu* ‘u (konjskom) kasu’ ~ (*na*) *kuõsu* ‘na (ptici) kosu’, *rǎk* ‘rak’ ~ *rõk* ‘rok, termin’. Budući da je kao jedini srednji samoglasnik u sustavu i najotvoreniji, dovoljno bi bilo navesti i samo jedno od ovih obilježja. Da bi se pokazalo svojstvo srednjega samoglasničkoga fonema (ni prednjeg ni stražnjeg), nije nužno navoditi minimalne parove kao što su *zabǎti* ‘zobati’ ~ *zabǐti* ‘zabiti’, *spǎti* ‘spavati’ ~ *spǐti* ‘ispiti’, *spǎl* ~ *spǐl*, *spǎla* ~ *spǐla*, *bǎba* ‘žena’ ~ *bǐba* ‘ranica; bolno mjesto’ (u govoru djece ili u obraćanju djeci), (*z*) *bǎbu* ~ (*z*) *bǐbu* i sl. U nenaglašenim slogovima fonem /a/ pokriva foneme /a/, /ǎ/, /uo/ iz naglašenih slogova (dolazi do neutralizacije opreka /ǎ/ ~ /a/, /o, uo/ ~ /a/, pa je /a/ arhifonem). Posebno u prednaglasnom položaju treba obratiti pozornost na /a/ ispred suglasničke skupine kojoj je prvi element /r/ kada se on može ostvariti na poseban način i kada ga bilježimo u zagradi (npr. *k(a)rvǎvi*, *s(a)rnõk*, *s(a)rbǐti*, *h(a)ržǎni*).

Primjeri: *bǎt* ‘bat’, *brǎt* ‘brat’, *drǎč* ‘korov, drača’, (*õn jæ*) *klǎl* ‘on je klao’, (*išel jæ*) *klǎt* ‘išao je klati’, (*õn jæ*) *krǎl* ‘on je krao’, *prǎg* ‘prag’, *slǎb* ‘slab’, *svǎt* ‘svat’, (*õn jæ*) *stǎl* ‘on se zaustavio, on je stao’, *škǎf* ‘škaf’, *vǎš* ‘vaš’,

zdráv ‘zdrav’ (rijetki su primjeri kada je posljednji slog riječi s ovim naglaskom: *paradájz* ‘rajčica’, *partizán* ‘partizan’); *bába* ‘žena’, *bážuľ* ‘grah’, *bláte* ‘blato’, *bráti* ‘braća; brati’, *búba* (u obraćanju djeci) ‘ranica; bolno mjesto’, *čáveľ* ‘čavao’, *dáti* ‘dati’, *fáčuk* ‘izvanbračno dijete’, *fláka* ‘komad rublja’, *fláša* ‘boca’, *gáčæ* ‘gaće’, *gláka* ‘dlaka’, *gráber* ‘grab’, *háľa* ‘halja’, *hásen* ‘korist’, *hláčæ* ‘hlače’, *jágnađ* ‘jablan, jagnjed’, *jásľi* ‘jasle’, *jáver* ‘javor’, *káča* ‘zmija’, *kápa* ‘kapa’, *krátke* ‘kratko’, *kráva* ‘krava’, *kváka* ‘kvaka’, *láčæn* ‘gladan’, *láta* ‘letva’, *pásti* ‘napasati, voditi na ispašu’, *páša* ‘paša, ispaša’, *pláven* ‘plamen’, *práprut* ‘paprat’, *práti* ‘prati’, *ráca* ‘patka’, *sáblja* ‘sablja’, *sápa* ‘dah, sapa’, *scáti* ‘mokriti, pišati’, *slábe* ‘slabo’, *slátke* ‘slatko’, *spáti* ‘spavati’, *sráka* ‘svraka’, *státi* ‘zaustaviti se, stati’, *sváti* ‘svatovi’, *šáka* ‘šaka’, *šátan* ‘vrag, Sotona’, *štála* ‘štala’, *táta* ‘tata’, *zdráve* ‘zdravo’, *zváti* ‘zvati’, *žába* ‘žaba’, *žákeľ* ‘vreća’, *žválæ* ‘žvale’, *apásti* ‘pasti’, *cecáti* ‘sisati’, *daržále* ‘držalo’, *daržáti* ‘držati’, *gladáti* ‘glodati’, *kapáti* ‘kopati’, *kaváti* ‘kovati’, *klacále* ‘klecalo, daska za klečanje u crkvi’, *kuháča* ‘kuhača’, *lagáti* ‘lagati’, *lapáta* ‘lopata’, *lažáti* ‘ležati’, *pagáča* ‘pogača’, *paľáti* ‘voditi; voziti’, *pasľáti* ‘poslati’, *plahtáča* ‘široka košulja (obično do gležanja) koju su nekoć na sebi nosila i muška i ženska djeca’, *pakrivále* ‘pokrivalo, pokrivač’, *šaláta* ‘salata’, *tasáti* ‘tesati’, *vužgáti* ‘zapaliti’, *zarcále* ‘zrcalo’, *zbatažáti* ‘oboljeti’, *abráčati* ‘okretati’, *bábica* ‘babica’, *badáčiti* ‘izvoditi gluposti’, *bátina* ‘štap’, *čákati* ‘čekati’, *fáľinga* ‘pogreška, nedostatak’, *gáľica* ‘(modra) galica’, *gláđiti* ‘gladiti’, *hájdina* ‘heljda’ (i *hajđina*), *hásniti* ‘raditi sitne korisne poslove po kući; biti od koristi’, *jágada* ‘jagoda’, *jágadňak* ‘biljka ili nasad jagode’, *kápara* ‘kapara’, *kápica* ‘kapica’, *kláčiti* ‘nabijati nogama (npr. sijeno na vozu)’, *ládica* ‘ladica’, (*óna jæ*) *lágala* ‘ona je lagala’, *lájati* ‘lajati’, *lapática* ‘lopatica’, *lásica* ‘lasica’, *páľica* ‘štap, palica’, *páprika* ‘paprika’, *rákija* ‘rakija’, *splášiti* ‘uplašiti’, *stáraši* ‘stariji’, *šáľica* ‘šalica’, *zágvazda* ‘(drveni) klin (za podlaganje)’, *žálasten* ‘žalostan’, *glážavina* ‘krhotine stakla; staklovina’, *hrástavina* ‘hrastovina’, *jábučnica* ‘jabukovača’, *lákavnica* ‘drveno vjedro kao (veliki) lijevak za bačvu’, *lástavica* ‘lastavica’, *pávučina* ‘paučina’, *závarnica* ‘lanac za kočenje zaprežnih kola’;

bájs ‘berde’, (*ón jæ*) *brâl* ‘on je brao’, *glâs* ‘glas’, *grâđ* ‘grad’, *kvâs* ‘kvasac’, *lâs* ‘vlas’, *pâc* ‘salamura’, *pâs* ‘pojas’, *plât* ‘obronak, strmina’, (*ón jæ*) *prâl* ‘on je prao’, *râc* (mn G) ‘pataka’, (*ón jæ*) *scâl* ‘on je mokrio’, *slâk* ‘slak’, *tât* ‘tat, kradljivac’, *trâg* ‘trag’, *vrâg* ‘vrag’, *vrât* ‘vrat’, *zrâk* ‘zrak’, (*ón jæ*) *zvál* ‘on je zvao’ (genitivni množine imenica ž. r.: *bâb*, *flâš*, *glâk*, *káč*, *krâv*, *kvák*; supini: (*išľi su gruđjzđæ*) *brât*, (*išel jæ*) *brât* ‘išao je brati’, (*krávæ sæ íđæju*) *pâst*, (*íđæm fláčæ*) *prât*; (na posljednjem slogu: *ablâk* ‘kožica na mlijeku koje se ohladilo’, *aná* ‘ona (ondje)’, (*ón jæ*) *blejâl* ‘on je blejao’, (*ón jæ*) *kavâl* ‘on je kovao’, *maľáj* ‘poluga kojom se okreću žrvi, ručni mlin’, *paľáj*

‘teret koji se odjednom preveze na kolima’, *saldât* ‘vojnîk’, (*õn sæ jæ*) *smejâl* ‘on se je smijao’); *ačâli* ‘naočale’, *abrâčam* ‘okrećem’, *âlta* ‘auto’, *atâva* ‘otava’, *atâvič* ‘treća košnja trave (nakon otave)’, *badâčim* ‘činim ludorije’, *badâsti* ‘glup’, *bâjta* ‘bajta, koliba’, *brâda* ‘brada’, *brâjda* ‘brajda’, *čâkam* ‘čekam’, *drâčæ* ‘korov’, *fâčka* ‘izvanbračno žensko dijete’, *flâčæ* ‘rublje’, *frâla* (gradska) gospođica’, *gâvran* ‘gavran’, *glâčæ* ‘dlake’, *glâdim* ‘gladim’, *hâdra* ‘plahta, ponjava’, *havejâčim* ‘ludujem, izvodim ludorije’, *havejâsti* ‘luckast’, *jâke* ‘snažno; vrlo’, *jâlša* ‘joha’, *jâstrab* ‘jastreb’, *kašâra* ‘košara’, *klâčim* ‘nabijam, zbijam nogama’, *krâglin* ‘ovratnik’, *lâčni* ‘gladan’, *lâjam* (i *lâjæm*) ‘lajem’, *lâket* ‘lakat’, *lâsi* ‘kosa, vlasi’, *naskâlim* ‘našpranjim’, (*õn sæ jæ*) *pâsel* ‘on je pasao’, *pâvuk* ‘pauk’, *plâve* (pril.) ‘plavo’, *prâsæ* ‘prase’, *prâzne* (pril.) ‘prazno’, *ružâlec* ‘alatka za skidanje zrna s klasa kukuruza’, *sâki* ‘svaki’, *slâbi* ‘slab’, *spâšnik* ‘pašnjak’, *stâri* ‘star’, *sukâlnik* ‘valjak za razvlačenje tijesta’, *svâda* ‘svađa’, *šâjba* ‘prozorsko staklo; ploča od metala, stakla’, *ščâva* (i *hcâva*) ‘urin, pišalina’, *škâfec* ‘škafić’, *škârniæ* ‘škare’, *tâlim* ‘otapam, talim’, *vâga* ‘vaga’, *zâdni* ‘posljednji’, *zâjec* ‘zec’, *zdrâvi* ‘zdrav’, *žâkļec* ‘mala vreća’, *žarjâfska* ‘žeravica’, (*õn jæ*) *zâžgal* ‘on je zapalio’, *apâdnæm* ‘padnem’, *azdrâveti* ‘ozdraviti’, *glâžnati* ‘staklen’, *hâdrica* ‘ponjavica, plahtica’, *hlâčnica* ‘nogavica od hlača’, *padihâvati* ‘omirisavati’, *padmekâvati* ‘podmetati nogu’, *patpuhâvati* ‘popuhivati’, *plâhtica* ‘plahtica’, *spatikâvati* ‘predbacivati’, *spehâvati* ‘pomno ravnati, gladiti’;

hrâst ‘hrast’, *krâļ* ‘kralj’, *râc* ‘patak’, *šâr* ‘šaš’; (naglasak na posljednjem slogu: *arâč* ‘orač’, *arâl* ‘(zemljišno) jutro’, *badâk* ‘budala’, *divjâk* ‘divljak’, *havejâk* ‘koji nepromišljeno radi ili čini gluposti’, *jentâr* ‘oltar’, *kalâr* ‘kolar’, *kalâč* ‘kolač’, *kapâč* ‘velika motika s četvrtastim sječivom’, *katâč* ‘kotač’, *kavâč* ‘kovač’, *lagužâr* ‘rogožar’, *lugâr* ‘lugar’, *pažirâk* ‘jednjak, ždrijelo’, *rukâv* ‘rukav’, *škarļâk* (i *škaļâk*) ‘šešir’, *tažâk* ‘težak’, *zidâr* ‘zidar’); *apâdam* ‘padam’, (*õna jæ*) *brâla* ‘ona je brala’, *drâpļæm* ‘derem, kidam’, *jâki* ‘jak’, *krâtki* ‘kratak’, *plâvi* ‘plav’, (*õna jæ*) *prâla* ‘ona je prala’, *prâzni* ‘prazan’, *râsti* ‘rasti’, (*õna jæ*) *scâla* (i *hcâla*) ‘ona je mokrila, pišala’, *slâtki* ‘sladak’, (*õna jæ*) *spâla* ‘ona je spavala’, *strâža* ‘straža; vrh brijega s pogledom’, *šâri* ‘šaren’, *zâjti* ‘zaći’, *zlâti* ‘zlatan’, (*õna jæ*) *zvâla* ‘ona je zvala’, *v(a)rcâlķa* ‘vrcaļjka’, *zgatâvļam* ‘dovršavam, zgotavljam’, *žukâlķa* ‘njihaljka’, *gâcija* ‘bagrem’, *kavâčnica* ‘kovačnica’, *padigâvañæ* ‘podizanje (na misi)’, *zglâdnejæm* ‘ogladnim’, *vâžavina* ‘busen trave sa zemljom’.

Dvosložni i dvovršni naglasak na dvosložnim riječima i na riječima s više od dva sloga: *brâda* (i *brâda*) ‘brada’, *glâva* (i *glâva*), *jâjce* ‘jaje’, *jârem* ‘jaram’, (*on jæ*) *lâgal* ‘on je lagao’, *pâsæm* ‘pasem’, *pâžeļ* ‘papak’, *plâtne* ‘platno’, *prâšič* ‘krmak’, *râstæ* ‘raste’, *râžeñ* ‘ražanj’, *škarič* ‘prednji (trokutasti) dio zaprežnih kola’, *trâva* ‘trava’, *vâgan* ‘vagan (stara mjera za žito)’, *vâpne* ‘vapno’,

vrábec ‘vrabac’, *zādel* ‘zabat’, *zāvar* ‘uređaj za kočenje (na kolima)’, *hajđina* (i *hājđina*) ‘heljda’, *rukāfci* ‘vrsta narodne odjeće’, *škalārec* ‘školarac’ (isti naglasak na prethodnim slogovima, od trećega naprijed: *ablāčiti* ‘odijevati’, *ablādati* ‘izaći s nečim na kraj’, *apādati* ‘padati’, *aslābeti* ‘oslabjeti’, *drāpati* ‘derati’, *drāžiti* ‘dražiti; ljutiti’, *fāleti* (i *faļiti*) ‘nedostajati’, *fāļiti* ‘hvaliti’, *nagavārjati* ‘nagovarati’, *naklādati* ‘natovarivati’, *navājati* ‘uvoditi (konac u iglu)’, *padīrati* ‘rušiti’, *pagājati* ‘pogodbom pokušavati dogovoriti’, *pāhati* ‘trčati krupnim skokovima’, *pāhnati* ‘potrčati krupnim skokom’, *patīrati* ‘razbijati’, *pazābiti* ‘zaboraviti’, *plāčati* ‘plaćati’, *prepādati* ‘propadati’, *razvāžati* ‘voziti na razne strane’, *skākati* ‘skakati’, *skrātiti* ‘skratiti’, *slāčiti* ‘svlačiti’, *spāriti* ‘povezati (u par)’, *strāžiti* ‘vrebati; stražariti’, *trāfljati* ‘pogađati (cilj)’, *vlačiti* ‘branati drljačom’, *zgatāvļati* ‘dogotavljati’, *žāriti* ‘žariti’).

4.1. Napomene uz samoglasničke foneme pod naglaskom

Iako smo se u načelu klonili dijakronijskoga pristupa, ipak se ni u (sinkronijskom) opisu ne mogu izbjeći neki dijakronijski aspekti. U vokalizmu treba spomenuti, u tradicionalnom rječniku, redoviti ‘prelazak’ naglašenoga fonema /a/ u /o/ ([o, ô, õ, õ]) ispred nazala ili pak iza nazala ili suglasničke skupine s nazalom, npr. *sôme* ‘samo’, *rōma* ‘rame’, *mōle* ‘malo’, *mōli* ‘malen’, *mrōmļa* ‘mrav’, *mlōdi* ‘mladi’, *pamōgati* ‘pomagati’ itd. Odatle i samoglasničke alternacije među vokalima u riječima između naglašenih samoglasnika i nenaglašenih (usp. za druge kajkavske govore neutralizacije i alternacije osobito Zečević 1993: 65–74 et passim). Tako prema *znôm* ‘znam’, *znōš* ‘znaš’, *znô* ‘zna’ itd. pod naglaskom i u susjedstvu nazala imamo, kada je glagolski oblik nenaglašen, *ně znam*, *ně znaš*, *ně zna* itd. (zabilježili smo i likove *ně znum*, *ně znumæ*, ali ne i oblike s /u/ za 2. i 3. lice jd. i mn.). Dobar su primjer i oblici glagola *dāti* ‘dati’, gdje uz *dôm* ‘dam’, *dōmæ* ‘damo’ imamo samo *dāš* ‘daš’, *dā* ‘da’, *dātæ* ‘date’, *dāju* ‘daju’ (jer u susjedstvu nema nazala), a kada je glagol nenaglašen, imamo u svim licima prezenta uvijek samo *ně dam*, *ně daš*, *ně da*, *ně damæ* itd. Inače, nenaglašeno /a/ ostvaruje se kao srednji i otvoreni (ni prednji ni stražnji) samoglasnik, u načelu kratak.

Već smo ranije naveli nekoliko primjera kada supostoje likovi s /a/ i likovi s /o/ u susjedstvu nazala, npr. *partizān* i *partizōn* (uz *muzōn*). Ta se riječ pojavila tijekom II. svjetskoga rata (općina Jesenje nalazila se u blizini granice s III. Reichom i vrlo se rano susrela s partizanskim pokretom). Kod neukoga puka u početku je prevladavao lik *partizōn* (i *muzōn* kod najneukijih), ali je nakon rata, zbog intenzivne javne i službene uporabe naziva, uskoro i kod većine govornika. pa i kod onih neukijih, prevladao lik *partizān*. Čini se da je upravo sredina 20. st. razdoblje kada je prestalo vrijediti pravilo da se u susjedstvu nazala neutralizira opreka između naglašenih /a/ i /o/ te da u toj poziciji više ne dolazi samo /o/ nego

i /a/. Početkom 20. st., kada se vodila promađarska (mađaronska) politika i kada se u Hrvatskoj mađarski pokušavao nametnuti kao jezik službene i javne uporabe (npr. na željeznici), govornici Jesenja, od kojih su mnogi ‘angažirano’ sudjelovali u javnom i političkom životu (pa i neke žene), ljigavoga su ‘daždvenjaka’ s crno-žutim pjegama nazvali ‘u skladu s pravilima svojega govora’ *mõğar* (za razliku od čestitoga Mađara i objektivne etničke i jezične pripadnosti, što se danas označava imenom *mağār*, G *mağāra*), izražavajući tako svoj odnos prema Crno-žutoj monarhiji. Od drugih primjera za tu pojavu tako nalazimo *špõnga* ‘sponka; kopča za kosu’, *špõmpat* ‘postelja sa strunjačom, s madracom’, *štõnd* ‘štant, tezga na otvorenom’, *štõmpati* ‘tiskati’, *štõnga* ‘motka, poluga’, *štrõnga* ‘lanac ili uža kojim se ždrepanik spaja s hamom’, *šnõjdar* ‘krojač’, *gõñk* ‘hodnik; trijem’ (v. nj. Gang), *kõnta* ‘kanta’, *hõmpar* ‘hamper’ (ali i *hãmpar*), *žõman* ‘ispit savjesti (kao dio crkvenog postupka za vjernike, lat. examen)’, *talijõnski* ‘talijanski’, *žõmat* ‘samt’, *huļõnar* ‘nadimak muškarca (vjerojatno prema *ulaner*)’ i dr. Još od početka 20. st. ‘marka za pismo’ kaže se *mõrka*, ali za njemačku ‘marku’ kao novčanu jedinicu, u kojoj su bili plaćani i gastarbajteri iz Jesenja i u kojoj se u Jugoslaviji štedjelo bez financijskoga rizika, kaže se *mārka*. S bankama su stanovnici Jesenja došli u češći i izravniji kontakt u novije doba pa je za tu ustanovu naziv samo *bãjka*, a to je i naziv za novčanu jedinicu od deset apoena.

Uz navedene primjere u kojima pod naglaskom u susjedstvu nazala samoglasnik /a/ ne prelazi više automatski u /o/ navest ćemo riječi koje su ušle u uporabu potkraj II. svjetskoga rata, npr. *atamãt* ili *altamãt* ‘automatska puška’ ili poslije i prilog *atamãtski* ili *altamãtski* ‘automatski’, te nazive južnoga i egzotičnoga voća koje je u Jesenju postalo poznato i pristupačno jedva od kraja 1950-ih i od početka 1960-ih (*narãnča* ili *narãnğa* ‘naranča’, *banãna* ‘banana’, *ãnanas* ‘ananas’). Ponekad se tako ponašaju i druge riječi preuzete iz standardnoga jezika ili iz prigradskih govora (*ãñgel* ‘anđeo’, uz starije *ãñgel*; *ãncug* ‘kupovno ‘gradsko’) odijelo’, za razliku od tradicionalnoga domaćega, koje se, kao i ženska haljina, zove *õprava*; *bãnzek* ‘tračna pila’, *na kãnt* ‘bočno, na bok’). U tu skupinu ulaze službeni nazivi zemalja i naroda (te odgovarajući pridjevi i prilozi) o kojima se govori u školama i koji se čuju u medijima (*frãncuska* ‘Francuska’, *frãncuski* ‘francuski’, *japãnec* ‘Japanac’ uz *jãpan*, *jãpanski*, *mãğarska* ‘Mađarska’, *mãğarski*, *a(u)strijãnec* ‘Austrijanac’, *amerikãnec* ‘Amerikanac’, *basãnec* ‘Bosanac’) za razliku od uvriježenoga *talijõn*, *talijõnski*. Zanimljivo je da (u uporabi rijetki) naziv za pokrajinu u sjevernoj Italiji glasi *furlãnija* (o kojoj se povremeno čulo preko radija, primjerice za potresa), jer je to inače vrlo rijetka tema razgovora, ali je u govoru, čini se, nekoć postojao i naziv *furlõn* ne samo za ‘Furlanca’ nego i za ‘putujućeg obrtnika (ili trgovca?)’ (u ovom drugom značenju danas jedva tkogod tu riječ poznaje, drugi su pak stariji govornici osporavali da se takva riječ upotrebljavala u doba Austro-Ugarske). Za neka od navedenih

imena zemalja i naroda nisam zabilježio likove s /o/ u susjedstvu nazala. Jedino od jednoga govornika, koji je kao zarobljenik tijekom I. svj. rata proveo nekoliko godina u Rusiji, zabilježio sam likove *japōn*, *japōnski*, ali se njima, koliko mi je poznato, drugi govornici nisu služili (i Japan i japanski ionako su vrlo rijetka tema razgovora).

Stariji naziv za ‘majmuna’ *juōpec*, *jōpica* u novije doba sve češće zamjenjuje riječ *mājmun* s naglašenim /a/ iza nazala. Veći broj novijih riječi posuđenih iz standardnoga jezika ili iz prigradskoga govora ima samo likove s naglašenim /a/ u susjedstvu nazala, npr. nepromjenjivi pridjevi *māt* ‘zagasite boje’ i *šlāṅk* ‘vitak (u struku)’, riječi *šānsa* ‘izgledi, šansa’ (*nēma šānsæ*, također uz ‘standardno’ *nēma šānse*), *šnāps* ‘kartaška igra’; u šali i ‘rakija’, *šnāpsati* ‘igrati šnaps’, *očenāš* (i *ōce.nāš*) ‘molitva očenaš’, *nātkasḷin* ‘noćni ormarić’, *pězdec.krāmar* ‘dijete koje potiho pušta vjetrove’. Stari izraz za ‘pamtiti’ bio je (i još kod nekih govornika jest) *puōmñati*, ali danas većina govornika srednjih godina i mlađih govornika rabi samo *pāmtiti*, *pāmtim*. Teško je naći pravo objašnjenje zašto deminutiv od *Mōra* ‘Mara’ glasi samo *Mārica*. U kraju gdje su šuma i obrada drveta (bile) na visokoj cijeni i važne za opstanak, stari naziv za ‘inženjera šumarstva’ je *šumōr*. Kada se 1960-ih u šumariji pojavila i ‘inženjerka šumarstva’, koju su, usput budi rečeno, domaći dobri poznavaoči šume i obrade drva visoko cijenili zbog njezinih znanja o šumi i umijeća komunikacije, u govoru se uvriježio naziv *šumārica*. U značenju ‘slasno pojesti’ ili ‘odalamiti’ ili ‘zdipiti’ danas je uobičajena riječ *māznati*, *māznæm* (ali je istodobno u značenju ‘mazati’ normalno u uporabi jedino tradicionalna riječ *mōzati*, *mōžæm*). Nisam našao pravog objašnjenja zašto pokazna zamjenica (pridjev) glasi *anākev*, *anākva*, *-e* ‘onakav, onakva, -o’, iako se naglašeno /a/ nalazi iza nazala (usp. i prilog *ōnak* ‘onako’ prema prigradskom kajkavskom *onāk*). Premda se radi o tradicionalnom gramatičkom elementu, možda je to zbog utjecaja rime s *kākev*, *kākva*, *-e* ‘kakav’ i *tākev*, *tākva*, *-e* ‘takav’?

Osobna su imena redovito bila konzervativna, ali su ženska imena bila još konzervativnija od muških. Tako su stari likovi osobnih (kršćanskih) imena *mōtač*, *mōtek* ‘Matija’, *frōnc*, *frōncek* ‘Franjo’, *frōnca* ‘Franciska’, *jōnke* ‘Janko (Ivan)’, *mōrke* ‘Marko’, *jōna* ‘Jan(j)a’, *mōra* ‘Mara, Marija’ i sl. (pa i nadimak *Ivōn*) u susjedstvu nazala ili skupine s nazalom imali samoglasnik /o/ mjesto očekivanoga /a/, ali se od ‘novijih’ imena (u govoru Jesenja) među muškima između dvaju svjetskih ratova uspjelo nametnuti i ime *brōṅke* ‘Branko (Branimir)’ koje se pokoravalo tomu pravilu. No, žensko ime Branka nije tada ušlo u uporabu. Nakon II. svjetskoga rata i među ženska su imena počeli prodirati novi likovi, ali sada Branka ne postaje **brōṅka*, kako bi se očekivalo, nego glasi (gotovo) isključivo *brāṅka*. Da je tih imena bilo ranije, imena Sonja i Sanja ne bi se mogla razlikovati (i jedno i drugo glasilo bi **sōña*). No u drugoj polovici 20. st. unuke, nećakinje, sestrične, snahe iz rodbine i svoje koje živi u nekom gradu zovu se *sāña*, *sōña*,

tána, vána, mája i sl., pa se u najnovije vrijeme ti likovi imena javljaju u govoru Jesenja i za djecu u samom mjestu.

S druge strane, zna se da je utjecaj jezika javne i službene uporabe oduvijek bio znatan (*Bóga sæ móli i kónæ sæ pa gaspǒcki* = ‘službenim jezikom’). Tako riječ za ‘i gotovo, i kraj, nema više rasprave; dovršetak’ glasi samo *ámen*, kao u molitvama na standardnom jeziku (lik *ómen* s takvim značenjem čak ne bi bio ni prepoznat). Jednako tako u primjeru za *pakuôru jæ zmǒřila trî očenášæ i trî zdravomárijæ* imamo naglašeno /a/ u susjedstvu nazala (*očenáš, zdravomárijæ*). Akuzativ od *móti* ‘mati, majka’ glasi *mǒtar* ‘majku, mater’, a takvim će se oblikom sugovornika obavijestiti o psovcu s *klæł mu jæ mǒtar* ‘psovao mu je majku’. No u samoj psovcu neki govornici rabe najčešće, drugi pak gotovo isključivo lik *máter* (...*mu máter*). Dok se kod starijih još moglo čuti zazivanje *jézuš i marija* (s nenaglašenim /a/), u novije doba to je najčešće *ísus i márijæ, ísusek i márijæ* te *fářen ísus i márijæ*. Bez obzira na to je li u molitvama i u psovkaма riječ o promjeni jezičnoga koda, preuzimanja iz jezika javne uporabe imala su za posljedicu da pravilo o neutralizaciji opreke /a/ ~ /o/ pod naglaskom u susjedstvu nazala ili skupina s nazalom (gdje mjesto dvaju fonema dolazi ‘arhifonem /o/’) danas više kod novih riječi ne djeluje ili pak dovodi do miješane uporabe. Tako uz likove s /a/ kao *mášřin* ‘mašna’, *mářica* ‘matica’, *pijándura* ‘pijanac, pijandura’ (usp. pridjev *pijan, pijóna* ‘pijan, -a’) rjeđe se čuju (rjeđe su se čuli) i likovi *mǒšřin, mǒřica, pijǒndura*. I obratno, uz uobičajene oblike *mlǒdanec* ‘mladenac’, *mlǒdanřa* ‘mladenka’ rjeđe se, u određenim prilikama, čuju i likovi *mládenec* i *mládenřa*. U značenju ‘majstor’ od ranije je u uporabi bio lik *mæšřter*, ali kada se u velikoj tekstilnoj tvornici u Žutnici kod Krapine ili u drugim proizvodnim pogonima (osobito nakon II. svjetskoga rata) netko službeno zaposlio kao ‘izučeni majstor’, onda se za njega kazalo *májřter*.

Kada smo jedinice /ie/ i /uo/ označili kao diftongoidne ili nehomogene samoglasnike, a ne kao diftonge, imali smo na umu nekoliko činjenica. Prvo, u tradicionalnom govoru Jesenja izrazita je odbojnost prema diftongu /au/ (stranom, najčešće njemačkom, preko urbanoga kajkavskoga ili rjeđe izravno iz njemačkoga) pa mnoge riječi koje su u govor preuzete iz urbanoga (prigradskoga) kajkavskoga, a koje sadrže diftong /au/, u govoru Jesenja imaju samo /a/. Tako mjesto prigradskih likova *laufer, laufati, raubati, rauber, raupšic, raufang, šlauf* ili *šlah, šrauf, Austrija, Australija* u govoru Jesenja dolaze samo likovi *láfæř* ‘laufer, lovac (u igri šaha)’, *láfati* ‘juriti’, *râbati* ‘pljačkati’, *râbar* ‘razbojnik, nasilnik’, *râpšic* ‘lovokradica’, *râfufŋ* ili *râfufŋg* ‘dimnjak’, *šlâf* ‘gumena cijev; zračnica’, *šrâf* ‘vijak’, nadimak *bâvar* prema krapinskomu prezimenu Bauer. Uz *ářtrija* ‘Austrija’ i *astrâřija* ‘Australija’ danas su češći likovi s /au/ (vjerojatno i zato što ima mještana koji rade u Austriji ili članova obitelji koji su se iselili u Australiju). Riječ *auto* (sr. r., ‘iz gospodskoga jezika’) prilagođena je i po rodu

(ž. r.) i što se tiče vokalizma pa glasi najčešće *âlta* (/l/ mjesto poluvokala /u/), ali posjednici automobila danas ipak najčešće rabe lik *âuto* (s diftongom i sa srednjim rodnom kao u prigradskom kajkavskom), iako je fonem /o/ u finalnome nenaglašenom slogu inače nepoznat mjesnom govoru. Zanimljivo je da se prema modelu *âlta* kadšto znalo čuti i *âlstrija* ili pak, u pokušaju službenoga izgovora u crkvi ili u školi, za osobno ime August, i *âlgust*. Izazivački poziv *âuf-bîks* kadšto glasi *âf-bîks*, ali dolazi i s diftongom. Iako takvih primjera ima malo, za prigradsko *frâjla* (prema njem. /oi/) u govoru Jesenja nalazimo *frâla*. Kada su nakon II. svjetskoga rata održavani tečajevi za nepismene, koje su vodili pismeniji i obrazovaniji seljaci, u jednom priručniku za opismenjavanje bila je i rečenica ‘Mato ima auto’. Zanimljivo je da u jednoj skupni nitko od ‘učenika’, koji su svi već bili naučili čitati slova, nije mogao (nije uspio) ispravno pročitati rečenicu, nego jedino kao ‘Mato ima ato’. Na voditeljevo inzistiranje da se rečenica ispravno pročita, rezultat je bio nešto kao [a-uuũ-to]. Drugi razlog za označivanje spomenutih jedinica kao ‘diftongoidnih’ i ‘nehomogenih’ jest u tome što mala djeca, dok ne nauče dobro govoriti, izgovaraju /ie/ i /uo/ kao (nešto zatvorenije) /e/ i /o/. I kao treći razlog možemo navesti da su mještani Jesenja kao govornici mjesnoga govora, npr. na sajmovima ili na proštenjima, kada bi prelazili na neku vrst kajkavske koine, među ostalim ili jako oslabljivali ili pak potpuno zapuštali svoju uobičajenu prejotaciju i prelabijalizaciju vokala /e/ i /o/.

5. Nenaglašeni vokalizam

Za razliku od naglašenoga položaja gdje su varijacije u trajanju vokala sastavni dio realizacije samoglasničkih fonema u kombinaciji s pojedinim naglascima, u nenaglašenom položaju samoglasnici su u načelu uvijek kratki.

Za razliku od sedam samoglasnika u kombinaciji s ‘dugosilaznim’, ‘akutom’ ili pak s ‘dvosložnim i dvovršnim naglaskom’ (odnosno umjesto šest samoglasničkih fonema u kombinaciji s ‘tromim naglaskom’), u nenaglašenim slogovima dolazi reducirani broj samoglasnika jer se u tom položaju neke opreke neutraliziraju. Tako u zanaglasnim slogovima govor Jesenja ima pet samoglasnika (/i, e, æ, a, u/) (u tom položaju ne dolazi /o/). Tih se pet samoglasnika obilno koristi u dočetcima imeničke i pridjevske sklonidbe (npr. *duðbri, dðbre, dðbræ, dðbra, dðbru*) te u promjenama glagolskih oblika (npr. *dðjdi, dðšle, duðjdæ, číta, hðčum*). No dok u imenskim oblicima i u ličnim glagolskim dočetcima, kako u posljednjem tako i u pretposljednem otvorenom slogu, dolazi svih pet samoglasnika, kod rijetkih imenica i pridjeva (te glagolskih pridjeva) u posljednjem slogu, ako je on zatvoren, postoji tendencija da mjesto /æ/ dolazi /a/. Tako se uz lik *bættæg* ‘bolest’ može u govoru pojaviti i lik *bættag*. Lik *jæčman* ‘ječam’ je uobičajen, ali se može (moglo se) čuti i *jæčmæn*. U nenaglašenim slogovima ispred naglašenoga (u prednagla-

snim slogovima) redukcija broja samoglasničkih fonema još je i veća pa u tom položaju nalazimo samo četiri samoglasnička fonema (/i, e, a, u/), odnosno u tom položaju fonem /a/ dolazi umjesto odgovarajućih fonema /a/, /æ/ i /[o, uo]/ pod naglascima, te fonem /u/ mjesto /u/ i /o/ pod naglascima. Treba ipak dodati da je u prednaglasnom položaju i opreka /e/ ~ /a/ prilično nestabilna (ili barem nestalna). Iako nije bilo moguće točno utvrditi u kojim okolnostima i kod kojih točno govornika, u prednaglasnom položaju postoji i prilično jaka tendencija da se neutralizira i opreka između /e/ i /a/. Tako se npr. za glagol ‘sjediti’ mogao zabilježiti lik *seděti* i *saděti*, ali u prezentu, gdje postoji opasnost od miješanja s oblicima glagola *saditi* ‘saditi’ (*sadim, sadiš, sadi,...*), bilježe se samo oblici *sedim, sediš, sedi,...* Riječi (‘čestice’) koje dolaze iza naglašenih riječi (enklitički elementi) imaju /æ/ kao u zanaglasnim slogovima (npr. *mî smæ sæ spamīnalæ* ‘mi smo razgovarale’, *mî bi sæ bīlæ zestālæ* ‘mi bismo se bile sastale’, *ōni su jæ zvāli* ‘oni su ih zvali’). Sličnu pojavu zabilježili smo i u zanaglasnom položaju u genitivu i dativu jednine pridjeva muškoga i srednjega roda gdje su uobičajeni nastavci *-ega, -emu* (npr. *dōbrega, dōbremu* ‘dobroga, dobromu’; *stārega, stāremu* ‘staroga, staromu’; *čījega, čījemu* ‘čijega, čijemu’; *sākega, sākemu* ‘svakoga, svakomu’ i sl.). Dok se većina govornika služi samo tim oblicima, jedan dio govornika rabi ili isključivo oblike na *-aga, -amu* (*dōbraga, dōbramu; stāraga, stāramu; čījaga, čījamu; sākaga, sākamu*) ili pak se naizmjenice služi i onima na *-ega, -emu*). Nismo uspjeli utvrditi koji se točno govornici služe tim oblicima, ali se čini da bi to mogli biti oni kojima je netko u obitelji ili u kućanstvu ‘izvorni govornik’ nekoga govora s dočetcima *-oga, -omu* (npr. krapinskoga) ili pak s dočetcima *-æga, -æmu* (onoga iz Zagorske Koprivnice). No taj dojam nisam mogao pouzdano potvrditi.

U načelu, fonem /o/ ne može doći u nenaglašenom položaju (prema općem pravilu, naglašenomu fonemu /[o, uo]/ u nenaglašenom slogu odgovara /a/, dok naglašenomu fonemu /o/, sa sva četiri naglaska, u nenaglašenom slogu odgovara /u/). Tomu da bi se fonem /o/ mogao pojaviti i u finalnome nenaglašenom slogu, vjerojatno se može nazreti jedan od razloga za pojavu dvostrukog naglaska unutar jedne riječi (koja se tada ponaša kao polysložnica). Npr. ime susjednoga mjesta *Rādaboj* trebalo bi, prema zakonitostima jesenjanskoga govora, glasiti *rādabaj* (ima stanovnika Jesenja koji rabe i taj lik), ali kako bi ga se približilo ‘službenomu’ obliku i izvornomu obliku radobojskoga govora, uobičajeno je *rādaboj, rāda.bōj*, s očuvanim /o/, iako to po pravilima mjesnoga govora ne bi trebalo biti moguće kada /o/ dolazi u nenaglašenom položaju. U ovu skupinu spada i riječ iz vjerskoga i crkvenoga rječnika *blāgoslov*, češće *blāga.slōv* ili *blāgaslov* ‘blagoslov’ (nisam zabilježio realizaciju **blāgaslav*). Za prednaglasni slog to ilustrira i već navedeni primjer *očenāš, ōče.nāš* ‘(molitva) očenaš’. No primjeri za /o/ u nenaglašenim slogovima znatno su rjeđi nego oni za naglašeno /a/ u susjedstvu

nazala. Vodovodna mreža u najvećem dijelu Jesenja izgrađena je potkraj 1950-ih godina i jedini oblik naziva za tu konstrukciju je *vódvod* ‘vodovod’ (nisam zabilježio ni **vódvad* ni **vódvod*). Primjer za ovu pojavu je i već spomenuti lik *áuto* uz *álta*.

Mjesto slijeda naglašeno /æ/ i /r/ (-/æ:r/-) pod naglaskom, u nenaglašenom (osobito prednaglasnom) položaju realizacije vokala mogu ići od [ə] do [a] (dakle od [ər] do [ar]), a varijante ovise ili o tempu govora ili o individualnim navikama pa tako prema *tærbuh* ‘trbuh’, *kærv* ‘krv’ u nenaglašenim slogovima dolazi [tarbúha] ili [tərbúha], [karvāvi] ili [kərvāvi]. Takav nenaglašeni vokal bilježili smo u zagradi kao (a): *t(a)rbúha*, *k(a)rvāvi* (neki takvo [ər] čuju kao slogotvorno [r]). No, iako u tom položaju nema primjera minimalnih parova za opreku /a/ ~ /(a)/, valja reći da prednaglasno /a/, kada nije u alternaciji s naglašenim /æ/, ne poznaje realizaciju [ə] (npr. *kartāš* ‘kartaš’, *barbiēr* ‘barbir, seoski nadriliječnik’, *partizōn* ‘partizan’ i sl.). U položaju iza naglasaka takvo /(a)/ ne mora biti u alternaciji s naglašenim /æ/, npr. *sræb(a)rni*, *cōp(a)rnicā*, *žlāp(a)rtek* ‘mućak’, *nōp(a)ršnák* ‘naprstak; mala čašica’ i sl., ili pak stilska varijanta *něšt(a)rni* ‘nekoji, neki koji nije točno poznat’ uz *neštærni* i *naštærni*. Ipak valja istaknuti da u zanaglasnom položaju takav /(a)/ gotovo nikada nije toliko reduciran u izgovoru da bi slijed /ar/ ostavljao dojam slogotvornoga /r/ bez potpore samoglasnika.

Evo nekoliko primjera za opreke među fonemima u prednaglasnom položaju: *pap/i/kāvati* (*sæ*) ‘posrtati’ ~ *pap/u/kāvati* ‘(polako) čupati korov (uz povrće)’, *pr/i/grēti* ‘prigrijati’ ~ *pr/e/grēti* ‘pregrijati’, *n/i/kōd* ‘nikuda’ ~ *n/e/kōd* ‘nekuda’, *v/u/drīti* ‘udariti’ ~ *v/a/drīti* ‘vedriti’, *hp/u/čūvati* ‘upućivati’ ~ *hp/a/čūvati* ‘pogađati, odgonetavati’, *m/e/ļiti* (*sæ*) ‘klizati (o zemljištu)’ ~ *m/a/ļiti* ‘moliti (Boga)’, *s/e/dīm* ‘sjedim’ ~ *s/a/dīm* ‘sadim’, *s/e/nīčkæ* ‘male (ptice) sjenice’ ~ *s/u/nīčkæ* ‘(male) saonice’.

Zbog promjene mjesta naglasaka (mjesta melodijskih naglasaka i vrste tih naglasaka) kako u imenskoj tako i u glagolskoj morfologiji samoglasničke alternacije između nenaglašenoga i naglašenoga sloga igraju važnu ulogu. Usp. primjerice: *zak/a/dīti* ‘zadimiti’, *zak/a/dīla* ‘zadimila’ – *zak/ā/dil* ‘zadimio’, *zak/ā/dile* ‘zadimilo’, *zak/ā/di* ‘zadimi’; *m/a/dvēda* ‘medvjeda’, (z) *m/a/dviēdi* ‘s medvjedima’ – *m/æ/dved* ‘medvjed’; *p/a/tōka* ‘potoka’, (na) *p/a/tuōku* ‘na potoku’ – *p/uō/tek* ‘potok’; */a/rēha* ‘oraha’, (na) */a/riēhu* ‘na orahu’ – */uō/re* ‘orah’; *b/a/žīča* ‘Božića’, (pa) *b/a/žīču* ‘nakon Božića’ – *b/uō/žič* ‘Božić’; *g/a/rmuōvjæ* ‘grmlje’ – *g/æ/rm* ‘grm’, *g/æ/rma* ‘grma’; *g/a/rēti* ‘gorjeti’, *g/a/riēla* ‘gorjela’ – *g/uō/rel* ‘gorio’; *gav/a/rīti* ‘govoriti’, *gav/a/rīli* ‘govorili’ – *gav/uō/ril* ‘govorio’, *gav/ō/rila* ‘govorila’; *h/a/dīti* ‘hodati’, *h/a/dīle* ‘hodalo’ – *h/ō/dim* ‘hodam’, *h/uō/dil* ‘hodao’; *m/a/tāti* ‘stavljati, metati’, *m/a/tāle* ‘stavljalo’ – *m/æ/čæm* ‘stavljam’, *m/æ/tal* ‘stavljao’; *m/a/tāti* ‘motati’, *m/a/tāle* ‘motalo’ – *m/ō/tam* ‘motam’, *m/uō/tal* ‘motao’; *m/a/ļiti* ‘moliti (se Bogu)’, *m/a/ļili* ‘molili’ – *m/ō/ļila*

‘molila’, *m/uõ/ʎil* ‘molio’; */a/sička* ‘mala os’ – */uõ/s* ‘os, osovina’; *s/a/ʎiti* (*sæ*) ‘seliti se’ – *s/æ/ʎim* (*sæ*) ‘selim se’, *s/æ/ʎil* ‘selio’; *s/a/ʎiti* ‘soliti’ – *s/ō/ʎim* ‘solim’, *s/uõ/ʎil* ‘solio’ itd. Slično tomu i alternacija */u/* u nenaglašenom slogu prema */o/* u naglašenom: *m/u/čim* ‘šutim’ : *m/ō/čati* ‘šutjeti’, *m/ō/čala* ‘šutjela’; *m/ō/čka* ‘mačka’ – *m/u/čkini* ‘mačji, od mačaka’; *mōst* ‘mast’, (*na*) *mōsti* ‘na masti’ – (*z*) *mustjō* ‘s mašču’; *kl/u/pæm* ‘klupama’, (*s*) *kl/u/pmī* ‘s klupama’ – *kl/ō/pi* ‘klupe’, (*na*) *kl/ō/pi* ‘na klupi’; *sōni* ‘saone’, *s/ō/nkati* ‘sanjkati’ – *s/u/nīčkæ* ‘sanjke, male saonice’; *k/ō/men* ‘kamen’ ~ *k/u/miēnæ* ‘kamenje’, itd. Kako god bilo, redovite samoglasničke alternacije između prednaglasnoga i naglašenoga sloga bitno određuju i imensku i glagolsku morfologiju govora Jesenja. Kako smo već ranije naveli u nekoliko primjera, do alternacije može doći i između vokala u drugom slogu s dvosložnim i dvovršnim naglaskom (*b/æ/ršʎ/a/n* ‘bršljan’, *k/uõ/st/a/n* ‘kesten’, *muōdraz* ‘poskok’, *p/uõ/pl/a/t* ‘potplat, džon’, *p/uõ/t/e/k* ‘potok’ – *b/a/ršʎ/ō/na* ‘bršljana’, *k/a/st/ō/na* ‘keštena’, *madrāza* ‘poskoka’, *p/a/pl/ā/ta* ‘potplata’, *p/a/t/ō/ka* ‘potoka’ i sl.). Sve te pojave daju govoru Jesenja značajke stanovitog ‘akanja’.

U zaključku možemo navesti shemu ukupnoga inventara samoglasničkih fonema kako pod naglaskom (u kombinaciji sa svim četirima melodijskim naglascima) tako u prednaglasnom i zanaglasnom položaju, u kojima dolazi do neutralizacije nekih opreka, pa bi inventar samoglasnika u govoru Jesenja izgledao ovako:

PREDNAGLASNI POLOŽAJ	S MELODIJSKIM NAGLASCIMA	ZANAGLASNI POLOŽAJ
i	í î ï ĭ	i
e	ě iê ie iě	e
a	ǣ â ã ǧ	æ
	ǻ â ã ǧ	
u	uô uō uõ	a
	õ	
	ô õ ǫ	
	ũ û ü ǔ	u

U kombinaciji s (dugo)silaznim, akutom i dvovršnim dolazi 7 (sedam) samoglasničkih fonema što daje 21 kombinaciju, u kombinaciji s tromim dolazi 6 fonema, jer pod tromim dolazi do neutralizacije opreke */o/* ~ */uo/*, što daje dakle 6 (šest) kombinacija, pa sa svim četirima melodijskim naglascima imamo ukupno 27 (dvadeset i sedam) kombinacija. U zanaglasnom položaju dolazi pet fonema (s tendencijom redukcije na četiri fonema u zatvorenom slogu koji nije gramatički dočetak za lice i broj), a u prednaglasnom položaju četiri fonema (s tendencijom redukcije na tri fonema).

Treba spomenuti i to da samoglasnici, koji su redovito jedan prema drugomu u opreci, rijetko mogu dolaziti jedan do drugoga (dakle u kontrastu), ali samo na granici morfema (usp. *pa.iskāti* ‘potražiti’, *pre.iskāti* ‘pretražiti’, *za.arāti* ‘zaorati’, *za.uōral* ‘zaorao’, *pre.ōrji* ‘preori’ i sl.).

6. Suglasnici

Suglasnički se fonemi u govoru Jesenja razvrstavaju prema načinu artikulacije, prema mjestu artikulacije te prema sudjelovanju glasa ili zvučnosti u njihovoj artikulaciji (zvučni suglasnici) ili nesudjelovanju glasa (bezvučni suglasnici). Među suglasnicima valja također razlikovati one koji nastaju samo u usnoj šupljini (bukalni suglasnici) i one u nastajanju kojih osim usne šupljine sudjeluje i nosna šupljina (nosni ili nazalni suglasnici, nazali). Dok (bukalni) okluzivi nastaju naglim otvaranjem neke prepreke (okluzije) u usnoj šupljini (usne, gornji zubi, tvrdo nepce, stražnji dio nepca, velum palati), kod nazala je okluzija u usnoj šupljini istodobna s prolazom zraka kroz nosnu šupljinu. Nazali su okluzivi kod kojih u usnoj šupljini dolazi do zatvora prolaza zraku, ali prije praska (rastvaranja okluzije) otvara se i prolaz zraku kroz nosnu šupljinu (za kontekstualne varijante [ŋ] i [ŋ]) mjesto potpunoga zatvora nastaje tjesnac i samo se sužava prolaz zračnoj struji). Nazali dakle u usnoj šupljini nastaju kao okluzivi, ali uz slobodan prolaz zračne struje kroz nosnu šupljinu. Suglasnike koji nastaju u usnoj šupljini karakteriziraju oblik i veličina različitih šupljina (kao rezonatora). Veličina (volumen) usne šupljine određuje se djelovanjem ponajprije jezika te usana (Martinet 1956: 22). Prema načinu artikulacije, ovisno o stupnju i načinu otvaranja govornih organa na određenom mjestu artikulacije, u govoru Jesenja razlikuju se okluzivi (zatvornici), afrikate, frikativi (tjesnačnici), laterali i (jedan) vibrant. Kod frikativa zračna struja prolazi kroz (središnji) tjesnac. Laterali su vrsta frikativa kod kojih zračna struja prolazi s obiju strana središnje prepreke. Afrikate nastaju iz spoja okluzivne (u govoru Jesenja dentalne ili apikodentalne) i frikativne (u govoru Jesenja piskave ili šušlave) artikulacije, a okluzija i frikcija su slivene.

Ako izuzmemo frikativ /h/ koji je (fonološki) samo bezvučan (nema odgovarajućega zvučnoga para s kojim bi bio u opreci) i frikativ /j/ koji je (fonološki) samo zvučan (on nema bezvučnoga para), okluzivi, afrikate i frikativi u sustavu suglasničkih fonema dolaze u paru te mogu biti ili bezvučni (bez sudjelovanja glasa, treperenja glasnica, u artikulaciji) ili zvučni (sa sudjelovanjem glasa u artikulaciji). Istodobno su nazali, laterali i vibrant (fonološki) samo zvučni, odnosno kod njih nema mogućnosti opreke prema zvučnosti (zvučni ~ bezvučni). Za razliku od okluziva i frikativa koji su u načelu u paru ili bezvučni ili zvučni, nazali (/m, n, ŋ/), laterali (/l, ɭ/) te jedini vibrant (/r/) fonološki su samo zvučni, odnosno ne mogu biti u opreci prema odgovarajućim bezvučnim tvorbama.

Prema mjestu artikulacije razlikuje se labijalna (usnena), dentalna (zubna i alveolarna), palatalna (/tvrdo/nepčana) i velarna zona (stražnjonepčana, uključujući i zonu iza stražnjega ili mekoga nepca). Među labijalnim suglasničkim fonemima okluzivi i nazal su bilabijalni (/p/, /b/, /m/), a frikativi (/f/, /v/) labiodentalni. No kako u govoru Jesenja nema labiodentalnih okluziva (odnosno afrikata, a labiodentalni nazal [m] samo je kontekstualna varijanta nazalnoga fonema /m/) i nema ni bilabijalnih frikativa, tih pet fonema promatra se kao da pripadaju istom redu po mjestu artikulacije. Iduće mjesto artikulacije je dentalna zona (apikodentalna zona, te alveolarna) u kojoj se tvore dentalni okluzivi i dentalni nazal (/t/, /d/, /n/), piskavi frikativi (/s/, /z/), lateral (/l/) te jedini vibrant u sustavu (/r/). U govoru Jesenja nema dentalnih frikativa u užem smislu riječi (interdentalnih), piskavi /s/ i /z/ su dentalni (apikodentalni) frikativi sa žlijebom uzduž jezika, sulkalni /s, z/, i odnose se prema /t, d/ približno kao labiodentalni frikativi prema bilabijalnim. Za šuštave frikative /š/ i /ž/ osim žlijeba duž jezika kao kod piskavih dolazi i do zaokruženja i ispušćenja usana (te podizanja rubova srednjega dijela jezika prema nepcu). Artikulacija afrikata u govoru Jesenja (/c, dz; č, ĝ/) započinje okluzijom kao (dentalni) okluziv ([t-, d-]), a dovršava se kao piskavi frikativ ([-s, -z]) ili kao šuštavi frikativ ([-š-, -ž]), ali su te artikulacije slivene a ne jasno susljedne. U ovom govoru nalazimo prema tomu piskave afrikate (/c, dz/) i šuštave afrikate (/č, ĝ/). U području tvrdoga nepca u govoru Jesenja nema okluziva (palatalnih okluziva), a od frikativa dolazi samo zvučni (/j/) te nazal (/ŋ/) i lateral (/l/). No ispred samoglasnika /ie/ susjedni suglasnici se palataliziraju, a okluzivi (/t, d;/ /k, g/) osobito se jasno realiziraju kao palatalizirane varijante ([t', d'; k', g'], npr. [tiê] 'taj', *ón* [diêla] 'on radi', [kiê] 'tko', *ón sæ jæ* [giênal] 'on se je pomaknuo'). Ispred fonema /i/ i lateral /l/ se snažno palatalizira, odnosno dolazi do neutralizacije opreke /l/ ~ /l̥/. U velarnoj zoni imamo okluzive /k/ i /g/ i frikativ /h/ koji nema zvučnoga para, a [ŋ] je samo kontekstualna varijanta fonema /n/. Za /h/ valja istaknuti da se realizira ili kao velarni bezvučni frikativ ([x]) ili kao faringalni bezvučni frikativ ([h]).

Ispred pauze se zvučni okluzivi, afrikate i frikativi (osim /j/) realiziraju kao bezvučni. Finalni okluzivi, afrikate i frikativi u realizaciji se prilagođuju po zvučnosti (bezvučnosti) suglasničkomu početku iduće riječi.

LABIJALNI suglasnički fonemi (bilabijani okluzivi i labiodentalni frikativi) /p/ (bezvučni; okluziv; bilabijalni; nenazalni).

Bezvučni (/p/ ~ /b/): *pæ̃ræm* 'perem' ~ *bæ̃ræm* 'berem', *puôl* 'pola' ~ *buôl* 'bol', *prâti* 'prati' ~ *brâti* 'brati', (*k*)*apâti* 'kopati' ~ (*z*)*abâti* 'zobati', *zapîti* 'zapiti' ~ *zabîti* 'zabiti' (na kraju riječi: *stôp*, *zôb*); **okluziv** (/p/ ~ /f/): *plâçæ* 'plače' ~ *flâçæ* 'rublje (za pranje)', *patrapîti* 'naglo poklopiti' ~ *patrfîti* 'pogoditi (ciljajući)'; (**bi**)**labijalni** (/p/ ~ /t/): *pæ̃rsi* 'prsa, grudi' ~ *tæ̃rsi* 'trsovi, čokoti', *kapâç*

‘veća motika s četvrtastim sječivom’ ~ *katáč* ‘kotač’, *kærp* (mn G) ‘krpa’ ~ *kært* ‘krt, krtica’; **nenazalni** (/t/ ~ /m/): (*mî smæ*) *pîli* ‘mi smo pili’ ~ (*õni su*) *mîli* ‘oni su dragi, umiljati’.

/b/ (zvučni; okluziv; bilabijalni; nenazalni)

Zvučni (v. /p/ ~ /b/); **okluziv** (/b/ ~ /v/): (*õn jæ*) *bõl* ‘on je boo’ ~ *võl* ‘vol’, (*na*) *bædre* ‘na bedru’ ~ *vædre* ‘vedro’, (*íti*) *brât* ‘(i)ci brati’ ~ *vrât* ‘vrat’, *zõbi* (jd G) ‘zobi’ ~ *zõvi* ‘zovi’, (**bi**)**labijalni** (/b/ ~ /d/): *bõsti* ‘bosti’ ~ *dõsti* ‘dosta’, *buõl* ‘bol’ ~ *duõl* ‘nizbrdica’, *kabîl* (mn G) ‘kobila’ ~ (*on jæ*) *kadîl* ‘on je dimio’, *zîbati* ‘njihati, zibati’ ~ *zîdati* ‘zidati’; **nenazalni** (/b/ ~ /m/): (*õne jæ*) *bõle* ‘ono je bolo, ubadalo’ ~ *mõle* ‘malo’, *rõba* ‘roba’ ~ *rõma* ‘rame’, *hbîti* ‘ubiti’ ~ *hmîti* ‘umiti’, *bõha* ‘buha’ ~ *mõha* (jd G) ‘mah; trená’, *buõst* (supin) ‘bosti’ ~ *muõst* ‘most’ ~ *buõst*, (*k*)*abîlica* ‘kobilica; skakavac’ ~ (*g*)*amîlica* ‘kamilica’.

/f/ (bezvučni; labiodentalni frikativ)

bezvučni (/f/ ~ /v/): *fiêst* ‘zgodan, lijep’ ~ *viêst* ‘novost, vijest’, *patrõfim* ‘pogodim’ ~ (*s*) *patrõvim* ‘s blagdanom Sv. Petra’; **frikativ (labiodentalni)** (/f/ ~ /s/): *færkati* ‘frkati’ ~ *særkati* ‘srkati’.

/v/ (zvučni; labiodentalni frikativ).

zvučni (v. /f/ ~ /v/); **frikativni (labiodentalni)** (v. /b/ ~ /v/): *våbil* ‘vabio, mamio’ ~ *zåbil* ‘zabio’, *vliêçi* ‘vući’ ~ *zliêçi* ‘izvući; (on) izliječi’, (*pat*)*kåvati* ‘potkivati’ ~ *kåzati* ‘pokazivati’.

DENTALNI (apikodentalni) okluzivi

/t/ (bezvučni; okluziv; dentalni; nenazalni)

Bezvučni (/t/ ~ /d/): *tê* ‘tada’ ~ *dê* ‘gdje’, *tuõ* ‘to’ ~ *duõ* ‘tko’, (*s*) *trågi* ‘s tragovima’ ~ *drågi* ‘dragi’, *låtica* ‘letvica’ ~ *lådica* ‘ladica, pretinac’, *patîrati* ‘razbijati’ ~ *padîrati* ‘rušiti, uništavati’, *patriêti* ‘razbiti’ ~ *padriêti* ‘porušiti’; **okluziv** (/t/ ~ /s/): *tiê* (mn G) ‘tih, tihjeh’ ~ *siê* ‘svih’, (*h*)*katåti* ‘uprljati, zablattiti’ ~ *kasåti* ‘kosati’, *kûta* ‘kuta’ ~ *kûsa* ‘kuja’; **dentalni** (v. /t/ ~ /p/); **nenazalni** (/t/ ~ /n/): *tõm* ‘ondje’ ~ *nõm* ‘nama’, *mõti* ‘(daj) zabavljaj (dijete); zadržavaj’ ~ *põti* ‘putovi’.

/d/ (zvučni; okluziv; dentalni; nenazalni)

Zvučni (/d/ ~ /t/); **okluziv** (/d/ ~ /z/): (*h*) *dîmu* (jd L) ‘u dimu’ ~ *zîmu* (jd A) ‘zimu’, *driêva* ‘(postolarski) kalupi’ ~ (*õn*) *zriêva* ‘on izgura u kut’, *dabîti* ‘dobiti’ ~ *zabîti* ‘zabiti’, *vadîti* ‘voditi (za ruku; pjesmu)’ ~ *vazîti* ‘voziti (na kolicima)’; **dentalni** (v. /d/ ~ /b/); **nenazalni** (/d/ ~ /n/): *dõšel* ‘došao’ ~ *nõšel* ‘našao’, *dõga* ‘dužica (od bačve)’ ~ *nõga* ‘noga’, *rõda* ‘roda’ ~ *rõna* ‘rana’, *sõdi* ‘sudovi, tribunalni’ ~ *sõni* ‘saone’, (*g*)*rûda* ‘gruda’ ~ (*k*)*rûna* ‘kruna’.

AFRIKATE (piskave i šuštave) te (piskavi i šuštavi) FRIKATIVI

Afrikate ćemo obraditi u slijedu s okluzivima (između /t/ i /k/ te /d/ i /g/). Pritom treba istaknuti da piskavim i šuštavim afrikatama u govoru Jesenja odgovaraju također (apiko-dentalni) piskavi i šuštavi frikativi, koji se izdvajaju od drugih frikativa, pa bi se afrikate mogle prikazati i posebno, nakon okluziva, ali prema apikodentalnom mjestu artikulacije. Budući da se s energičnošću tih glasova bolje vezuje bezvučnost nego zvučnost, bezvučne su afrikate u jezicima češće i stabilnije (Martinet 1956: 27). Tako je i u govoru Jesenja, pa je pored uobičajenih /c/ i /č/ fonem /ǰ/ razmjerno rijedak (uglavnom u posuđenicama), a za niz /dz/ postoji dvojba je li to poseban fonem ili niz od dvaju fonema. Takve se artikulacije obično tumače monofonematski, ali se u nekim slučajevima (i jezicima) mogu tumačiti i bifonematski. Na granicama morfema (ili na potencijalnim granicama morfema), ni u govoru Jesenja, zbog takvih realizacija, nije se uvijek lako odlučiti za jedno od dvaju tumačenja. Npr. prema realizacijama *acĕkati*, *adzǰĕjti*, *pacipâvati*, *padžǰĕjti* imamo i realizacije *at.sĕkati* ili *ad.sĕkati*, *ad.zǰĕjti*, *pad.sipâvati* ili *pat.sipâvati*, *pad.žǰĕjti* pa granica između bifonematskog i monofonematskog tumačenja ostaje fluidna. Mi smo se odlučili za monofonematsko tumačenje ako nije riječ o granici među morfemima. Kako god bilo, osim na granici morfema monofonematski status za /c/, /č/ i /ǰ/ nije upitan. U pitanje dolazi samo /dz/ kao poseban jedinstven fonem.

/c/ (bezvučni; afrikata; piskavi)

Bezvučni (/c/ ~ /dz/). Za opreku bezvučno ~ zvučno navodimo jedan koliko toliko vjerodostojan primjer, a razlozi će tomu biti objašnjeni uz ‘fonem’ /dz/ (ili /z/). To je opreka (*ón*) *acvîra* ‘on otapa salo, pravi čvarke’ ~ *adzvîra* ‘prestane izvirati, presuši’. Ovaj smo posljednji glagol zabilježili samo kod jednoga govornika koji ga je upotrijebio govoreći, napola ozbiljno, o izvoru koji je presušio (*i zvirônek adzvîra* ‘i izvor prestane izvirati’); **afrikata** (/c/ ~ /s/; *câpa* ‘šapa’ ~ *sâpa* ‘dah, sapa’, *kôca* ‘štuca’ ~ *kôsa* ‘kosa’, (*pri*) *kuôcu* ‘kod svinjca’ ~ (*pri*) *kuôsu* ‘kod ptice kosa’, *pâc* ‘salamura’ ~ *pâs* ‘pojas’); **piskavi** (/c/ ~ /č/) (*cûc* ‘penis’ ~ *čûč* (mn G) ‘kokoši’, *pûca* ‘djevojka’ ~ *pûča* ‘krpa’, *pûc* (mn G) ‘djevojaka’ ~ *pûč* (mn G) ‘krpa’;

(/dz/) (zvučni; piskavi; afrikata)

Za utvrđivanje nedvojbenoga statusa elementa /dz/ ima nekoliko poteškoća. Prvo, taj element nalazimo samo u internom položaju riječi, a nemamo primjera u kojima bi dolazio na početku ili na kraju riječi. Drugo, u sredini riječi dolazi gotovo isključivo između samoglasnika i zvučnog suglasnika (-dzv-, -dzd-, -dzg-, -dzn-) a rjeđe u intervokalnom položaju (*adzîbati*, *padzîdati*), s tim da u većini tih slučajeva /dz/ dolazi na granici morfema (*adzvâti* (*sæ*) ‘odgovoriti na dozivanje’, *uôdzval* (*sæ jæ*) ‘odgovorio je na dozivanje’, *padzîdati* ‘poduprijeti zidanjem

zida', *adzibati* 'odnjihati', *adzvõnati* 'odzvanjati', *adzæjti* 'oduzeti', *adzvõna* 'izvana', *adznõtra* 'iznutra', *adzduõl* 'odozdola', *adzguõr* 'odozgora', *adznõkel* 's poda, s tla', *adzduõma* 'od kuće, od doma'). I treće, rijetki su primjeri u kojima /dz/ dolazi neovisno o granici morfema (*mudzgãti* 'sisati, cuclati', (*õn*) *mũdzga* 'on siše, cucla', *biẽdzga* 'bazga', *miẽdzga* '(biljna) srćika', *mũdzg* 'soćna sredina, moždina'), s tim da kod nekih govornika neke od tih rijeći nešto rjeđe dolaze i s fonemom /z/ (*biẽzga*, *miẽzga*, *mũzg*), dok su primjeri za *muzgãti*, ((*õn*) *mũzga*) iznimni. Kako god bilo, ako govorimo o fonemu /dz/, on je marginalan u sustavu, ili 'fonem u nastajanju'.

Zvućni (v. /c/ ~ /dz/); **afrikata** (/dz/ ~ /z/; (*õn sæ jæ*) *uõdzval* 'on je odgovorio na dozivanje' ~ (*õn sæ jæ*) *uõzval* 'on je u crkvi dao objaviti svoje vjenćanje', *padzĩdati* 'poduprijetiti zidanjem' ~ *pazĩdati* 'pozidati redom', *adzvõna* 'odzvanja, dovršava se zvonjava' ~ *azvõna* 'zvonjenjem se nešto najavljuje'; **piskavi** (/dz/ ~ /d/, nemamo primjera).

/s/ (bezvućni; frikativ; piskavi)

Bezvućni (/s/ ~ /z/, *svãti* 'svatovi' ~ *zvãti* 'zvati', *sĩjĩći* 'svući' ~ *zĩjĩći* 'navući na hrpu', *kõsa* 'kosa' ~ *kõza* 'koza', *lãsi* 'kosa, vlasi' ~ (*on*) *lãzi* 'on plazi'); **frikativ** (/s/ ~ /c/, v. /c/ ~ /s/); **piskavi** (/s/ ~ /š/; *senĩca* '(ptica) sjenica' ~ *šenĩca* 'pšenica', *sĩla* 'žurba, hitnja' ~ *šĩla* (jd G) 'šila', *kasĩćka* 'mala kosa za košenje' ~ *kašĩćka* 'mala košćica', *nasĩti* 'nositi' ~ *našĩti* 'našiti, našivati', *nõs* (mn A) 'nas' ~ *nõš* 'naš'.

/z/ (zvućni; piskavi; frikativ)

Zvućni (/z/ ~ /s/, v. /s/ ~ /z/); **frikativ** (/z/ ~ /dz/, v. /dz/ ~ /z/); **piskavi** (/z/ ~ /ž/, *zãmļa* 'zemlja' ~ *žãmļa* 'žemićka, zemlja', (*õn jæ*) *zval* 'on je zvao' ~ *žval* (mn G) 'žvala', (*z*) *jæžu* 's bijesom, ljutnjom' ~ (*na*) *jæžu* 'na ježu', *prezĩvati* (*sæ*) 'zvati se prezimenom' ~ *prežĩvati* 'preživati'.

/ć/ (bezvućni; afrikata; šuštavi)

Bezvućni (/ć/ ~ /ǧ/, (*on*) *mãćæ* 'on baca, stavlja' ~ *mãǧæ* 'meće, granice među zemljišnim parcelama'); **afrikata** (/ć/ ~ /š/, (*õn*) *ćãra* 'on šara' ~ *šãra* 'šarena', *kãća* 'zmija' ~ *kãša* 'kaša', *rići* (imperat.) 'ritaj' ~ *riši* (imperat) 'riši', (*õn*) *pũćæ* 'on ćupa (iz zemlje)' ~ (*on*) *pũšæ* 'on puše'; **šuštavi** (/ć/ ~ /c/, v. /c/ ~ /ć/).

/ǧ/ (zvućni; afrikata; šuštavi)

Iako primjera za pojavnost toga fonema ima malo, on dolazi kako na početku i na kraju rijeći (npr. *ǧũńǧ* 'ukrasna perlica, biser', *ǧĩpiti* 'lupiti nogama; ljnosnuti', *ǧuõl* 'nadimak muške osobe') tako i u sredini rijeći (npr. *rĩǧi* 'riđ').

Zvućni (/ǧ/ ~ /ć/, v. /ć/ ~ /ǧ/); **afrikata** (/ǧ/ ~ /ž/; (*v*) *ĩǧu* (jd A) 'melodiju' ~ (*za*) (*h*) *ĩžu* 'iza kuće'); **šuštavi** (/ǧ/ ~ /dz/). Iako primjera za minimalne parove ima malo (ili ih gotovo i nema), treba istaknuti da se primjeri za taj fonem nalaze kako za početni tako i za finalni položaj u rijećima te u sredini rijeći. U sredini

riječi često dolazi na granici morfema pa bi se mogao promatrati i kao slijed fonema /d+ž/ (npr. *padžǎjti* ‘nisko požeti’ ~ *pažǎjti* ‘požnjeti’).

/š/ (bezvučni; frikativ, šuštavi)

Bezvučni (/š/ ~ /ž/): *šupa* ‘šupa’ ~ *župa* ‘(domaća) gusta (prežgana) juha’, *šila* (jd G) ‘šila’ ~ *žila* ‘žila’, *mūšica* ‘mušica’ ~ *mūžica* ‘mala močvarica’, *zadušiti* ‘ugušiti’ ~ *zadužiti* ‘zadužiti (u novcu)’; **frikativ** (/š/ ~ /č/, v. /č/ ~ /š/); **šuštavi** (/š/ ~ /s/, v. /s/ ~ /š/).

/ž/ (zvučni; šuštavi; frikativ)

zvučni (v. /š/ ~ /ž/); **frikativ** (v. /ǧ/ ~ /ž/); **šuštavi** (v. /z/ ~ /ž/).

PALATALNI (/tvrdo/nepčani) suglasnici

/j/ (sonant, ili glide, ili frikativ; palatalni)

frikativ (/j/ ~ /j̥/): *muōj* ‘moj’ ~ *muōj̥* ‘moljac’ (riječ dolazi samo kod starijih, kod mlađih *muōlec*), *šijti* ‘šiti’ ~ *šij̥ti* ‘štitnici na kapi’; /j/ ~ /ń/, *ri̯baj* ‘trljaj, ribaj, peri’ ~ *ri̯bań* (mn G) ‘trljanja, ribanja, pranja’, (*m*)*ōjica* ‘majica’ ~ (*b*)*ōńica* ‘vrsta vjedra za čuvanje hrane’; **palatalni** (/j/ ~ /z/): *jūtra* (jd G) ‘jutra’ ~ *zūtra* ‘sutra’.

Palatalizirane realizacije samo su kontekstualne varijante suglasničkih fonema (npr. većina suglasničkih fonema ispred /ie/, ili pak fonem /l/ ispred /i/).

VELARNI okluzivi i frikativ

/k/ (bezvučni; okluziv; velarni)

Bezvučni (/k/ ~ /g/): *káč* (mn G) ‘zmija’ ~ *gáč* (mn G) ‘gaća’, *klás* ‘klas’ ~ *glás* ‘glas’, *kasíti* ‘kositi’ ~ *gasíti* ‘gasiti’, *kǎerma* ‘(trava kao) krmivo’ ~ *gǎerma* (jd G) ‘grma’, *lakāti* ‘lokati’ ~ *lagāti* ‘lagati’, (*ōn jæ*) *zmōkel* ‘on je pokisao’ ~ (*ōn jæ*) *zmōgel* ‘on je pribavio’, *zmōkla* ‘pokisla’ ~ *zmōgla* ‘pribavila’; **okluziv** (/k/ ~ /h/): *kadíti* ‘dimiti, kaditi’ ~ *hadíti* ‘hodati’, (*ōn*) *kíti* ‘on kiti’ ~ (*on*) *híti* ‘on baci’, *štríkati* ‘plesti’ ~ *štrihati* ‘udarati vrhom snopa s klasjem žita da bi se ovršilo klasje’, *pūkati* ‘čupati (iz zemlje)’ ~ *pūhati* ‘puhati’, (*ōni su*) *pasēkji* ‘oni su posjekli’ ~ (*ōni su*) *pasēhji* ‘oni su posahli, posušili se’, *štrík* ‘konop, uže’ ~ *štrih* ‘razina; oznaka (potez, crta)’, *mōk* (mn G) ‘muka’ ~ *mōh* ‘zamah; (kratak) tren’; **velarni** (/k/ ~ /t/): *kiē* ‘tko’ ~ *tiē* ‘taj’, *kák* ‘kako’ ~ *ták* ‘tako’, *kēlike* ‘koliko’ ~ *tēlike* ‘toliko’, *kasāti* ‘kosati’ ~ *tasāti* ‘tesati’, (*ōna jæ*) *píkala* ‘ona je bola, ubadala’ ~ (*ōna jæ*) *pítala* ‘ona je tovila’, *kít* (mn G) ‘pletunica (kose)’ ~ *kík* (mn G) ‘popita, kika (bolest na ptičjem jeziku)’.

/g/ (zvučni; okluziv; velarni)

Zvučni (v. /g/ ~ /k/); **okluziv** (/g/ ~ /h/): *gadíti* ‘goditi’ ~ *hadíti* ‘hodati’, *gláčicæ* ‘dlačice’ ~ *hláčicæ* ‘hlačice’; **velarni** (/g/ ~ /d/): *gōsti* ‘svadba, pir’ ~ *dōsti* ‘dosta’, (*na*) *gruōbu* ‘na grobu’ ~ (*na*) *druōbu* ‘na utrobi’, *vagiēr* ‘ždrepanik, vagir’ ~ *vadiēr* ‘brušnjača, vodir’, *lagāti* ‘lagati’ ~ (*g*)*ladāti* ‘glodati’, *trâg* ‘trag’ ~ *trâk* (mn G) ‘traka’.

/h/ (/x/) (frikativ; velarni)

Frikativ (v. /k/ ~ /h/); **velarni** (/h/ ~ /s/: *hærkati* ‘hrkati’ ~ *særkati* ‘srkati’, *hūkati* ‘hukati’ ~ *sūkati* ‘sukati’, *htapīti* ‘utopiti’ ~ *stapīti* ‘prigrrijati, utopliti’, *htægnati* ‘dospjeti, stići’ ~ *stægnati* ‘istegnuti; produžiti’, *mūha* ‘muha’ ~ *mūsa* ‘mala prljavica, zamazanka’, *rāhla* ‘rahla’ ~ (*ōna jæ*) *rāsla* ‘ona je rasla’, *prāhæ* (mn A) ‘prahove, praške’ ~ *prāsæ* ‘prase’, *brūh* ‘kila, bruh’ ~ *brūs* ‘brusni kamen, brus’.

Ispred bezvučnih okluziva, te osobito ispred velarnih fonema /k/ i /g/, fonem /h/ ostvaruje se kao velarni frikativ [x] (te kao [ɣ] ispred /g/), u ostalim pozicijama, osobito među vokalima, na početku riječi ispred vokala i na kraju riječi iza vokala, uglavnom kao bezvučni faringalni frikativ [h]. Kod rijetkih govornika (uglavnom starijih žena) u finalnom položaju mjesto /-h/ zabilježili smo i /-f/: *lapūf* ‘lopuh’, *brūf* ‘bruh, kila’, *likūf* ‘likovo’, *žmōf* ‘okus’, *krūf* ‘kruh’. I inače je fonem /h/ nestabilan u nekim slučajevima. Npr. za ‘odmah’ se kaže *ōdma*, mjesto očekivanoga *h hižu* ‘u kuću’, *h hiži* ‘u kući’ ostvaruje se *fīžu, fīži*.

NAZALI

Kao što palatalno /j/ nema (u fonološkom smislu riječi) bezvučnoga para, pa je uvijek samo zvučno, tako su fonološki samo zvučni nazali, laterali i vibrant (tj. nemaju odgovarajućega bezvučnoga para).

Nazalni suglasnici su u usnoj šupljini okluzivi, ali pritom struja zraka ima slobodan prolaz kroz nosnu šušljinu. Kontekstualne varijante nazalnih fonema mjesto okluzije mogu imati i tjesnac u usnoj šupljini ([ŋ, ɲ]).

/m/ (bilabijalni; nazalni)

Nazalni (v. /b/ ~ /m/): *mōha* (jd G) ‘mah; trenja’ ~ *bōha* ‘buha’, *muōst* ‘most’ ~ *buōst* (supin) ‘bosti’, *rōma* ‘rame’ ~ *rōba* ‘roba’, (*g*)*amiļica* ‘kamilica’ ~ (*k*)*abiļica* ‘kobilic; skakavac’; **(bi)labijalni** (/m/ ~ /n/, *nōk(lu)* ‘na pod, na tlo’ ~ *mōk(re)* ‘mokro’, *rōma* ‘rame’ ~ *rōna* ‘rana’, (*k*)*ūmica* ‘kuma, (dobra) susjeda’ ~ (*kr*)*ūnica* ‘krunica’, *predōm* ‘prodam’ ~ *predōn* ‘prodan’; (/m/ ~ /n/, *muōj* ‘moj’ ~ *nuōj* ‘njoj’, (z) *mō* ‘s mojom’ (samo kod neke starice, inače (z) *mōju*) ~ (ž) *nō* ‘s njom’). Ispred /f/ i /v/ ostvaruje se kao labiodentalni nazal [m̥] (npr. *klōmfā* [klōmfā] ‘skoba, klamfa’).

/n/ (dentalni; nazalni)

Nazalni (v. /n/ ~ /d/); **dentalni** (/n/ ~ /m/, v. /m/ ~ /n/; /n/ ~ /n̥/): (*nō*) *nu* ‘na onu’ ~ (*nō*) *nu* ‘na nju’, *nī(šer)* ‘nitko’ ~ *nī(hav)* ‘njihov’, *paštænxæ* ‘pošteno’ ~ *paštænæ* ‘poštenje’, (*g*)*ēnati* ‘pomaknuti, pokrenuti’ ~ (*h*)*ēnati* ‘jenjati, oslabjeti’, *piēn* (mn G) ‘pjena’ ~ *piēn* ‘panj’. Ispred /k/ i /g/ ostvaruje se kao [ŋ] (npr. u osobnim imenima *ōnka* ‘anka’, *jōnke* ‘Janko’ izgovor je [ōŋka], [jōŋke], u riječima kao *fāļinga* ‘nedostatak’, *cōļinga* ‘redovita isplata’, *bānka* ‘novčanica od

deset apoena' izgovor je [fǎ̌ɲɲɔŋga], [cǔ̌ɲɲɔŋga], [bǎ̌ŋka]). Inače ispred /k/ vrlo često dolazi /ń/ (*vǔ̌ńkuš* 'jastuk', *gǔ̌ńk* 'predsoblje, hodnik; (drveni) trijem', *sǔ̌ńkati* (*sǔ̌e*) 'sanjkati se', *zǔ̌ńka* 'uzao, zamka', *jǔ̌ńka* 'suknja').

/ń/ (nazalni; palatalni)

Nazalni (/ń/ ~ /ɲ/): *ńǐ* (*hav*) 'njihov' ~ *ɲǐ* (*pa*) 'lipa', *miēńi* 'manji' ~ *miēɲi* 'klizišta (terena)', (*k*)*ǔ̌ń* 'konj' ~ (*b*)*ǔ̌* 'jače, više; bolje', (*miēh*)*eń* 'mahovina' ~ (*pǎž*)*eɲ* 'papak, pandža'; **palatalni** (v. n ~ /ń/, /m/ ~ /ń/).

LATERALI

/l/ (dentalni; lateral)

Dentalni (/l/ ~ /ɭ/): *lǔ* (*cki*) 'tuđi, strani' ~ *ɭǔ* (*di*) 'ljudi', *vesǎla* 'vesela' ~ *vesǎɭa* (jd G) 'veselja', (*něke jǎe*) *pǔ̌kle* 'nešto je puklo' ~ *pǔ̌kɭe* 'poslije, zatim', *kuǔla* ('zaprežna) kola' ~ *kuǔɭa* (zb G) 'hrpe, svežnja kolaca', (*ona jǎe*) *prǎela* 'ona je prela' ~ *prǎɭa* 'prelja', (*ona jǎe*) (*z*)*mǎela* 'ona je pomela' ~ *mǎɭa* 'brašno', (*vǔ̌l jǎe*) *bǔ̌l* 'vol je boo' ~ *bǔ̌ɭ* 'više, jače; bolje'. Fonem /l/ ne dolazi ispred fonema /i/ jer dolazi do neutralizacije s fonemom /ɲ/ koji predstavlja oba fonema (usp. *ɲǐpa*, *ɲǐst*, *ɲǐzati*); **lateral** (/l/ ~ /r/): *lǎstavica* 'lastavica' ~ *rǎstavica* 'mala skupina snopova složenih u stožac', *lǔnc* 'lanac' ~ *rǔnc* 'naramenica', (*ǔna sǎe*) *pabǐla* 'ona se izudarala, nabila' ~ (*ǔna*) *pabǐra* 'ona ubire, pobire', *mǔlati* 'ličiti (zidove)' ~ *mǔrati* 'mariti', *splǎesti* 'isplesti' ~ *sprǎesti* 'ispresti', (*on jǎe*) *dǎl* 'on je dao' ~ *dǎr* 'dar; milodar', *šǎl* 'šal' ~ *šǎr* 'šaš'.

/ɲ/ (palatalni; lateral)

Palatalni (v. /l/ ~ /ɲ/); **lateral** (/ɲ/ ~ /r/): *ɲǎži* 'liježi' ~ *rǎži* 'reži', *rǐti* (jd G) 'stražnjica' ~ *ɲǐti* (jd G) 'prvi čisti sok od grožđa prije prešanja'.

VIBRANT

/r/ (dentalni; vibrant)

dentalni (apikalni postdentalni); da bi se izdvojio kao jedini vibrant u sustavu, /r/ bi se mogao staviti u opreku sa svim suglasnicima danoga govora; **vibrant** (v. /l/ ~ /r/; v. /ɲ/ ~ /r/).

* * *

Za potpuniji opis suglasničkih fonema trebalo bi prikazati i suglasničke skupine, koje dolaze kako na početku (ispred samoglasnika) tako u sredini riječi (između samoglasnika) i na kraju riječi (iza samoglasnika). Npr. suglasnička skupina /st/ dolazi u sve tri pozicije (*stǎti* 'stajati', *dǔsti* 'dosta', *mǔst* 'mast'), ali npr. skupina /kr/ dolazi samo na početku i u sredini riječi, ali ne i na kraju (usp. *krǎsti* 'krasti', *muǔkra* 'mokra', ali *mǔker* 'mokar'), skupina /rt/ dolazi u sredini i na kraju riječi, ali nije moguća na početku (usp. *mǎrti* 'možda', *mǔrt* 'žbuka', ali te skupine nema na početku riječi).

Sustav konsonantskih fonema (i njihovih osnovnih varijanata) mogao bi se sažeti u ovoj tablici:

		Labijali		Dentali	Piskavi	Šuštavi	Palatali	Velari
		Bilabijali	Labiodentali					
Okluzivi i afrikate	Bezvučni	p		t	c	č		k
	Zvučni	b		d	(dz)	čć		g
Frikativni	Bezvučni		f		s	š		x ([h])
	Zvučni		v		z	ž	j	
Nazali		m	[m]	n			ń	[ŋ]
Laterali				l			ł	
Vibrant				r				

Opće je pravilo u našem govoru da se samoglasnici i suglasnici u riječima izmjenjuju, tj. oni su u kontrastu i ne stoje u opreci jedni prema drugima. Rijetki su slučajevi kada (npr. na granici morfema) jedni za drugima dolaze dva samoglasnika (*za.arāti* ‘zaorati’, *za.uôral* ‘zaorao’, *pre.iskāti* ‘pretražiti’). Za potpuniji prikaz suglasničkih fonema bilo bi također nužno i korisno navesti i sve suglasničke skupine u koje ulaze suglasnici na početku riječi (ispred samoglasnika), u sredini riječi (među samoglasnicima) te na kraju riječi (iza samoglasnika).

Literatura

- Brozović, Dalibor. 1988. Kajkavsko narječje. *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod Miroslav Krleža.
- Brozović, Dalibor. 2007. *Fonologija hrvatskoga standardnog jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Brozović, Dalibor; Lisac, Josip. 1981. Začretje (OLA 29). *Fonološki opisi srpsko-hrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 315–323.
- Celinić, Anita. 2011. Gornjosutlanski dijalekt kajkavskoga narječja u svjetlu fonologije. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 17, Zagreb, 19–60.
- Celinić, Anita; Menac-Mihalić, Mira. 2017. Izoglosa progresivnoga pomaka starih praslavenskih cirkumfleksa na području hrvatskoga jezika. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 21, Zagreb, 91–110.
- Ivšić, Stjepan. 1936. Jezik Hrvata kajkavaca. *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 48, Zagreb, 47–88.
- Jedvaj, Josip. 1956. Bednjanski govor. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 1, Zagreb, 279–330.
- Kovačec, August. 1989. Četverotonski prozodijski sustav nekih kajkavskih govora. *Govor*, IV/2, Zagreb, 13–27.¹
- Kovačec, August. 1990a. Le système prosodique à quatre tons dans quelques parlers kaikaviens. *Wiener Slavistischer Almanach. Festschrift Lubomir Đurovič zum 65. Geburtstag*, 25–26, Wien, 247–255.
- Kovačec August. 1990b. O razvoju vokalizma u dvama susjednim kajkavskim govorima. *Suvremena lingvistika*, 29–30, Zagreb, 51–60.
- Kovačec, August. 2013. Dvostruki oblici imperativa u jednom kajkavskom govoru. *Od indoeuropeistike do kroatistike. Zbornik u čast Daliboru Brozoviću*. Ur. Ranko Matasović. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 223–229.
- Kovačec, August. 2019. Sklonidba imenica u govoru Jesenja. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 23, Zagreb, 1–30.
- Lončarić, Mijo. 1996. *Kajkavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Maresić, Jela. 1992. Fonološki i morfološki opis govora Podravske Sesveta. *Rad HAZU*, 446, Zagreb, 71–92.
- Maresić, Jela. 2005. Govor i rječnik Molvi. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 16, Zagreb, 1–124.

---

¹ Članak je objavljen bez autorske korekture pa je na str. 20 i 23 veći broj pogrešaka u akcentuaciji.

- Marinković, Marina. 2018. *Kajkavski govori istočnoga Gorskoga kotara*. Zagreb – Delnice: Hrvatska sveučilišna naklada – Ogranak Matice hrvatske u Delnicama.
- Martinet, André. 1956. *La Description phonologique avec application au parler franco-provençal d'Hauteville (Savoie)*. Genève – Paris.
- Martinet, André. 1980. *Éléments de linguistique générale. Nouvelle édition mise à jour*. Paris.
- Menac-Mihalić, Mira; Celinić, Anita. 2012. *Ozvučena čitanka iz hrvatske dijalektologije: sveučilišni udžbenik s nosačem zvuka*. Zagreb: Knjigra.
- Zečević, Vesna. 1993. *Fonološke neutralizacije u kajkavskom vokalizmu*. Zagreb: Zavod za hrvatski jezik.

Description du système phonologique du parler de Jesenje

Résumé

Le parler de la plus grande partie de la commune (et de la paroisse) de Jesenje fait partie du groupe des parlers kajkaviens archaïsants de la région de Zagorje et de la vallée de la rivière Bednja.

Sa prosodie ('prosodie du mot') est caractérisée par quatre accents mélodiques (quatre tons) à fonction distinctive: un accent lent (cr. 'tromi naglasak'; toujours avec une ligne mélodique ascendante ou descendante régulière; noté par /[˘]/), un accent descendant (long descendant) (noté par /[˘]/), un accent montant-plan-montant (ou circonflexe) (noté par /[˘]/) et un accent dissyllabique et à deux sommets ou à deux pointes (noté par /[˘]/ sur la première des deux syllabes). La fonction distinctive des accents mélodiques est illustrée par un grand nombre d'exemples (cités souvent dans un contexte plus ample), parmi lesquels on ne trouve que rarement les oppositions quadruples comme celles dans les exemples *pīla* '(de la) boisson' (génitif singulier neutre) ~ *pīla* '(les) boissons' (nominatif et accusatif pluriel neutre) ~ (*ōna jæ*) *pīla* '(elle) a bu' (participe passé) ~ *pīla* '(la) scie' (nominatif singulier féminin), ou encore *tă̂cu* '(la) tante' (accusatif singulier féminin) ~ (*s*) *tă̂cu* '(avec la) tante' (instrumental singulier féminin) ~ (*pri*) *tă̂cu* '(chez l') oncle' (locatif singulier masculin) ~ *tă̂cu* '(à l') oncle' (datif singulier masculin).

Quant au vocalisme, on décrit tout d'abord les voyelles accentuées en définissant chaque phonème à l'aide de quelques paires minimales. Avec l'accent lent on a les voyelles /ī, ě, ǣ, ǣ̄, ǔ, ū/ et avec les trois autres accents (/[˘], [˘], [˘]/) on a les voyelles /i, iê, â, ô, uô, û/, /i, iê, ǣ, ǣ̄, ô, uô, ū/, /i, iê, ǣ, ǣ̄, ô, uô, ū/. Cependant, il faut mettre en évidence le fait que [e] avec l'accent lent et /ie/ avec les trois autres accents sont les variantes du même phonème (/ [e, ie] /). En même temps, l'opposition /o/ ~ /uo/ (des combinaisons /ô/ ~ /uô/, /ō/ ~ /uō/ et /ö/ ~ /uö/) se

neutralise lorsqu'elle se combine avec l'accent lent et, au lieu des deux phonèmes vocaliques en opposition, on n'a que /õ/. Dans la position atone, l'inventaire des phonèmes vocaliques est réduit. Dans les syllabes qui suivent après la syllabe accentuée, il n'y a que cinq voyelles (/i, e, æ, a, u/), réduites parfois au nombre de quatre (/i, e, a, u/) dans les syllabes finale qui ne sont pas des désinences de déclinaison ou des désinences verbales (pour exprimer le nombre et la personne). Dans les syllabes qui précèdent la syllabe accentuée, l'inventaire des phonèmes vocaliques est réduit normalement à quatre unités (/i, e, a, u/, parce que le phonème /a/, dans cette position, correspond aux oppositions /a/ ~ /æ/ et /a/ ~ /uo/ sous l'accent (une sorte de 'akanye', à la russe), tandis que le phonème /u/, dans cette position, correspond à l'opposition /o/ ~ /a/ sous l'accent. Il faut mettre en relief aussi le fait que l'opposition /e/ ~ /a/, dans cette position, est instable, et l'on pourrait parler d'une tendance à réduire l'inventaire des voyelles, dans les syllabes préaccentuelles à trois unités. Grâce avant tout au fait que la place de l'accent change très souvent dans différentes formes de déclinaison et de conjugaison, les alternances vocaliques (entre les voyelles accentuées et les voyelles atones) jouent un rôle important dans la morphologie nominale et verbale ainsi que dans la formation des mots.

Les phonèmes consonantiques sont définis d'après leur point d'articulation (labiales, /apico/dentales, palatales, vélaire), et le mode de leur articulation (occlusives et affriquées, fricatives; nasales, latérales et une vibrante). Les occlusives et les affriquées opposent les phonèmes sourds aux phonèmes sonores et (exception faite du phonèmes palatal /j/ qui ne connaît pas de paire sourde et du phonème vélaire /h/ qui ne connaît pas de paire sonore), ce qui vaut aussi pour les fricatives. Les nasales, les latérales et la vibrante sont toujours phonologiquement sonores (l'opposition avec les phonèmes sourds correspondants n'existe pas, elle n'est pas possible). Quant aux consonnes affriquées, les affriquées sonores (/ǰ/, /z/ ou /dz/) sont considérablement moins fréquentes que les affriquées sourdes (/č/ et /c/). Tandis que /ǰ/, bien que assez rare, apparaît dans toutes les positions (initiale, médiane et finale : *ǰũňǰ* 'perle', *rǰi* 'roux'), l'existence d'un phonème /z/ n'est pas sûre et c'est pourquoi on a préféré de le noter à l'aide de la séquence /dz/. Tout d'abord, il faut préciser que /dz/ n'apparaît ni en position initiale ni en position finale. Excepté à la frontière entre les morphèmes (*adzǰiti* 'enlever, ôter; priver'), /dz/ apparaît très rarement en position médiane entre deux voyelles. En position médiane /dz/ est, le plus souvent, le premier élément des groupes consonantiques /-dzd-/, /-dzg-/, /-dzn-/, /dzv-/ (*adzduôl* 'du dessous', *adzduôma* 'de chez soi, de sa maison', *adzguôr* 'd'en haut; du dessus', *adzvûna* 'du dehors'), et de nouveau à la frontière entre les morphèmes. Rares sont les unités où /dz/ ne se trouve pas à la frontière entre deux morphèmes, comme par exemple *biëdzga* 'sureau', *miëdzga* 'moelle (d'une tige)', *mûdzg* 'moelle (épine)', *mudzgáti* 'su-

cer'. Mais, sauf pour les mots *mûdzg* et *mudzgǎti* où la prononciation [mûzg], [muzgǎti] est plutôt rare, un grand nombre de sujets parlants prononce, facultativement, aussi [biězga], [miězga]. Le phonème /z/ (ou /dz/) est un phonème affriqué marginal. Pour compléter la description du système consonantique, il faudrait tenir compte aussi des groupes consonantiques initiaux, médians, finaux.

Ključne riječi: afrikate, alternacije, bezvučni, frikativ, dental, lateral, minimalni par, mjesto artikulacije, način artikulacije, naglasak (tromi, dugosilazni, akut, dvosložni), naglašen, nazal, nenaglašen, okluziv, opreka, palatal, razlikovni, samoglasnik, suglasnik, vibrant, zvučni

Mots-clés: accent (a. lent, descendant, circonflexe, dissyllabique), accentué, affriquée, alternances, atone, consonne, dentale, distinctif, fricative, latérale, mode d'articulation, nasale, occlusive, opposition, paire minimale, palatale, point d'articulation, sourd, sonore, vibrante, voyelle